

अध्याय एक

शोध परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

प्रस्तुत शोधको शीर्षक नेपाली भाषाको सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र महाकाली अञ्चल दार्चुला जिल्ला अन्तर्गत मार्मा क्षेत्रमा बोलिने भाषिक भेद “मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलना” रहेको छ । नेपाली भाषा भारोपेली भाषा परिवारको एक सदस्य हो । नेपालीलाई भारोपेली खलकको सतम् वर्गमा पर्ने आर्य इरानेली शाखाबाट संस्कृत, प्राकृत र अपभ्रंश हुँदै विकसित एउटा आधुनिक आर्य भाषा मानिन्छ (श्रेष्ठ र शर्मा, २०६४ : ४) । नेपाली इतिहासको मध्य कालमा नेपाली भाषाको प्रादुर्भाव भएको हो तर सो कालमा यसको जन्म कहिले भयो भन्ने अबै टुङ्गो लागेको छैन । नेपाली भाषाको पुरानो अभिलेखका रूपमा बालकृष्ण पोखरेलले सम्वत् १०३८ को दैलखको दुल्लुमा अवस्थित राजा दामुपालको अभिलेखलाई मानेका छन् (पोखरेल, २०२३ : १) । तर यो अभिलेख विवादित नै छ । त्यस उप्रान्त हुम्ला जिल्लाको रेलिङ गुम्बामा प्राप्त सम्वत् १३१२ को अशोक चल्लको प्रशासनिक ताम्रपत्रलाई नेपाली भाषाको पुरानो अभिलेखका रूपमा मानियो । हाल आएर पुरातत्त्वविद मोहन प्रसाद खनालको ‘नेपाली भाषाका हजार वर्ष’ (पृ. १७) का आधारमा नेपाली भाषाको पुरानो अभिलेख बामु खड्काको स्तम्भलेख साके १०१६ अर्थात् वि.सं. ११५१ लाई लिन सकिन्छ ।

विभिन्न विद्वानहरुले आधुनिक आर्य भाषाको जन्मकाल एघारौँ शताब्दीलाई निर्धारण गरेकाले नेपाली भाषा पनि आर्य भाषा नै भएकाले यसको आरम्भ पनि उक्त समयदेखि मान्नु पर्ने देखिन्छ (शर्मा र श्रेष्ठ, २०६४ : ३) । एघारौँ शताब्दीबाट विकसित नेपाली भाषा अहिलेको एक्काइसौँ शताब्दीसम्म आइपुग्दा यसबाट पनि थुप्रै भाषा, भाषिका, भेद, उपभेदको जन्म भै सकेको छ । नेपाली भाषाको सुदूर पश्चिममा बोलिने भाषिक भेद र पूर्वमा बोलिने भाषिक भेद बिचमा धेरै अन्तर छ । कर्णाली प्रदेशबाट विकसित भएको नेपाली भाषा अहिले आएर नेपाल, भारत, बर्मा, भुटान लगायत विश्वभरी नेपाली रहेको ठाउँमा बोलिन्छ । भाषाको आरम्भ थलो कर्णालीको भाषा हाल आएर मानक नेपाली बोल्ने व्यक्तिहरुका लागि बोधगम्य हुन सकेको छैन ।

भाषाको क्षेत्र व्यापक हुन्छ । नेपाली भाषा पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्म बोलिन्छ तर यो सबै क्षेत्रमा एकनास रहँदैन । भाषाका यस्ता विविध रूपलाई भाषिका भनिन्छ । भाषिका कुनै खास भाषाको उपभेद हो । कुनै खास भाषाको त्यस्तो क्षेत्रीय रूप भाषिका हो, जो व्याकरण, शब्द भण्डार र अर्थका आधारमा त्यस भाषाको स्तरीय रूपभन्दा अन्य केही भिन्नै भएर पनि त्यस भाषाका अन्य वक्ताद्वारा पनि बोध गराउँछ (गैरे, २०६४ : १२) । भाषिका कुनै खास भाषाको उपभेद हो भने भाषालाई परस्पर बोधगम्य भाषिकाहरुको समष्टि रूप मानिन्छ । नेपाली भाषाका विभिन्न भेदोपभेद मध्ये मारमाली भाषिका दार्चुला जिल्लाका बोलिने स्थानीय भाषिक रूप हो । मारमाली भाषिका र स्तरीय नेपालीका बिचमा के कति समानता वा भिन्नता छन् ? भन्ने सन्दर्भमा मारमा क्षेत्रमा बोलिने नेपाली भाषाको रूपको अध्ययन गर्नु आवश्यक छ । नेपाली भाषाका विभिन्न भाषिकाको अध्ययन अनुसन्धान हुन नसकेको सन्दर्भमा मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका बिच रहेका समानता र भिन्नताको विश्लेषण गर्नु आवश्यक छ ।

कुनै भाषाका नियम र व्यवस्थाको वर्णन गर्ने शास्त्र व्याकरण हो । यसले कुनै पनि भाषा शुद्धसँग बोल्ल र लेख्न आवश्यक ज्ञान दिन्छ (भट्टराई र ढुङ्गेल, २०६४ : १) । हरेक भाषाको आफ्नै व्याकरण व्यवस्था रहेको हुन्छ । यो वाक्यात्मक संरचनाभन्दा माथि जान सक्दैन । व्याकरण भाषाको आन्तरिक संरचना सम्बन्धी तत्त्व हो र यसले भाषाका तिनै आन्तरिक व्यवस्था र नियमहरुको व्याख्या र विश्लेषण गर्दछ (शर्मा र पौडेल, २०७० : १८४) । आन्तरिक संरचना भन्नाले भाषिक अभिव्यक्तिका लागि भाषानिष्ठ र भाषा सापेक्ष वाक्य निर्माण प्रक्रियालाई जनाउँछ । नेपाली भाषामा कर्ता, कर्म, पूरक र क्रियाको संयोजनबाट वाक्य निर्माण हुन्छ । भाषाको ध्वनिदेखि वर्ण, रूप, पद, पदावली, उपवाक्य र वाक्य संरचना व्याकरण अन्तर्गत पर्दछन् । स्तरीय नेपाली भाषाको आफ्नै भाषिक संरचना वा व्याकरण व्यवस्था रहेको छ । यही भाषाबाट विकसित मारमाली भाषिकाको व्याकरण व्यवस्था तथा कोटि पहिल्याई स्तरीय नेपालीसँग तुलना गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गर्नु प्रस्तुत शोधको उद्देश्य रहेको छ ।

दार्चुला जिल्लामा बस्ने नेपाली भाषी वक्ताको भाषा काठमाडौँमा बस्ने नेपाली भाषी वक्ताले बोल्ने भाषा भन्दा फरक छ । कतिपय लेखक तथा अनुसन्धानकर्ताले दार्चुला जिल्लाको मारमा क्षेत्रमा बोलिने नेपाली भाषालाई दार्चुलेली भाषा भनेर चिनाएको पाइन्छ ।

कतिपय भाषाशास्त्री तथा लेखकहरूले मारमाली भाषिकालाई नेपाली भाषाको स्थानीय भेदका रूपमा चिनाएको पाइन्छ । बालकृष्ण पोखरेलका अनुसार नेपाली भाषाका पूर्वेली, माभाली, ओर पच्छिमा, मभ्र पच्छिमा र पर पच्छिमा भाषिका रहेका छन् । पर पच्छिमा भाषिका अन्तर्गत बैतडेली, दुँहेली, मारमाली, लेकमेली, चुँहागढी, पुर्चौँडेली, मेलौली, तल्लो सोराड, मल्लो सोराड आदि भेदोपभेदको चर्चा गरेको पाइन्छ । दार्चुला जिल्लाको मारमा क्षेत्र अन्तर्गत लटिनाथ, शेरी, तपोवन, गुल्जर, सितोला, घुषा, खण्डेश्वरी, धुलिगडा, सिप्टी, खार र एयरकोट गा.वि.स. क्षेत्र मानी त्यस क्षेत्रमा बोलिने नेपाली भाषाका विशेषता पहिचान र व्याकरणिक कोटिको खोजी गरी स्तरीय नेपाली भाषासँग तुलना गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गर्ने उद्देश्यले प्रस्तुत शोध गरिएको छ ।

१.२ समस्या कथन

अनुसन्धानका निम्ति छनोट गरिएको कुनै पनि अनुसन्धेय विषय वस्तु समस्याका रूपमा रहन्छ । अनुसन्धान कार्यका सिलसिलामा समस्या भन्नाले अनुसन्धेय समस्या अथवा अनुसन्धानको विषय वस्तु भन्ने बुझ्नु पर्दछ (बन्धु, २०६५ : १७) । अझ भन्दा अनुसन्धानका लागि छनोट गरिएको शीर्षक आफैँमा समस्या हो । यो शोधकार्यको प्रारम्भिक र अति आवश्यकीय अङ्ग हो । समस्या नभई समाधान हुँदैन । अनुसन्धान विशेष खाले समस्याको समाधानार्थ गरिने भएकाले यो अनुसन्धानका लागि महत्त्वपूर्ण र आधारभूत अङ्ग हो । यसले अनुसन्धान कार्यलाई व्यवस्थित बनाउने आधार प्रदान गर्दछ ।

अनुसन्धानमा नवीन विषयको खोजी गर्ने उद्देश्यले अप्राप्य वस्तु तथा तथ्यको प्राप्तिका लागि गरिने र पुरानै तथ्यका अस्पष्टताको निराकरणलाई समेत गरी दुई प्रकारले समस्या छनोट गरिन्छ । भाषिक अनुसन्धान मूलतः भाषिक समस्याको समाधानार्थ गरिन्छ । एक पटक गरिएको अनुसन्धान सदाका लागि प्रमाणित हुन सक्दैन । कारण भाषा परिवर्तनशील छ, भाषा शिक्षणमा समेत नवीनता आउँछ । अतः भाषिक अनुसन्धानमा नयाँ तथ्यको खोजी र पुराना तथ्यको पुर्नव्याख्या समेत गर्नुपर्ने समस्या रहेका हुन्छन् । प्रस्तुत शोध पनि केही खास समस्यामा आधारित रहेको छ । यसमा मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययनलाई मुख्य क्षेत्र बनाइएको छ । यस शोधका मूलभूत समस्याहरू निम्न लिखित छन् :

- (क) मारमाली भाषिकाका व्याकरणगत विशेषता के-कस्ता छन् ?
- (ख) मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलना कसरी गर्न सकिन्छ ?

१.३ शोध कार्यको उद्देश्य

उद्देश्य विना कुनै पनि कार्य गर्न सकिँदैन । हरेक कार्य गर्नुको पछाडि उद्देश्य रहेको हुन्छ । उद्देश्यले नै कार्यक्रमलाई गन्तव्यमा पुग्न मार्गनिर्देश गर्दछ । प्रस्तुत शोध कार्यका उद्देश्य निम्न लिखित रहेका छन् :

- (क) मारमाली भाषिकाका व्याकरणगत विशेषता पहिल्याउनु,
- (ख) मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलना गर्नु ।

१.४ शोधको औचित्य

नेपाली भाषाका सन्दर्भमा वैज्ञानिक र व्यवस्थित अध्ययन अनुसन्धानको अझै अभाव देखिन्छ । त्यसमा पनि विभिन्न भाषिक भेदोपभेदको अध्ययन अनुसन्धान गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गर्ने काम त नगण्य मात्रामा भएको पाइन्छ । नेपाली भाषा र यससँग सम्बन्धित भाषिकाहरुको व्यवस्थित, वैज्ञानिक र तथ्यपरक अध्ययन गरी सही निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न सकेमा यस भाषाका विद्यार्थी, शिक्षक, पाठ्य पुस्तक लेखक, मातृभाषी वक्ताहरु र प्रशासनिक उपयोगका लागि समेत उपयोगी सिद्ध हुने देखिन्छ । यस विषयमा हालसम्म कुनै पनि शोधार्थीले खोज, अध्ययन र अनुसन्धान नगरेकाले यस भाषिकाको बारेमा अध्ययन गर्नु आफैमा औचित्यपूर्ण देखिन्छ । यसले विभिन्न क्षेत्रमा विभिन्न सहयोग गर्न सक्छ । अझ मातृभाषामा शिक्षा दिने वर्तमान शिक्षा प्रणाली अन्तर्गत स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्न समेत सम्बन्धित भाषाको अध्ययन आवश्यक हुन्छ । यस अध्ययनले मारमाली भाषिकाका व्याकरणगत विशेषताको खोजी गर्ने उद्देश्य राखेकोले त्यस्ता विशेषता पहिचान र प्रयोगका लागि समेत यो अध्ययन औचित्यपूर्ण छ । त्यस्तै यस भाषिकाका व्याकरणिक कोटि सम्बन्धी प्रयोगलाई नेपाली भाषाका कोटिसँग तुलना गरिएकाले स्तरीयनेपाली सिकाउने आधार समेत दिन्छ । स्थानीय स्तरमा बोलिने भाषालाई समृद्ध तुल्याएर भाषिक सबलीकरणका लागि पनि प्रस्तुत शोध गर्नु औचित्यपूर्ण र सान्दर्भिक देखिन्छ ।

१.५ शोध कार्यको सीमाङ्कन

औपचारिक रूपमा निश्चित स्रोत-साधन, विधि, प्रक्रिया र समयको सीमितताका कारण प्रस्तुत अध्ययन सीमित विषय वस्तुको अध्ययनमा मात्र केन्द्रित भएको छ । जसलाई

प्रस्तुत शोधको सीमाका रूपमा लिइएको छ । दार्चुला जिल्लाको मारमा क्षेत्रमा बोलिने नेपाली भाषाको स्थानीय भेद मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलनामा यो शोध सीमित रहेको छ । प्रस्तुत शोधकार्यका सीमालाई निम्नानुसार सीमाबद्ध गरिएको छ :

- (क) प्रस्तुत शोध मारमाली भाषिकाका व्याकरणगत विशेषताको पहिचानमा सीमित रहेको छ ।
- (ख) शब्द भण्डारको अध्ययन पूर्णतः सम्भव नभएकाले प्रतिनिधि मूलक शब्द वर्ग, शब्द निर्माण/व्युत्पादन प्रक्रियामा सीमित रहेको छ ।
- (ग) उच्चारणगत विशेषता, शब्द वर्ग, शब्द निर्माण प्रक्रिया, शब्द रूपायन, वाक्य संरचना र वाक्यका प्रकार अध्ययनकर्ता स्वयम् मातृभाषी भएकाले आफैलाई सूचक मानी तथ्य राखिएको छ ।
- (घ) मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटि : लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव, वाच्य र ध्रुवीयताको तुलनात्मकमा सीमित रहेको छ ।
- (ङ) प्रस्तुत अध्ययन दार्चुला जिल्लाको मारमा क्षेत्रका लटिनाथ, शेरी, तपोवन र गुल्जर गा.वि.स.मा केन्द्रित रहेको छ ।

१.६ अध्ययनको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधलाई सुगठित र व्यवस्थित रूपमा प्रस्तुत गर्नका लागि शोध पत्रलाई निम्न लिखित अध्यायमा प्रस्तुत गरिएको छ :

अध्याय एक : शोध परिचय

अध्याय दुई : सम्बद्ध कार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा

अध्याय तिन : अध्ययन विधि र प्रक्रिया

अध्याय चार : मारमाली भाषिकाका व्याकरणगत विशेषता

अध्याय पाँच : मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलना

अध्याय छ : सारांश, निष्कर्ष र उपादेयता

सन्दर्भ सामग्री

परिशिष्ट : प्रश्नावलीहरु, सूचकहरुको नामावली र व्यक्तिवृत्त

अध्याय दुई

सम्बद्ध कार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१ सम्बद्ध कार्यको पुनरावलोकन

प्रत्येक भाषाको आफ्नै परम्परा र व्यवस्था हुन्छ। भाषाका यी मान्यतालाई पहिचान नगरी टीका टिप्पणी गर्दा सत्यबाट विचलन हुने डर हुन्छ। यस्ता समस्या हटाउनका निम्ति सम्बन्धित भाषामा भएका पूर्व कार्यको समीक्षा गर्नु आवश्यक छ। यस्तो समीक्षाले शोधलाई उचित मार्ग दर्शन गर्दछ।

भाषा नियमित र व्यवस्थित हुन्छ। आफ्नै व्यवस्था र संरचना भएका यस्ता भाषामा पनि कालान्तरमा विविध मोड देखिन्छन्। जसका कारण भाषिक भेदोपभेदको सिर्जना हुन्छ। यस्ता भाषिक भेदहरूको निर्माण हुनु जीवन्त भाषाका अभिलक्षण मानिन्छ। पूर्वकार्यको समीक्षा गर्ने क्रममा 'मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलना' शीर्षक अन्तर्गत कुनै अध्ययन भएको पाइँदैन। मार्माली भाषिकाकै बारेमा पनि अध्ययन भएको देखिँदैन। मार्माली भाषिका सम्बद्ध अध्ययन हुन नसके तापनि यस निकटका दार्चुलेली, बैतडेली, डडेल्धुरेली, डोटेली, रोडिकोटि, मुगाली, बभाडी आदि भाषिकाको अध्ययन भएको पाइन्छ। विभिन्न भाषाविद्हरूले समेत भाषा तथा भाषिकाको बारेमा गरेका अध्ययन समेत यस शोधका लागि महत्त्वपूर्ण हुने देखिन्छ। अतः भाषिका निर्धारण सम्बन्धी विविध भाषाविदका अध्ययनका प्राप्तिहरू र भाषिका सम्बद्ध पूर्व अध्ययनलाई पुनरावलोकन गर्ने कार्य यस अन्तर्गत गरिएको छ। जुन निम्नानुसार छन् :

२.१.१ पुस्तक एवम् लेख सम्बन्ध कार्यको पुनरावलोकन

नेपाली भाषाका भाषिका विकासका बारेमा विभिन्न विद्वानले विभिन्न मत राखेको पाइन्छ। यस्तो अध्ययनमा स्वदेशी तथा विदेशी विद्वानहरू सक्रिय रहेको पाइन्छ। तिनै विद्वानहरूका धारणालाई सैद्धान्तिक कार्यका रूपमा लिइ निम्नानुसार समीक्षा गरिएको छ :

ग्रियर्सन (सन् १९१६) द्वारा नेपाली भाषाका भेदहरू वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ। यस वर्गीकरणमा नेपालीका पाल्पा र दरै गरी दुई वटा भेद बताइएको पाइन्छ। यस वर्गीकरण अनुसार अनुसन्धेय भाषिका कुनै पनि वर्गमा पर्दैन।

पोखरेल (२०२२) द्वारा सुरुवाति अध्ययनमा नेपाली भाषाका पूर्वी (गोर्खाली), केन्द्रीय (पर्वती) र पश्चिमी (खसानी) गरी तिन भाषिका छुट्याइएको पाइन्छ । पछिल्लो वर्गीकरणमा पूर्वेली, माझाली, ओर पच्छिमा, मझ पच्छिमा र पर पच्छिमा गरी पाँच वटा भाषिक भेद देखाएका छन् । यस अनुसार पर पच्छिमा भाषिका अन्तर्गत बैतडेली, दुँहेली, मारमाली, लेकमेली, चुहाँगडी, पुचौँडेली, मेलौली, मल्लो सोराड, तल्लो सोराडेली जस्ता उपभेदको व्याख्या गरेको पाइन्छ । उनले पर पच्छिमा भाषिकामा कर्मणी प्रयोग र व्याकरणिक लिङ्ग विधान निजी विशेषता रहेको उल्लेख गरेका छन् । यो अध्ययन मारमाली भाषिकाको बारेमा उल्लेख भएको पहिलो अध्ययन हो ।

बन्धु (२०२५) द्वारा नेपाली भाषाको उत्पत्ति बारे चर्चा भएको पाइन्छ । यस क्रममा नेपालीका तिनवटा भाषिका पश्चिमी, केन्द्रीय र पूर्वी रहेका छन् । यस वर्गीकरण अनुसार अनुसन्धेय भाषा पश्चिमी भेद अन्तर्गत पर्ने देखिन्छ ।

गौतम (२०४९) द्वारा नेपाली भाषा सम्बन्धी परिचय दिइएको पाइन्छ । यस क्रममा उनले नेपाली भाषाका भाषिका समेत वर्गीकरण गरेको पाइन्छ । यस वर्गीकरण अनुसार नेपाली भाषाका पूर्वेली, माझाली, ओर पच्छिमा, मझ पच्छिमा र पर पच्छिमा गरी पाँच भाषिका रहेको उल्लेख छ । पर पच्छिमा भाषिका भित्र दार्चुला तथा बैतडी जिल्लाभित्र बोलिने बैतडेली, दुँहेली, मारमाली, लेकमेली, पुचौँडेली, चुहाँगडी आदि उप भाषिकाको समेत उल्लेख गरिएको छ । यस आधारमा शोध भाषा पर पच्छिमा भाषिका भित्र पर्ने देखिन्छ ।

श्रेष्ठ र शर्मा (२०६३) द्वारा नेपाली साहित्यको विकासक्रम उल्लेख गर्ने क्रममा नेपाली भाषाको बारेमा पनि व्याख्या गरिएको पाइन्छ । यस अध्ययनमा मध्यकालीन नेपाली भाषाको विकाससँगै यसका सुदूर पश्चिमी भाषिका समूह, निकट पश्चिमी भाषिका समूह, पश्चिमी भाषिका समूह, केन्द्रीय भाषिका समूह र पूर्वी भाषिका समूह गरी पाँचवटा भेद विकसित भएको कुरा उल्लेख छ । यस आधारमा शोध भाषा सुदूर पश्चिमी भाषिका समूह भित्र पर्ने देखिन्छ ।

२.१.२ शोध सम्बद्ध कार्यको पुनरावलोकन

शाही (२०५७) द्वारा रोडिकोटि भाषाको अध्ययन गरिएको पाइन्छ । उक्त अध्ययनमा हुम्ला जिल्लाको रोडिकोट गा.वि.स. मा बोलिने भाषिक रूपको अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययनमा रोडिकोटी भाषिकाको परिचय दिने, विशेषता पहिचान गर्ने, स्तरीय

नेपाली भाषासँग तुलना गर्ने जस्ता काम गरेको पाइन्छ । रोडिकोटी भाषिकाका शब्दलाई रास्कोटी र सिञ्जाली भाषिकासँग तुलना गर्ने उद्देश्यले गरिएको अध्ययनमा सम्बन्धित क्षेत्रका २००० (दुई हजार) मूल वक्तालाई आधार मानिएको छ । यस भाषिकाको लिङ्ग, वचन, पुरुष, विभक्ति, काल, पक्ष, भाव र शब्दभण्डारको सामान्य अध्ययन उक्त अनुसन्धानमा भएको पाइन्छ । अध्ययनीय भाषिका नेपाली भाषाकै स्थानीय भेद भएको र स्तरीय नेपाली भन्दा फरक रूपको व्याकरणात्मक कोटिको प्रयोग हुने निष्कर्ष उक्त अध्ययनमा निकालिएको छ ।

पन्त (२०६१) द्वारा डडेलधुरेली भाषिकाको अध्ययन गरिएको पाइन्छ । उक्त अध्ययनमा डडेलधुरेली भाषिकाको उच्चारण, शब्दवर्ग र व्याकरणिक कोटिको स्वरूपगत अध्ययन गरिएको पाइन्छ । यस अध्ययनमा नेपाली भाषा जस्तै यस भाषिकामा पनि उच्चारण, शब्दवर्ग र व्याकरणात्मक कोटि हुने निष्कर्ष निकालिएको छ । ध्वनि, वर्ण, रूप, शब्द, वाक्य आदिको प्रयोगका आधारमा व्याकरणिक कोटिहरूको अध्ययन उक्त शोधमा गरिएको छ ।

बडू (२०६१) द्वारा दार्चुलेली भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको पाइन्छ । दार्चुलेली भाषिकाको सामान्य परिचय दिनु, यस भाषिकाको वाक्यतत्त्व तथा कारक विभक्तिको विशेषता औल्याउनु र दार्चुलेली भाषिका र नेपाली भाषा बिच गरिएको तुलनात्मक अध्ययनको निष्कर्ष दिनु जस्ता उद्देश्य उक्त अनुसन्धानका रहेको पाइन्छ । यस अध्ययनमा व्याकरणात्मक दृष्टिले दार्चुलेली भाषिका नेपाली भाषाभन्दा भिन्न नभए पनि ध्वन्यात्मक दृष्टिले थोरै मात्रामा भिन्न भएको तथा व्याकरणात्मक कोटिहरूको रूपायन र प्रत्ययहरूको चयनमा रूपगत भिन्नता रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

भट्ट (२०६१) द्वारा बैतडेली भाषिकाको अध्ययन भएको पाइन्छ । उक्त शोधमा बैतडेली भाषिकाको भाषिक स्वरूप, व्याकरणिक कोटिहरूको प्रयोग तथा स्तरीय नेपाली र बैतडेली भाषिकाका व्याकरणिक कोटिहरूमा के कस्ता समानता र भिन्नता रहेका छन् ? जस्ता समस्याहरू रहेका छन् । यस्ता समस्यालाई समाधान गर्न बैतडेली भाषिकाको परिचय दिन, बैतडेली भाषिकामा व्याकरणिक कोटिहरू : लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल र पक्षका आधारमा हुने रूपायन नियमको अध्ययन गर्न, कारक र विभक्तिको प्रयोगात्मक स्वरूपको

अवगत गर्न, कारक तथा विभक्तिको उपयोगात्मक स्वरूप अवगत गर्न र स्तरीय नेपाली र बैतडेली भाषिकाका रूपायन बिच तुलना गर्ने जस्ता उद्देश्य राखिएको पाइन्छ । उक्त शीर्षकमा शोधार्थीले आफैलाई सूचक मानेर तथा पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरेर शोध गरेको पाइन्छ । यस अध्ययनमा स्तरीय नेपाली भाषासँग रूपायन प्रक्रियाको आधारमा तुलना गरेर दुबै भाषामा रूपायन प्रक्रियामा विविधता रहेको निष्कर्ष निकालेको छ ।

भट्ट (२०६२) द्वारा दार्चुलेली भाषी विद्यार्थीले स्तरीय नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिलाई अध्ययनको विषय बनाएर अध्ययन भएको पाइन्छ । उक्त शोधको उद्देश्य दार्चुलेली भाषी विद्यार्थीले मानक नेपाली सिक्दा गर्ने उच्चारणगत त्रुटिक्षेत्र पहिल्याउनु, उक्त त्रुटिहरूको वर्णन र विश्लेषण गर्नु, तथा उक्त त्रुटिहरूको निष्कर्ष निकाली निराकरणका लागि सुझाव प्रस्तुत गर्नु रहेको पाइन्छ । शोधमा शोधार्थीले स्तरीय नेपाली सिक्दा गर्ने उच्चारणगत त्रुटिको अध्ययन र विश्लेषण गरेको पाइन्छ ।

बडू (२०६३) द्वारा दार्चुलेली भाषिका र स्तरीय नेपालीको व्यतिरेकी अध्ययन भएको पाइन्छ । उक्त शोधमा स्तरीय नेपाली भाषाका सापेक्षतामा दार्चुलेली भाषिकाका विशेषता, यी दुबै भाषा बिचमा रहेका समानता र भिन्नता र दार्चुलेली भाषी वक्ताले स्तरीय नेपाली सिक्दा गर्ने सम्भाव्य त्रुटिहरूलाई समस्याका रूपमा लिएका छन् । यी समस्याहरूलाई समाधान गर्नका लागि दार्चुलेली भाषिकाको परिचय दिनु, विशेषता पहिल्याउनु, दुबै भाषा बिचको व्यतिरेकी विश्लेषण गर्नु तथा दार्चुलेली भाषी वक्ताले स्तरीय नेपालीको प्रयोगमा गर्न सक्ने सम्भाव्य त्रुटिहरू पहिल्याउनु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएको पाइन्छ । उक्त शोध पुरा गर्न प्राथमिक र गौण सामग्रीको प्रयोग गर्दै सङ्कलित सामग्रीलाई वर्णनात्मक र तुलनात्मक पद्धतिद्वारा विश्लेषण गरेको पाइन्छ । यस अध्ययनले दार्चुलेली भाषिकामा मौलिक विशेषता रहेको र यस्ता विशेषता रूपगत, ध्वन्यात्मक र शब्दगत भिन्नताका साथै स्त्रीलिङ्गी विधान र कर्मणी प्रयोग जस्ता व्याकरणिक भिन्नता रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

रोकाय (२०६८) द्वारा दर्माली भाषिका र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन भएको पाइन्छ । उक्त अध्ययनमा दर्माली भाषिका र नेपाली भाषाका बिच समानता र भिन्नता, दर्माली मातृभाषीले स्तरीय भाषा सिक्दा गर्ने सम्भावित त्रुटि र दर्माली भाषिकाका

विशेषता जस्ता समस्यालाई केन्द्रमा राखेको पाइन्छ । दर्माली भाषिका र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण गर्नु, दर्माली भाषिका र नेपाली भाषाको प्रयोगमा गर्ने त्रुटि क्षेत्र पहिल्याउनु र दर्माली भाषिका र नेपाली भाषाका विशेषता पहिल्याउनु जस्ता उद्देश्य उक्त शोधमा रहेको पाइन्छ । यस अध्ययनमा अध्येता आफै उक्त भाषिकाको वक्ता भएकोले सल्यान जिल्लाका दर्माकोट, भल्चौर, ढाकाडाम र आसपासका वक्ताद्वारा रुजु गरी सामग्री सङ्कलन गरेको पाइन्छ । सङ्कलित सामग्रीलाई वर्णनात्मक र तुलनात्मक विधिद्वारा विश्लेषण गरेको पाइन्छ । यस अध्ययनले दर्माली भाषिकाका केही छुट्टै विशेषता भए तापनि नेपाली भाषाको कथ्य भेदका रूपमा स्तरीय नेपाली भाषासँग धेरै समानता रहेको निष्कर्ष निकालेको छ । यो अध्ययन भाषिका र भाषाको व्यतिरेकी अध्ययनसँग सम्बन्धित भएकाले सैद्धान्तिक पक्ष र तथ्य विश्लेषणमा प्रस्तुत शोधका लागि महत्त्वपूर्ण सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

बुढा (२०६८) द्वारा सिँजाली भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटि सम्बन्धि तुलनात्मक अध्ययन भएको पाइन्छ । उक्त अध्ययन सिँजाली भाषिका र स्तरीय नेपाली बिच समानता र भिन्नता, नेपाली भाषाका सापेक्षतामा सिँजाली भाषिकाका विशेषता, व्याकरणिक कोटिको तुलना, सिँजाली मातृभाषीले स्तरीय नेपाली सिक्दा गर्ने सम्भावित त्रुटिक्षेत्र जस्ता समस्यामा केन्द्रित छ । ती समस्याको समाधानार्थ सिँजाली भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषिकाका समानता र भिन्नताको पहिल्याउनु, सिँजाली भाषिकाका विशेषता पहिल्याउनु, उक्त भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलना गर्नु, सिँजाली मातृभाषीले नेपाली सिक्दा गर्ने त्रुटिहरु पूर्वानुमान गर्नु उद्देश्य किटान गरेको पाइन्छ । नेपाली भाषाको उत्पत्ति स्थल सिँजादराको शनिगाउँ गा.वि.स केन्द्र मानी क्षेत्रीय अध्ययन विधिद्वारा सामग्री सङ्कलन गरेको पाइन्छ । सङ्कलित सामग्रीलाई वर्णनात्मक र तुलनात्मक विधिद्वारा विश्लेषण गरेको पाइन्छ । यस अध्ययनले प्रस्तुत शोधको सैद्धान्तिक आधार एवम् व्याख्या विश्लेषण पद्धतिका लागि महत्त्वपूर्ण सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

धामी (२०६८) द्वारा दार्चुलेली भाषिका र मानक नेपालीका व्याकरणात्मक कोटिहरुको व्यतिरेकी अध्ययन गरिएको पाइन्छ । यसमा दार्चुलेली भाषिका र नेपाली भाषाका बिचमा रहेका समानता र भिन्नता, नेपाली भाषाको सापेक्षतामा दार्चुलेली

भाषिकाका विशेषता, दार्चुलेली भाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषा सिक्दा के-कस्ता त्रुटि क्षेत्र तथा दार्चुलेली र नेपाली भाषाका व्याकरणात्मक कोटिबिच भिन्नतालाई समस्याको रूपमा लिएको पाइन्छ । यी समस्या समाधान गर्न दार्चुलेली भाषिका र नेपाली भाषाका बिचमा रहेका भिन्नता छुट्याउनु, दार्चुलेली भाषिकाका विशेषता पहिल्याउनु, नेपाली भाषा सिक्दा दार्चुलेली भाषीले गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु र दुबै भाषाका व्याकरणात्मक कोटिहरूका बिचमा रहेका भिन्नता केलाउनु जस्ता उद्देश्य राखिएको पाइन्छ । यस अध्ययनमा सामग्री सङ्कलनका लागि प्राथमिक र द्वितीय स्रोतका सामग्री प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यो अध्ययन दार्चुला जिल्लाको दत्तु गा.वि.स.लाई केन्द्र विन्दु तथा भगवती, मालिकार्जुन तथा खलङ्गालाई परिधीय क्षेत्रमा सीमाङ्कन गरिएको पाइन्छ । यस अध्ययनमा नेपाली भाषा र दार्चुलेली भाषिकाका व्याकरणिक कोटिमा समानता रहे तापनि केही मात्रामा रूपायन र विभक्तिमा भिन्नता रहेको निष्कर्ष निकालिएको पाइन्छ ।

धामी (२०७०) द्वारा दार्चुला जिल्लाका पाँच कक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थीको उच्चारण क्षमताको अध्ययन गरिएको पाइन्छ । सो अध्ययनमा कक्षा पाँचमा अध्ययनरत दार्चुलेली भाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता, उच्चारण क्षमतामा देखिने कठिनाइ, कठिनाइका कारण जस्ता समस्या अधि सारेका छन् । यी समस्या निराकरण गर्न उच्चारण क्षमताको पहिचान गर्नु, उच्चारणमा देखिएका कठिनाइ पहिल्याउनु, त्यस्ता कठिनाइका कारण पत्ता लगाउनु जस्ता उद्देश्य रहेको पाइन्छ । यो अध्ययनमा दार्चुला जिल्लाका छ वटा विद्यालयलाई नमुनाका रूपमा उपयोग गरिएको छ । यस अध्ययनले विद्यार्थीले उच्चारण गरेका शब्दहरूको फाराम भरी ती फारामका आधारमा व्याख्या गरेको पाइन्छ । यस अध्ययनमा नेपाली भाषा र दार्चुलेली भाषिकाको उच्चारणमा केही भिन्नता रहे पनि अर्थमा भिन्नता नरहेको निष्कर्ष निकालेको छ ।

भट्ट (२०७१) द्वारा दार्चुलेली भाषिकाको अध्ययन गरिएको पाइन्छ । उक्त शोधमा दार्चुलेली भाषिकाको भाषिक स्वरूप, दार्चुलेली भाषिकामा रहेको व्याकरणात्मक पक्ष र उक्त भाषिकाका विशेषताहरूलाई समस्याका रूपमा लिइएको छ । उक्त समस्या समाधानका लागि दार्चुलेली भाषिकाको भाषिक स्वरूप पहिल्याउनु, व्याकरणात्मक पक्षको विश्लेषण गर्नु र उक्त भाषिकाका विशेषता निरूपण गर्नु उद्देश्य राखिएको पाइन्छ । दार्चुला जिल्लाका समौली, लाली, रिठाचौपाता र बोहरी गाउँ गा.वि.स.लाई आधार मानी ३७ जना

नमुना जनसङ्ख्याबाट सामग्री सङ्कलन गरेको पाइन्छ । स्थलगत अध्ययन विधिका साथै वर्णनात्मक, तुलना, समस्या अध्ययन आदि विधिको प्रयोग गरी तथ्य सङ्कलन र विश्लेषण गरेको पाइन्छ । दार्चुलेली भाषिकाका वर्णविन्यास, शब्दस्रोत, शब्दवर्ग, व्याकरणात्मक कोटि, कारक र विभक्ति तथा यसका विशेषतामा उक्त शोध केन्द्रित देखिन्छ । यस अध्ययनले दार्चुलेली भाषिकामा केही मौलिकता रहे पनि धेरै पक्ष नेपाली भाषासँग मिल्दा रहेको निष्कर्ष निकालेको छ ।

यसरी पूर्व कार्यको अध्ययन गर्दा विभिन्न भाषाविद् एवम् शोधकर्ताले नेपाली भाषाका विविध भाषिकाको अध्ययन गरेको पाउन सकिन्छ । परपच्छिमा भाषिका अन्तर्गत बैतडेली, दार्चुलेली आदि भेदको अध्ययन एवम् खोज कार्य भएको भए तापनि दार्चुलेली भाषिका भित्रकै एक उपभेद मारमाली भाषाको अध्ययन हुन सकेको देखिँदैन । सिङ्गो दार्चुलेली भाषिकाको अध्ययन शीर्षक भएका शोधकार्यले समेत मारमाली भाषिकालाई समेटेको पाइँदैन । अतः 'मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलना' शीर्षकको यो शोधकार्य नितान्त नौलो र उपलब्धि मूलक बनाउने उद्देश्यले प्रस्तुत शोध गरिएको हो ।

२.२ सैद्धान्तिक अवधारणा

२.२.१ भाषाको परिचय

'भाषा' शब्द संस्कृत भाषाको 'भाष्' धातुबाट बनेको हो । 'भाष्' धातुमा 'आ' प्रत्यय लागेर निर्मित 'भाषा' शब्दले 'बोली' भन्ने अर्थ प्रतिपादन गर्दछ । यसरी बनोट प्रक्रियाका आधारमा 'भाषा' शब्दको शाब्दिक अर्थ 'बोली' भन्ने हुन्छ । भाषा मानवीय बोली हो । मानव मनमा उत्पन्न विचारलाई प्रकट गर्नका लागि अभिव्यक्तिको माध्यमका रूपमा भाषालाई लिइन्छ । विचार प्रकट गर्न शारीरिक अवयव र भाषिक सङ्केतको आवश्यकता पर्दछ । मनमा उत्पन्न भावलाई भाषिक सङ्केत ध्वनि आदिका रूपमा स्थापित गर्ने काम भाषिक सङ्केत हो भने त्यसलाई मनबाट बाहिर प्रकट गर्न सघाउने अवयव शारीरिक अवयव हुन् । विचार एक पक्षीय नभई द्विपक्षीय एवम् बहु पक्षीय समेत हुन्छ । एक पक्षीय भन्नाले एक जना वक्ता मात्रै हुने, द्विपक्षीय भन्नाले वक्ता र स्रोता प्रतिक्रियाका लागि रहने र बहु पक्षीय भन्नाले दुई भन्दा बढी व्यक्ति समूहमा प्रयोग हुने अर्थात् समाजमा प्रयोग हुने । यस आधारमा भाषा सामाजिक सम्पत्ति हो; जसले सामाजिक सम्बन्ध स्थापना र निरन्तरताका

लागि आधारभूत कार्य गर्दछ । प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोशका अनुसार उच्चरित ध्वनि वा लेख्य चिह्नहरूको प्रयोग गरी समुदायमा विचार आदान प्रदान गरिने प्रचलित माध्यम भाषा हो (अधिकारी र भट्टराई, २०७० : १०६९) ।

भाषा यादृच्छिक वाक् प्रतीकहरूको व्यवस्था हो । यादृच्छिक भन्नुको तात्पर्य मानि आएको वा चलि आएको भन्ने हुन्छ । हरेक भाषा आफ्नै परम्परामा बाँचेको हुन्छ । भाषामा सामाजिक परम्परा अनुसार आफ्नै वाक् प्रतीकको व्यवस्था रहेको पाइन्छ । भाषाको प्रयोग र अस्तित्व समाजमा सुरक्षित रहन्छ । कुनै वस्तु वा धारणालाई जनाउने भाषिक सङ्केतलाई प्रतीक भनिन्छ । भाषासँग सम्बन्धित यस्ता प्रतीकहरूलाई नै वाक् प्रतीक भनिन्छ । पढ्नका लागि बनाइएको घरलाई पाठशाला/ प्आठ्शुआल्आ भनिन्छ । भाषामा जे बोलिन्छ, त्यो बोली वास्तविक वस्तु नभएर उक्त वस्तुका लागि जनाउने चिह्न मात्र हो (न्यौपाने र अन्य, २०६७ : ३) । भाषा निश्चित व्यवस्थामा निबद्ध रहेको हुन्छ । भाषामा निश्चित वर्ण, रूप, पद, पदावली, उपवाक्य, वाक्य र तिनका आ-आफ्नै नियमहरू हुन्छन् । यस्ता नियम वा व्यवस्थाको समष्टि रूपलाई भाषा भनिन्छ ।

भाषा मानवीय सञ्चारको प्रणाली हो । यसको तात्पर्य मानव जीवनका विविध विषय, वस्तु, घटना र संवेगात्मक भाव सम्प्रेषणको माध्यम भन्ने हुन्छ । भाषा के हो ? भन्ने विषयमा विभिन्न विद्वान्हरूले फरक-फरक मत राखेको पाइन्छ । पाश्चात्य विद्वान् प्लेटोले भाषालाई चिनाउँदै 'जब आत्मामा रहेको अध्वन्यात्मक विचार ध्वन्यात्मक रूपमा ओठबाट प्रकट हुन्छ, त्यसलाई भाषा भनिन्छ' भनी परिभाषित गरेका छन् । अर्का अमेरिकी मनोभाषा वैज्ञानिक अब्राहम नोम चम्स्की 'निश्चित लम्बाइ भएको र निश्चित घटनाहरूद्वारा संरचित वाक्यहरूको समुच्चय नै भाषा हो' भन्दछन् । पूर्विय वैयाकरण पाणिनिले 'उच्चारणद्वारा व्यक्त वाणी नै भाषा हो' भनेको पाइन्छ भने नेपाली बृहद् शब्दकोशले 'मनका भाव वा विचार अरुछ्छेउ प्रकट गर्ने सार्थक शब्द वा वाक्यहरूको समूह नै भाषा हो' भनी भाषालाई अर्थ्याएको छ । भारतीय भाषाविद् भोलानाथ तिवारीले 'भाषा उच्चारण अवयवद्वारा उच्चरित यादृच्छिक वाक्प्रतीकहरूको त्यो व्यवस्था हो जसका माध्यमद्वारा समाजका मानिसहरू आपसमा विचारको आदान प्रदान गर्दछन्' भन्ने धारणा राख्दछन् । उपरिल्लिखित विद्वान्हरूका धारणाका आधारमा भाषा भन्नाले आफ्नै संरचना र व्यवस्थामा निबद्ध वाक् प्रतीकहरूको त्यस्तो माध्यम हो जसले मानव जीवनका विविध विषय, घटना, भाव र संवेगहरू सम्प्रेषणका लागि कार्य गर्दछ, भन्ने निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।

२.२.२ नेपाली भाषाको परिचय

नेपाल जातीय, भाषिक एवम् सांस्कृतिक विविधता युक्त देश हो । नेपालको राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार यहाँ १२३ वटा भाषा बोलिन्छन् । यहाँ बोलिने भाषाहरु भारोपेली, भोट बर्मेली, आग्नेली, द्रविड र एकल गरी पाँच परिवारका रहेका छन् । नेपाली भाषा नेपालका बहु सङ्ख्यक नागरिकले बोल्ने भाषा हो । राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार नेपालमा ४४.६७ प्रतिशत भाषिक प्रयोक्ता यस भाषाका रहेका छन् । यो भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा, सरकारी कामकाजको भाषा, सञ्चार, शिक्षा, कानुन आदि क्षेत्रमा प्रयोग गरिन्छ । अझ भन्दा भाषिक विविधता युक्त नेपालको सम्पर्क भाषाका रूपमा नेपाली भाषालाई चिन्न सकिन्छ ।

भाषा सामाजिक वस्तु हो । सामाजिक परिस्थिति र प्रयोजनका दृष्टिले यसमा फरकपन देखिन्छ । नेपाली भाषा मेचीदेखि महाकाली एवम् हिमालदेखि तराईसम्म बोलिन्छ, तथापि यसको भौगोलिक सीमा यस भन्दा पनि व्यापक छ । नेपाल बाहिर आसाम, दार्जिलिङ, भुटान, बर्मा, भारत, हङकङ, ब्रिटेन, अमेरिका तथा विश्वभरी नेपाली रहेको ठाउँमा यसको प्रयोग हुन्छ ।

नेपाली भाषा भारोपेली भाषा परिवारको आर्य इरानेली शाखाबाट संस्कृत, प्राकृत र अपभ्रंश हुँदै जन्मिएको भाषा मानिन्छ । यस विशाल विश्वमा ६००० (छ हजार) भन्दा बढी भाषा रहेका विद्वान्हरुको धारणा छ । संसारका विभिन्न क्षेत्रमा विस्तारित भाषाहरुलाई तिनमा पाइने समानता र सामीप्यताका आधारमा वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ । यस्तो वर्गीकरणलाई पारिवारिक वर्गीकरण भनिन्छ । यस्तै वर्गीकरण मध्ये भारोपेली भाषा परिवार सबैभन्दा ठुलो, समृद्ध र समुन्नत परिवार हो । यही परिवारको एक सदस्य नेपाली भाषा पनि हो ।

सन् १८७० मा भाषाशास्त्री अस्कोलीले भारोपेली भाषा परिवार भित्रका भाषाहरुलाई केन्तुम् र सतम् गरी दुई भागमा वर्गीकरण गरेका थिए । जस मध्ये केन्तुम वर्ग अन्तर्गत केल्टेली, जर्मनेली, इटालेली, तोखारेली र ग्रिसेली पर्दछन् भने सतम् वर्ग अन्तर्गत अल्बानियाली, आर्मेनियाली, बाल्टेली, स्लामेली र आर्य इरानेली पर्दछन् । सतम् वर्ग भित्रको आर्य इरानेली शाखाबाट इरानेली, दरद र भारतीय भाषाहरु गरी तिन उपवर्ग विकसित भएका पाइन्छन् । यसरी विकसित भएका भाषाहरुको प्राचीन कालीन स्वरूप संस्कृत भाषा

हो । त्यही संस्कृत भाषाबाट खस प्राकृत र खस अपभ्रंश हुँदै नेपाली भाषाको जन्म भएको हो ।

नेपाली इतिहासको मध्यकालमा नेपाली भाषाको प्रादुर्भाव भएको हो तर सो कालमा यसको जन्म कहिले भयो भन्ने अझै टुङ्गो लागेको छैन । नेपाली भाषाको पुरानो अभिलेखका रूपमा बालकृष्ण पोखरेलले सम्वत् १०३८ को दैलेखको दुल्लुमा अवस्थित राजा दामुपालको अभिलेखलाई मानेका छन् (पोखरेल, २०२३ : १) । तर यो अभिलेख विवादित नै छ । त्यस उप्रान्त हुम्ला जिल्लाको रेलिङ गुम्बामा प्राप्त सम्वत् १३१२ को अशोक चल्लको प्रशासनिक ताम्रपत्रलाई नेपाली भाषाको पुरानो अभिलेख मानियो । हाल आएर पुरातत्त्वविद् मोहन प्रसाद खनालको नेपाली भाषाका एक हजार वर्ष (२०६८ : १७) का आधारमा नेपाली भाषाको पुरानो अभिलेख बामु खड्काको शाके १०१६ अर्थात् वि.सं. ११५१ लाई लिन सकिन्छ ।

विभिन्न विद्वान्हरुले आधुनिक आर्य भाषाको जन्मकाल एघारौँ शताब्दीलाई निर्धारण गरेकाले नेपाली भाषा पनि आर्य भाषा नै भएकाले यसको आरम्भ पनि उक्त समयदेखि मान्नुपर्ने देखिन्छ (श्रेष्ठ र शर्मा, २०६४ : ३) । एघारौँ शताब्दीबाट विकसित नेपाली भाषा अहिलेको एक्काइसौँ शताब्दीसम्म आइपुग्दा यसबाट थुप्रै भेदोपभेदहरुको जन्म भैसकेको छ । सुदूर पश्चिममा बोलिने नेपाली भाषा र सुदूर पूर्वमा बोलिने नेपाली भाषाबिच बोधगम्यता ह्रासको स्थिति देखिन्छ । कर्णाली प्रदेशबाट उत्पत्ति र विकसित नेपाली भाषा अहिले आएर नेपाल, भारत, भुटान, बर्मा लगायत विश्वभरी नेपाली बसोबास गरेको ठाउँमा यो भाषा बोलिन्छ । भाषाको आरम्भ थलो कर्णालीको भाषा हाल आएर मानक नेपाली बोल्ने व्यक्तिका लागि बोधगम्य हुन सकेको छैन । अतः नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्र भाषा, सरकारी कामकाजको भाषा, सम्पर्क भाषा आदिका रूपमा प्रयुक्त छ । लामो इतिहास भएको यस भाषामा विविध भेदको निर्माण भएको पाउन सकिन्छ ।

२.२.३ भाषिकाको परिचय

भाषा सामाजिक वस्तु हो । यो समाजका सदस्यहरुको अन्तर्क्रियाको सशक्त माध्यम हो । समुदायका सदस्यहरुको दैनिक विचार आदान प्रदानको साझा साङ्केतिक ध्वनि व्यवस्थाका साथै सामाजिक विशेषताहरुलाई चिनाउने भाषिका रजिष्टर र व्यक्ति बोलीको समष्टि रूप भाषा हो । भाषिका त्यसै भाषाको व्यष्टि रूप हो । भाषिक विकास अर्थात्

इतिहास जति लम्बिदै जान्छ त्यसमा परिवर्तन र स्थानीयताले व्यापकता छाउँछ । परिवर्तनशीलता जीवन्त भाषाको निर्विकल्प अभिलक्षण हो । समयको गतिसँगै भाषिक प्रयोगमा विविधता देखा पर्दछ । प्रयोग धर्मीता भाषाको गुण हो । यसको जब प्रयोग हुन्छ तब विविधता देखा पर्दछ । समय बित्दै जाँदा कतिपय कारणले एउटै भाषाका वक्ता र त्यसका सदस्यहरूका बिचको सम्पर्क टुट्न जान्छ । जसका कारण मानक भाषाका उच्चारण, व्याकरण र अन्य विविध भाषिक एकाइमा भिन्नता देखिन्छ/नौलोपन देखिन्छ । यो भिन्नता कथ्य स्तरमा देखिन्छ । त्यसैले कुनै खास समय, स्थान वा भौगोलिक क्षेत्र तथा सामाजिक परिवेशमा ध्वनि, वर्ण, शब्द र अर्थको तहमा भिन्न भएर नयाँ भाषिक रूपको जन्म हुन्छ जसलाई भाषिका भनिन्छ ।

‘भाषिका’ शब्द ‘भाषा+इक+आ’ को संयोजनबाट बनेको देखिन्छ । भाषामा प्रयुक्त ‘इक’ प्रत्ययले सानो वा लघुता भन्ने जनाउँछ । यस आधारमा ‘भाषिका’ भाषाको स्थानीय रूप वा लघु रूप हो भन्न सकिन्छ । भाषिकालाई संस्कृतमा विभाषा, अङ्ग्रेजीमा डाइलेक्ट, नेपाली, हिन्दी आदि भाषामा भाषिका, बोली, उपभाषा, लोकभाषा आदि भन्ने गरिन्छ । प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश अनुसार उच्चारण, शब्द भण्डार, रूप तत्त्व आदिका दृष्टिले एउटै भाषाभित्र पाइने स्थानीय वा सामाजिक (वर्गीय) भेद, भाषाको प्रयोगमा देखिएका क्षेत्रीय वा सामाजिक विशेषता (अधिकारी र भट्टराई, २०७० : १०७०) भनिएको छ । अतः कुनै भाषाको स्थानीय रूप जो ध्वनिगत एवम् रूप संरचनामा भिन्न स्वरूप प्राप्त सामाजिक प्रयोगको भाषा भाषिका हो ।

भाषा समाजद्वारा अर्जित एक गतिशील सामाजिक व्यवहार प्रस्तुतिको माध्यम भएकाले यसमा परिवर्तन भइरहन्छ । भाषा सबै कालखण्ड र स्थानमा एकनास रहँदैन । भौगोलिक दुरी, सामाजिक तथा सांस्कृतिक वातावरण र समयको अन्तराल आदि कारणले गर्दा एउटै भाषाभित्र अनेकौँ क्षेत्रीय तथा सामाजिक भेदोपभेद देखा पर्दछन् । जसलाई भाषिका भनिन्छ । सूक्ष्म दृष्टिले सामान्य भिन्नता भए तापनि परस्पर पर्याप्त भिन्नता नभएका मिल्दा जुल्दा अनेकौँ स्थानीय उपभाषिकाको सामुहिक रूप नै भाषिका हो । यो व्यक्ति बोलीको समष्टि र भाषाको व्यष्टि रूप हो ।

एउटा भाषामा पर्याप्त वक्ताहरू रहेका हुन्छन् । भाषाको प्रयोग क्षेत्र व्यापक हुन्छ । भाषाको क्षेत्र व्यापक र फराकिलो हुने भएकाले यसका वक्ताहरू पनि छरिएर रहेका हुन्छन् ।

भौगोलिक विकटता, समयको अन्तराल, यातायातको कठिनाइ, चेतनाको स्तर, विषय, प्रसङ्ग र पेशागत विविधता, सञ्चारको विकास, जनसङ्ख्या वृद्धि, बसाइ सराइ आदि कारणले भाषिक वक्ताहरु भाषाको मानक रूपबाट विचलित हुन पुग्दछन् । यस्तो विचलनले भाषिक प्रयोगमा शैलीगत विविधता देखा पर्दछ । फलस्वरूप भाषिक भेद वा भाषिकाको निर्माण हुन पुग्दछ । यस्तो भाषिका भौगोलिक र सामाजिक गरी दुई स्वरूपमा विकास हुन्छ ।

एउटै भाषा भिन्न भिन्न स्थानमा भिन्न-भिन्न तरिकाले बोलिन्छ । भिन्न क्षेत्रमा बोलिने एउटै भाषामा देखिने यस्ता भिन्नता वर्ण, व्याकरण, अर्थ र शब्द भण्डारमा पाइन्छ । भाषाका एकै समयका यस्ता भेदलाई क्षेत्रीय भेद भनिन्छ । कुनै खास भाषाको त्यस्तो क्षेत्रीय रूप भाषिका हो, जो व्याकरण, शब्द भण्डार र अर्थका आधारमा त्यस भाषाको स्तरीय रूपभन्दा अन्य केही भिन्न भएर पनि त्यसै भाषाका अन्य वक्ताद्वारा पनि बोध गराउँछ (गैरे, २०५४ : १२) । भाषाका क्षेत्रीय भेद भौगोलिक दूरता, समयको अन्तराल, सम्पर्कको अभाव, भिन्न भाषासँगको संसर्ग आदिका कारण देखा पर्दछ । यसरी नै विकसित भाषिकालाई भौगोलिक वा क्षेत्रीय भेद भनिन्छ । यस्ता भेदको प्रयोग सीमित जनसङ्ख्या र भूगोलमा हुने भएकाले यो भाषाको मझौला रूप मानिन्छ । क्षेत्रीय भाषिकामा ध्वनि, शब्द, व्याकरण र अर्थ आदिका तहमा सूक्ष्म भेद पाइए तापनि समभाषांश रेखाले एकअर्को भाषिकालाई भेद तुल्याउँछ । भाषाका यस्ता रूपको अध्ययन भाषा विज्ञानमा गरिन्छ ।

भाषिकाको अर्को भेद/स्वरूप सामाजिक भाषिका हो । समाजको आफ्नै प्रकारको संरचनागत व्यवस्था रहेको हुन्छ । यस प्रकारको व्यवस्था जात जाति, धर्म, वर्ग, संस्कृति, पेशा-व्यवसाय, लिङ्ग, उमेर आदि सामाजिक मर्यादाका आधारमा निर्माण भएको हुन्छ । यस्तो सामाजिक संरचना अनुसार भाषिक प्रयोगमा विविधता देखिन्छ । यसरी देखिने भिन्न भाषिक रूप सामाजिक भाषिका हो । सामाजिक भाषिकालाई सामाजिक संरचना, सांस्कृतिक अवस्था, सहभागी वक्ता र श्रोता, वातावरण, विषय र प्रयोजन, सामाजिक दुरी, उमेर आदि आधारमा पहिचान गर्न सकिन्छ । अतः कुनै खास भाषाका सामाजिक एवम् क्षेत्रीय रूपमा देखिने सम्बन्धित भाषाका स्थानीय भेदहरु नै भाषिका छन् ।

२.२.४ भाषा र भाषिकाको सम्बन्ध

भाषा र भाषिका एक आपसमा अन्तर सम्बन्धित रहेका हुन्छन् । भाषा नभई भाषिकाको कल्पना गर्न सकिँदैन र भाषिकाको समष्टि रूप भाषा हो । भाषिकालाई भाषाको स्थानीय रूप मानिन्छ । यस आधारमा भाषा पूर्ण हो भने भाषिका त्यसको अंश । भाषा माउ हो भने भाषिका त्यसबाट जन्मेका सन्तान हुन् । भाषा र भाषिकालाई चिनाउँदा भाषा विविध भाषिकाहरूको बृहत् वा समष्टि रूप हो भने भाषिका त्यही भाषाको विभेदजन्य लघु वा व्यष्टि रूप हो । भाषिकामा रहेका संरचनागत समानताका आधारमा भाषाको निर्धारण हुन्छ भने असमानताका आधारमा भाषिकाको जन्म हुन्छ । भाषा र भाषिकामा पाइने परिवर्तनशील विशेषता नै यी दुबैको उत्पत्ति र विकासको कारक हो । भाषिका कुनै खास भाषाको उपभेद हो । भाषा र भाषिका सापेक्ष अवधारणा हुन् । यस आधारमा 'भाषा' भाषिकाको जननी हो र 'भाषिका' भाषाको जननी पनि हो । भाषाबाट भाषिकाहरू र भाषिकाहरूबाट भाषाको विकास हुन्छ । अतः भाषाविना भाषिकाको र भाषिका बिना भाषाको स्वतन्त्र अस्तित्व नभेटिने भएकाले यी दुबै एक अर्कामा अन्तर सम्बन्धित र आश्रित भएरै जीवन्त बनेका हुन्छन् ।

२.२.५ भाषिकाको वर्गीकरण

कुनै पनि भाषाको स्थानीय स्तरमा बोलिने भाषिक रूप भाषिका हो; जुन मानक भाषाभन्दा थोरै भिन्न तर मानक भाषाकै वरिपरि रहेको हुन्छ । भाषाका भौगोलिक, सामाजिक, प्रयोजन आदिका आधारमा भाषिकाको वर्गीकरण र विश्लेषण गरिन्छ । कुनै पनि भाषाका भाषिका निर्धारणका लागि भाषिक सर्वेक्षण गरिन्छ । बोध गम्यता, भाषिक समुदायको विस्तार, भौगोलिक दुरी, भाषाको समयावधि, भाषाद्विप, जनसाङ्ख्यिक वितरण, राजनीतिक सीमा आदिका आधारमा भाषिका निर्धारण गर्नुपर्ने भाषावैज्ञानिक मान्यता रहेको पाइन्छ । नेपाली भाषा पनि व्यापक भूगोलमा विस्तारित भाषा हो । यसभित्र के कति भाषिका रहेका छन् भन्ने अझै टुङ्गो लागेको छैन । यसको कारण हो अहिलेसम्म पनि भाषिक सर्वेक्षण हुन नसक्नु । तथापि विभिन्न विद्वान्हरूले नेपाली भाषाका भाषिका बारेमा आ-आफ्ना विचार वा मत राखेका छन् ।

नेपाली भाषाका भाषिका निर्धारण सम्बन्धी स्वदेशी तथा विदेशी विद्वान्हरू सक्रिय रहेको पाइन्छ । विदेशी विद्वान्हरूमा जर्ज अब्राहम ग्रियर्सन (सन् १९१६) ले पाल्पा र दै

गरी नेपालीका दुई वटा भाषिका रहेको उल्लेख गरेको पाइन्छ । भारतीय विद्वान् राहुल सांस्कृत्यायन (सन् १९६०) ले पूर्वी नेपाली र मादी नेपाली गरी दुई भागमा वर्गीकरण गरेको पाइन्छ । त्यस्तै अर्का विदेशी विद्वान् टी. डब्ल्यु क्लार्क (सन् १९६३) ले पूर्वी, केन्द्रीय र पश्चिमी गरी तिनवटा भाषिकाको उल्लेख गरेका छन् । स्वदेशी विद्वान्हरुमा बालकृष्ण पोखरेल (२०२१) ले पूर्वेली, माभाली, ओर पच्छिमा, मभ पच्छिमा र पर पच्छिमा गरी पाँचवटा भाषिका रहेको उल्लेख गरेका छन् । त्यस्तै चूडामणि रेग्मी 'बन्धु' (२०३६) ले पूर्वी, केन्द्रीय र पश्चिमी गरी तिन भाषिकाको चर्चा गरेका छन् । अर्का विद्वान् देवी प्रसाद गौतम (२०४९) ले पनि पोखरेलकै वर्गीकरणलाई पढ्याएको देखिन्छ भने मोहन राज शर्मा र कृष्ण हरि बराल (२०५१) ले सुदूर पश्चिमेली, मध्य पश्चिमेली, पश्चिमेली, केन्द्रीय र पूर्वेली गरी पाँचवटै भाषिका रहेको उल्लेख गरेका छन् । तर उल्लिखित विद्वान्हरुका विचारमा एकरूपता नपाइएकाले यसको ठोस वर्गीकरण भने भविष्यकै गर्भमा छ ।

उपर्युल्लिखित विद्वान्हरु मध्ये ग्रियर्सन, सांस्कृत्यायन र श्रीवास्तवको वर्गीकरण सतही किसिमको देखिन्छ भने पोखरेल, बन्धु र क्लार्कको वर्गीकरण तुलनात्मक हिसाबमा स्थूल एवम् सघन किसिमको देखिन्छ । पोखरेलकै वर्गीकरणको वरिपरि गौतम तथा शर्मा र बरालको वर्गीकरण रुमल्लिएको पाइन्छ । यस आधारमा बालकृष्ण पोखरेलको वर्गीकरण बढी विश्वासिलो र भरपर्दो देखिन्छ किनकि उक्त वर्गीकरणले भूगोल एवम् भाषिक विशेषतालाई पहिल्याएको देखिन्छ । अतः नेपाली भाषाका भाषिकालाई निम्नानुसार उल्लेख गरिन्छ :

२.२.५.१ पूर्वेली भाषिका

भेरी अञ्चलका दैलेख, जाजरकोट, सुर्खेत जिल्ला तथा राप्ती, लुम्बिनी, धवलागिरी अञ्चलदेखि लिएर पूर्व मेची अञ्चलसम्म बोलिने भाषिकालाई पूर्वेली भाषिका भनिन्छ । यसका अतिरिक्त भारत, बर्मा, भुटान, हङ्कङ लगायत विश्वभरी बोलिने नेपाली भाषा पूर्वेली भाषिका हो (भण्डारी र पोखरेल, २०७३ : ५५) । यस भाषिकाभिन्न खसानी, पर्वती र गोर्खाली उपभेद रहेको पाइन्छ । यस भाषिकाका समग्र विशेषतालाई निम्नानुसार रहेका छन् :

१. द्वितीय विभक्ति जनाउँदा 'न' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: मडन = मलाई, तडन = तँलाई ।
२. इच्छार्थक बुझाउने तृतीय पुरुषको एक वचनमा 'ओइ' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: पढोइ = पढोस्, जाओइ = जाओस्, लेखोइ = लेखोस् आदि ।

३. 'व' का सट्टामा 'ओ' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: ओर = वर, ओटा = वटा, विस्सो = विश्व, देओर = देवर, आदि ।
४. क्रिया रूपावलीमा नवीनता पाइन्छ । जस्तै: जादौनँ = जाँदैनौ, गच्युँ = गच्यौँ ।
५. प्रेरणार्थक क्रियामा लाग्ने 'आउ' का ठाउँमा 'आम्' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: पढाम्नु = पढाउनु, देखाम्नु = देखाउनु, गराम्नु = गराउनु ।
६. क्रियामा आउने 'छ' का सट्टामा 'च' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: लेख्च = लेख्छ, खन्च = खन्छ, गइन्च = गइन्छ ।
७. यसका आफ्नै मौलिक शब्द रहेका छन् । जस्तै : कासो = खोकी, डल्लै = सबै, भुइँसी = भैसी, आँटी = बुइँगल ।

२.२.५.२ माझाली भाषिका

माझाली भाषिकाको मुख्य प्रयोग क्षेत्र कर्णाली अञ्चल हो । माझालीमा पूर्वेली र पश्चिमेली भाषिका समूहका साझा विशेषता पाइन्छन् (भण्डारी र पोखरेल, २०७३ : ५८) । यस भाषिकामा प्राचीन नेपालीका विशेषता समेत पाइन्छन् । यसका सिँजाली, असिदराली, हुम्ली, मुगाली, डुम्राकोटी, रास्कोटी, तिब्रीकोटी, डोल्पाली आदि भेद रहेको पाइन्छ । यस भाषिकाका साझा विशेषता निम्नानुसार रहेका छन् :

१. शब्दको सुरुमा आएको 'स्' ध्वनि कतै-कतै 'ह' हुन्छ । हल्यान = सल्यान, हम्धी = सम्धी, हैनी = स्वास्नी, आदि ।
२. भूत कालीन क्रियामा पनि 'छ' ध्वनि 'छ' नै हुन्छ । छियाँ = थिएँ, छिई = थिई, छियो = थियो, आदि ।
३. स्वरको बिचमा आउने 'र्' ध्वनि 'ड' हुन्छ । खड = खर, किडो = किरा, पड्यो = पच्यो, आदि ।
४. शब्दादिको 'ल' ध्वनि 'ह्ल' तथा 'र्' ध्वनि 'ह्र' हुन्छ । ह्लामु = लामो, ह्लिस्नु = लिस्नु, ह्वारा = रारा, ह्वत = रात, आदि ।
५. ग्, ज्, ड्, द्, ब्, ध्वनि घ्, भ्, ढ्, ध्, भ् मा बदलिन्छन् । घत = गहत, भान = जहान, भ्या = बिहा, धैलो = दैलो, आदि ।

६. असमस्त क्रियापदको अवशेष पाइन्छ । मु गद्दो = म गर्दैछु, म जाँदो = म जान्छु ।
७. अभूत कालिक क्रियामा कृदन्तीय रूपको प्रयोग हुन्छ । गद्दो छ = गर्छ, भानो छ = जान्छ, गद्दा छौ = गर्छौ, आदि ।
८. शब्दमध्य र शब्दान्तमा 'ए' ध्वनि 'या' हुन्छ । खाया = खाए, गया = गए, भया = भए, आदि ।
९. विपर्यासको प्रवृत्ति पाइन्छ । जस्तै: एल्खै = एकलै, बाल्द = बादल, पाल्तो = पातलो ।
१०. मौखिक शब्दहरु : ज्या = आमा, बेलि = हिजो, छोटी = केटी, पुडौं = पर, तादि नै = अस्ति नै, भिक्कै = ज्यादै, आदि ।

२.२.५.३ ओर पच्छिमा भाषिका

सेती अञ्चलका बझाङ, अछाम र बाजुरा जिल्ला तथा त्यस वरपरका भू-भागमा बोलिने नेपाली भाषाको स्थानीय भेद ओर पच्छिमा भाषिका हो । माझाली भाषिकासँग धेरै र थोरै मात्रामा पर पच्छिमा भाषिकासँग यसका विशेषता मिल्दाजुल्दा छन् । यस अन्तर्गत बझाङी, अछामी र बाजुरेली भेद रहेको पाइन्छ (भण्डारी र पोखरेल, २०७२ : ५९) । यी तिनवटै भेदभित्र पनि अनेक भेद हुन सक्छन् । यहाँ ओर पच्छिमा भाषिकाका साभा विशेषतालाई उल्लेख गरिएको छ ।

१. भूत कालीक क्रियापदमा पनि 'छ' धातु 'छ' नै हुन्छ । छियाँ = थिएँ, छियाँ = थियोँ, छिइ = थिइस्, आदि ।
२. शब्दादिका 'ज' र 'द' अल्पप्राण ध्वनि 'भ' र 'ध' महाप्राण हुन्छन् । धेक्नु = देख्नु, भधह = जदौ, भानु = जानु, धोबाटो = दोबाटो, आदि ।
३. अज्ञात भूत कालीन क्रियाको प्रयोग पाइन्छ । पढ्याछ = पढेछ, साटाइ सियाछ = छिट्टै सुतेछ, आदि ।
४. सर्वनाममा 'उ' आगम हुन्छ । उनुको = उनको, तिनुको = तिनको, यिनुको = यिनको, आदि ।
५. समापिका र असमापिका क्रियामा 'या' प्रत्यय लाग्छ । पाल्याको = पालेको, छियाइन = थिएनन्, फुट्याको = फुटेको, आदि ।

६. संयुक्ताक्षरमा आएको 'र' ध्वनि समीभूत हुन्छ । तिम्मो = तिम्रो, हाम्रो = हाम्रो, गन्न = गर्न, आदि ।
७. यसका मौलिक शब्दहरू छन् । छोट्टा - छोट्टी = केटा-केटी, बयाल = बतास, वड/ओड= यता/वर, पुणोँ = उता, बैकिनी = आइमाई, ज्या = आमा, आदि ।

२.२.५.४ मभ पच्छिमा भाषिका

सुदूर पश्चिमाञ्चल क्षेत्रका डडेल्धुरा र डोटी जिल्ला तथा यस आसपासमा बोलिने नेपाली भाषाको स्थानीय रूप मभ पच्छिमा भाषिका हो । यसका डोटेली, डडेल्धुरेली, डुम्राकोटी र निरोली जस्ता भाषिक उपभेद रहेका छन् । यसका विशेषता धेरै मात्रामा पर पच्छिमा भाषिकासँग र थोरै मात्रामा मभ पच्छिमासँग मिल्दा जुल्दा छन् । यसका निजी विशेषतालाई निम्नानुसार उल्लेख गरिन्छ :

१. नामिक पदमा पनि बहु वचन जनाउन 'न' प्रत्यय लगाइन्छ । पुतारिन् = आइमाईहरू, देवतान् = देवताहरू, चलान् = छोराहरू, आँखान् = आँखाहरू ।
२. अकरण जनाउन क्रिया अगाडि 'नै' लाग्छ । नैआथि = छैनन्, नैहेद्दु = हेर्दैन, नैअद्दो = गर्दैन, आदि ।
३. शब्दादिको 'द' र 'ह' ध्वनि 'त' हुन्छ । तकिबर = देखेर, तक्दाइनु = हेर्नु न !, तकिवट = हेरेर, आदि ।
४. 'एर/ई' कृत् सर्गका ठाउँमा 'वर/वट' अनुसर्ग लाग्दछ । तकिबर = हेरेर, अरिवर/अरिवट= गरेर, अरिवट = गरी, आदि ।
५. द्वितीया विभक्तिमा 'खी/की', षष्ठी विभक्तिमा ओ/ए र सप्तमी विभक्तिमा माइ/मी जस्ता अनुसर्गको प्रयोग हुन्छ । मुखी = मलाई, तोखि = तँलाई, रामोः = रामको, देलामी = दैलोमा, आदि ।
६. यसका केही मौलिक शब्दहरू छन् : लक =पनि, भिक्कै = धेरै, जानल्लो = जान्ला, अद्द = गर्न, ढोली = दमाई, पिछ्छाउडी = पछ्यौरी, कुराडो = बन्चरो, आदि ।

२.२.५.५ पर पच्छिमा भाषिका

महाकाली अञ्चलका दार्चुला र बैतडी जिल्लामा बोलिने भाषिका समूहलाई पर पच्छिमा भाषिका भनिन्छ । बैतडी जिल्लाका बैतडी, मल्लो सोराड, तल्लो सोराड, पाटन, सल्लेवासा, चुहांगड, पुर्चौडी आदि भू-भाग तथा दार्चुला जिल्लाका लेकम, मार्मा र दुहुँ क्षेत्रमा यस भाषिकाका प्रयोक्ता रहेका छन् । यी विभिन्न भू-भागहरूमा भिन्न-भिन्न स्वरूप र विशेषता युक्त भाषिक रूपको प्रयोग हुने भएकाले स्थानानुसार उपभेद सिर्जना भएको पाइन्छ । त्यस्तै दार्चुला जिल्लाको उत्तरी भू-भागमा बोलिने भाषिक भेद 'मार्माली' भाषिका पनि यसकै सदस्य हो । अतः पर पच्छिमा भाषिकाका विशेषतालाई मार्माली भाषिकाका विशेषता अन्तर्गत चर्चा गरिएको छ ।

२.२.६ व्याकरणको परिचय

भाषालाई अनुशासित, मर्यादित र व्यवस्थित तुल्याउने शास्त्र व्याकरण हो । यसले भाषाको विधान तय गर्दछ । भाषा विचार विनिमयको माध्यम हो । विचार विनिमय गर्न भाषाको आवश्यकता पर्दछ र भाषालाई व्यवस्थित तुल्याउन व्याकरणको आवश्यकता पर्दछ । व्याकरण भाषाको आन्तरिक संरचना सम्बद्ध तत्त्व हो र यसले भाषाका यिनै आन्तरिक व्यवस्था र नियमको व्याख्या र विश्लेषण गर्दछ (शर्मा र पौडेल, २०७० : १८४) । भाषाको आन्तरिक संरचना भन्नाले भाषिक एकाइ वर्ण देखि वाक्य रचना प्रक्रियासँगका भाषानिष्ठ प्रयोगलाई जनाउँछ । भाषा सामाजिक सम्प्रेषणको माध्यम हो । सामाजिक जीवनमा व्यवहार सञ्चालनका लागि भाषालाई माध्यम बनाइन्छ । व्यक्ति-समाजसँग व्यवहार प्रदर्शन गर्न सामाजिक मर्यादा र भाषिक नियमको अनुसरण आवश्यक छ । यसका लागि व्याकरण आवश्यक छ । व्याकरणले भाषा सम्बन्धी नियमको व्याख्या गर्दछ । व्याकरणमा भाषाको व्यावहारिक विश्लेषण हुन्छ (खनिया र अन्य, २०६६ : २६०) । यसको तात्पर्य भाषाको प्रयोग पक्षको विश्लेषण व्याकरणले गर्दछ ।

वि+आ+कृ+अन को योगबाट व्याकरण शब्दको निर्माण भएको पाइन्छ । यो तत्सम शब्द हो । भाषाका वर्ण, रूप, शब्द, वाक्य आदिमा अन्तर्निहित व्यवस्था व्याकरण हो (अधिकारी र भट्टराई, २०७० : १३३४) । भाषाको लघुतम् अर्थ विभेदक एकाइ वर्ण हो भने भाषाको लघुतम् अर्थयुक्त एकाइ रूप हो । भाषामा निहित स्वतन्त्र अर्थ युक्त एकाइ शब्द हो भने एउटा विचार बोकेको निश्चित संरचनामा उनीएको भाषिक एकाइ वाक्य हो ।

व्याकरणले वर्ण निर्धारण, रूप तथा संरूप निर्धारण र वर्गीकरण, शब्दवर्ग निर्धारण, शब्द निर्माण, व्युत्पादन र वर्गीकरण जस्ता पक्ष समावेश गर्दछ। त्यस्तै वाक्य संरचना निर्धारण, भाषिक मानकीकरण जस्ता कार्य समेत यसभित्र समाविष्ट रहन्छन्। व्याकरणकै एक पक्षका रूपमा व्याकरणिक कोटिलाई लिइन्छ।

२.२.७ व्याकरणिक कोटि

कुनै प्रकृतिलाई वाक्यमा प्रयोग गर्दा त्यही कोशीय अर्थलाई कायम राख्दै त्यस प्रकृतिलाई अर्का शब्द वा पदका एकाइसँग सम्बद्ध गराउने वर्गलाई व्याकरणिक कोटि वा व्याकरणिक धारा भनिन्छ। भाषा अनुसार भिन्न-भिन्न किसिमका कोटिहरू हुन्छन्। सबै भाषामा प्रातिपादिक (नाम, सर्वनाम र विशेषण) र धातुको रूपावली हुन्छ। हरेक भाषामा रूपायनात्मक कोटि समेत रहेका हुन्छन्। नेपाली भाषा पनि आफ्नै व्याकरणिक संरचना रहेको सबै भन्दा ठूलो र नेपालका बहु सङ्ख्यक वक्ताले बोल्ने भाषा हो। यस भाषाको रूपायनात्मक स्वरूप पनि विशिष्ट किसिमको छ। खास गरी रूपायनिक रूप तत्त्वलाई नामिक र क्रियात्मक गरी दुई किसिमबाट अध्ययन गर्न सकिन्छ। भाषामा आफ्नै किसिमका व्याकरणिक कोटि रहेका हुन्छन्।

वाक्यात्मक संरचनासँग सम्बन्धित लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, ध्रुवीयतालाई व्याकरणिक कोटि मानिन्छ। वाक्यस्तरमा व्याकरणात्मक कार्य सम्पादन गर्न आउने यस्ता पदहरू व्याकरणिक कोटि हुन्। वाक्यात्मक घटकका रूपमा आएका हरेक पद क्रियासँग सम्बन्धित हुन्छन्। यस सम्बन्धलाई व्याकरणात्मक सम्बन्ध भनिन्छ। व्याकरणिक सम्बन्ध तत्त्व नै व्याकरणात्मक कोटि हुन्। नेपाली भाषामा रहेका व्याकरणात्मक कोटिलाई निम्नानुसार व्याख्या गरिएको छ :

लिङ्ग

पुरुष या स्त्री जाति छुट्याउने विभेदक चिह्नित पदहरू नै लिङ्ग हुन्। यसलाई अङ्ग्रेजीमा (Gender) जेन्डर भनिन्छ। यो पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग गरी दुई प्रकारको हुन्छ। पुरुष या भाले जाति जनाउने पदहरू पुलिङ्ग हुन् भने स्त्री वा पोथी जाति जनाउने पदहरू स्त्रीलिङ्ग हुन्। पदहरू वाक्यमा समायोजित हुँदा विचारको सम्प्रेषण हुन्छ। वाक्यमा रहेका नाम, सर्वनाम, विशेषणमा मानवीय-मानवेतर, सजीव-निर्जीव, पुरुष-स्त्री, स्थूल-सूक्ष्म, कठोर-कोमल जस्ता आकारको सङ्केत गर्ने कोटिलाई लिङ्ग भनिन्छ। नेपाली भाषामा

पुलिङ्गबाट व्युत्पादन गरेर स्त्रीलिङ्ग बनाउने कार्य अधिक रूपमा हुन्छ । यसै आधारमा हेमाङ्ग राज अधिकारी (२०७१ : ८४) लिङ्गलाई व्युत्पादनसँग सम्बन्धित मान्दै छोरी, नातिनी, मालिकनी, बाख्री, बाँदनी, बघिनी, सुब्बिनी जस्ता शब्दलाई स्त्रीलिङ्गी रूप मान्दछन् । नेपाली भाषाका केही पुलिङ्गी र स्त्रीलिङ्गी रूपहरु निम्नानुसार छन् :

पुलिङ्ग

मानवीय : बाबु, छोरो, केटो, काका, दाजु, भाइ, राम आदि ।

मानवेतर : राँगो, गोरु, बोको, घोडो, बाघ आदि ।

स्त्रीलिङ्ग

मानवीय : आमा, छोरी, केटी, काकी, भाउजु, बहिनी, सीता आदि ।

मानवेतर : भैंसी, गाई, बाख्री, घोडी, बघिनी आदि ।

वचन

वचन सङ्ख्या बोधक व्याकरणिक कोटि हो । एक वा अनेक बोध गराउने पदहरु नै वचन हुन् (भट्टराई र अधिकारी, २०६४ : ५८) । यसलाई अङ्ग्रेजीमा नम्बर (Number) भनिन्छ । वचन भाषानुसार फरक-फरक हुन सक्छन् । नेपाली भाषामा एक वचन र बहु वचन गरी दुई प्रकारका वचन रहेको पाइन्छ । एकमात्र सङ्ख्या बोध गराउनेलाई एक वचन र दुई वा दुई भन्दा बढी सङ्ख्या बोध गराउनेलाई बहु वचन भनिन्छ । वचन अनुसार क्रिया रहने व्यवस्था नेपाली भाषामा पाइन्छ । एक वचन र बहु वचनका केही दृष्टान्तहरु निम्नानुसार छन् :

एक वचन : म, तँ, गोरो, राम्रो, ठुलो, भाइ, गर्छु, आदि ।

बहु वचन : हामी, तिमीहरु, गोरा, राम्रा, ठुला, भाइहरु, गर्छौं, आदि ।

पुरुष

पुरुषले व्यक्तिलाई जनाउँछ । अभिव्यक्तिमा संलग्न सहभागीको प्रकृतिलाई जनाउने व्याकरणिक कोटिलाई पुरुष भनिन्छ (अधिकारी, २०७१ : ९८) । यसलाई अङ्ग्रेजीमा पर्सन (Person) भनिन्छ । यसले वक्ता, श्रोता र विषयलाई निर्देश गर्दछ । क्रियाका आधारमा कर्ता र क्रियाका विचमा सम्बन्ध स्थापना गरी व्यक्ति वा कर्ताको भेद देखाउने पदलाई पुरुष

भनिन्छ । हरेक भाषामा पुरुष व्यवस्था रहेको हुन्छ । नेपाली भाषाको पनि आफ्नै पुरुष व्यवस्था पाइन्छ । नेपाली भाषामा तिन प्रकारका पुरुष रहेका छन् । तिनको संक्षिप्त चर्चा तल गरिएको छ ।

प्रथम पुरुष

यो वक्तासँग सन्दर्भित भएर आउँछ । यसले बोल्ने वा लेख्ने व्यक्ति अर्थात् आफैलाई बुझाउँछ र यसले आफ्नै बारेमा कथन गर्दछ । यसमा लिङ्ग भेद छैन वचन भेद मात्र छ । यो सर्वनाम र क्रियामा देखा पर्दछ । जस्तै:

सर्वनाम : म (एक वचन)

सर्वनाम : हामी (बहु वचन)

क्रियापद : जान्छु (एक वचन) ।

क्रियापद : जान्छौं (बहु वचन)

द्वितीय पुरुष

श्रोतासँग सन्दर्भित भएर आउने पुरुषलाई द्वितीय पुरुष भनिन्छ । यसले निकट रहेको श्रोता व्यक्तिलाई निर्देश गर्दछ । यसको लिङ्ग र वचनमा भेद देखा पर्दछ । यो सर्वनाम र क्रियामा देखा पर्दछ । सर्वनामको आदरार्थी तँ, तिमी, तपाईं र हजुरका तहमा देखा पर्दछ । जस्तै:

तँ कहाँ जान्छस्/जान्छेस् ?

तिमी कहाँ जान्छौ/जान्छ्यौ ?

तपाईं कहाँ जानुहुन्छ ?

हजुर कहाँ गइबक्सिन्छ ?

तृतीय पुरुष

अन्य व्यक्ति वा विषयसँग सन्दर्भित भएर आउने पुरुषलाई तृतीय पुरुष भनिन्छ । यसको भेद लिङ्ग र वचनमा पाइन्छ । यो नाम, सर्वनाम र क्रियामा व्यक्त हुन्छ । यो निकटवर्ती र दूरवर्ती गरी दुई किसिमको हुन्छ । तृतीय पुरुष ऊ, यो, उनी, यिनी, उहाँ सर्वनामका तहमा देखा पर्दछ । जस्तै:

ऊ कहाँ जान्छ । (पुलिङ्ग/एक वचन)

ऊ कहाँ जान्छे । (स्त्रीलिङ्ग/एक वचन)

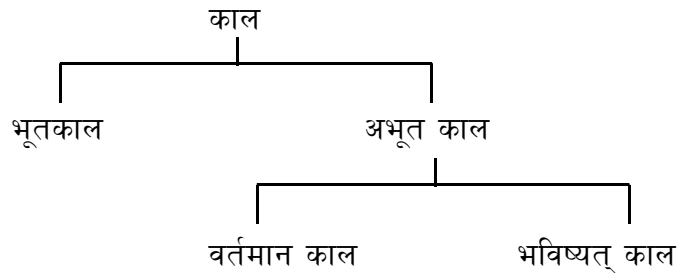
आदर

आदर महत्त्वपूर्ण व्याकरणिक कोटि हो । यसलाई अङ्ग्रेजीमा रेस्पेक्ट (Respect) भनिन्छ । नाम र सर्वनामले अवगत गराउने व्यक्तिको सामाजिक प्रतिष्ठा एवम् इज्जतसँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक कोटिलाई आदर भनिन्छ (खनिया र अन्य, २०६६ : २५५) । यो क्रियासित सह सन्दर्भित भई पद सङ्गतिका क्रममा आउँछ । नेपाली भाषामा पाँच तहको आदर रहेको पाइन्छ । जसका उदाहरण तल उल्लेख गरिएको छ :

आदर	तह	उदाहरण
आदर रहित		तँ भन्छस् । (तँ)
मध्यम आदर	१	तिमी भन्छौ/भन्छ्यौ । (तिमी)
उच्च आदर	२	तपाईं भन्नुहुन्छ । (तपाईं)
विशेष आदर	३	यहाँ भन्नुहुन्छ । (आफू/यहाँ)
उच्चतर आदर	४	हजुर भनिबक्सिन्छ । (हजुर)
उच्चतम आदर	५	मौसुमबाट हुकुम गरिबक्सिन्छ (मौसुफ)

काल

काल समय सङ्केतक व्याकरणात्मक कोटि हो । यसले क्रियापदको समय सङ्केत गर्दछ । कालको अध्ययन खास भाषामा समय बुझाउने भाषिक रूपको अध्ययन हो (यादव र रेग्मी, २०५९ : २०६) । यसलाई अङ्ग्रेजीमा टेन्स (Tense) भनिन्छ । सन्दर्भ समय भन्नाले क्रिया वा कार्याव्यापारको घटना, अवस्था वा कार्यको घटित समय हो र कथन समय वक्ता बोल्दा खेरिको समय हो । नेपाली भाषामा काल मूलतः भूत र अभूत गरी दुई प्रकारका छन् । तिनको चर्चा तल गरिएको छ ।

भूतकाल

वितिसकेको समय जनाउने काललाई भूतकाल भनिन्छ । यसलाई सिद्ध काल समेत भनिन्छ । अङ्ग्रेजीमा यसलाई पास्ट टेन्स (Past Tense) भनिन्छ । नेपाली भाषामा भूतकाल जनाउन धातुमा एँ, इँ, यौँ, एनौँ, इस्, यौ, एनौ, यो, ए, एन, ई, इन्, इन, एनन् जस्ता प्रत्ययको योग हुन्छ ।

अभूत काल

कथन समयभन्दा पछि हुने र हुँदै गरेको क्रियाको समयलाई अभूत काल भनिन्छ । यो वर्तमान र भविष्यत् गरी दुई प्रकारको हुन्छ ।

(क) वर्तमान काल

अहिले भइरहेको समयलाई वर्तमान काल भनिन्छ । यसले कुनै पनि कार्य व्यापार प्रारम्भ हुन लागेको या प्रारम्भ भई समाप्त भइनसकेको समयलाई सङ्केत गर्दछ । यसलाई अङ्ग्रेजीमा प्रिजेन्ट टेन्स (Present Tense) भनिन्छ । नेपालीमा वर्तमान काल जनाउन क्रियापदमा उ, इँ, औँ, एनौँ, इस्, एनस्, औ, एनौ, ए, एन, एनन्, इन्, इनन्, ऐनन् जस्ता प्रत्ययको योग हुन्छ ।

(ख) भविष्यत् काल

कुनै घटना या कार्य व्यापार कथन समयभन्दा पछि हुने वा आउने कुराको निर्देश गर्ने क्रियापदलाई भविष्यत् काल भनिन्छ । यसले आउने समयको काम र अवस्थालाई बुझाउँछ (भट्टराई र ढुङ्गेल, २०६४ : ७२) । अङ्ग्रेजीमा यसलाई फ्युचर टेन्स (Future Tense) भनिन्छ । नेपालीमा धातुका पछाडि ने छु, ने छैनँ, नेछस्, ने छैनस्, ने छौ, नेछैनौ, ने छ, ने छैन, ने छन्, ने छैनन्, ने छे जस्ता प्रत्ययको योग हुन्छ ।

पक्ष

यसले खास कालको परिवेश भित्र क्रियाका कार्यको प्रकृति तथा विवरणलाई चिनाउँछ । यसलाई अङ्ग्रेजीमा एस्पेक्ट (Aspect) भनिन्छ । कार्य व्यापार या घटनाको प्रक्रिया वा अवस्थालाई कालिक सापेक्षतामा निर्देश गर्ने क्रियापदहरू नै पक्ष हुन् । कुनै पनि कार्य व्यापार अघि, अहिले वा पछि कुन समयमा र पूर्ण वा अपूर्ण कुन अवस्थामा थियो वा छ भन्ने कुरालाई पक्षले निर्देश गर्दछ (भट्टराई र ढुङ्गेल, २०६४ : ७५) । पक्षलाई विशेष

काल पनि भनिन्छ । यादव र रेग्मीका अनुसार परम्परागत अध्ययनमा सामान्य र अज्ञात पक्षको चर्चा गरिए पनि सामान्य पक्षले कालका सापेक्षतामा क्रियाको कुनै पनि अवस्था व्यक्त नगर्ने हुँदा क्रियाका तिनवटा पक्ष सामान्य, अपूर्ण र पूर्णको मात्र चर्चा गर्नुपर्ने हुन्छ । पक्ष क्रियासँग सम्बद्ध कोटि हो र यसको अभिव्यक्ति क्रियापदबाट हुन्छ । नेपालीका पक्षहरूलाई यहाँ कालिक आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

(क) भूतकालका पक्ष

विति सकेको समय र कार्यको निर्देश गर्ने कालका पक्षलाई भूतकालका पक्ष भनिन्छ । भूतकालका सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त गरी पाँच पक्ष रहेका छन् । तिनको चर्चा निम्नानुसार गरिएको छ :

(अ) सामान्य पक्ष

सामान्य पक्षले कार्य व्यापारको सामान्य सङ्केत गर्दछ । यसले कुनै पनि कार्य सामान्य ढङ्गले सम्पन्न भएको जनाउँछ । भूतकालको सामान्य पक्षका लागि धातुमा ए, यो प्रत्यय जोडिन्छन् । जस्तै: मैले खाएँ । राम घर गयो ।

(आ) अपूर्ण पक्ष

यसले वितेको समयमा कार्य भइरहेको बुझाउँछ । यसको निर्माण धातुमा तै/दै साथ भूत कालिक सहायक क्रिया (थी) का रूपहरू लिङ्ग, वचन र पुरुष अनुसार जोडेर गरिन्छ । जस्तै: पढ्दै थिएँ । पढ्दै थियो । पढ्दै थिई ।

(इ) पूर्णभूत

यस पक्षले कुनै पनि काम वितेको समयमा पूरा भै सकेको जनाउँछ । यसले भूतको कार्यलाई भूतकै अवस्थामा देखाउँछ । धातुमा एको/एकी/एका प्रत्यका साथ (थि) का रूपहरू लिङ्ग, वचन र पुरुष अनुसार जोडेर गरिन्छ । जस्तै:

जा + एको + थिएँ = गएको थिएँ ।

जा + एकी + थिई = गएकी थिई ।

जा + एका + थियौँ = गएका थियौँ ।

(ई) अज्ञात पक्ष

विगतमा कार्य सम्पन्न भैसकेको र वर्तमानमा आएर मात्र ज्ञात भएको अवस्थालाई यस पक्षले जनाउँछ। यसलाई अङ्ग्रेजीमा अनन्त एस्पेक्ट (Unknown aspect) भनिन्छ। नेपालीमा धातुमा एछ, एछु र एछन् जस्ता क्रिया रूपबाट यो अभिव्यक्त हुन्छ। जस्तै: खाएछ, खाएछु, खाएछन्, आदि।

(उ) अभ्यस्त पक्ष

कामको आवृत्ति, बानी वा अभ्यस्त स्वभावलाई जनाउने पक्षलाई अभ्यस्त पक्ष भनिन्छ। यसलाई अङ्ग्रेजीमा ह्याबिच्युअल एस्पेक्ट (Habitual Aspect) भनिन्छ। यसको निर्माणमा धातुमा 'थि' का सङ्कुचित रूपहरु थैं, थ्यौं, थिस, थ्यौ, थ्यो, थे आदि जोडेर गरिन्छ। जस्तै:

पढ्थैं। पढ्थ्यौं। पढ्थ्यो। पढ्थे, आदि।

(ख) वर्तमान कालका पक्ष

अहिले चलिरहेको र सम्पन्न भइनसकेको कार्य व्यापार जनाउने पक्षलाई वर्तमान कालका पक्ष भनिन्छ। यसका सामान्य, अपूर्ण र पूर्ण गरी तिन पक्ष रहेका छन्। तिनको चर्चा निम्नानुसार गरिएको छ:

(अ) सामान्य पक्ष

अहिले हुने कार्यको निर्देश गर्ने पक्षलाई सामान्य वर्तमान कालको पक्ष भनिन्छ। जस्तै: मैले खान्छु। राम स्कुल जान्छ।

(आ) अपूर्ण पक्ष

कथन समय अर्थात् अहिलेको समयमा कार्य भइरहेको अवस्थालाई अपूर्ण वर्तमानको पक्षले जनाउँदछ। धातुमा तै/दै का साथ वर्तमान कालिक सहायक क्रिया (छ) का रूपहरु जोडेर यसको निर्माण गरिन्छ। जस्तै:

पढ् + दै + छु = पढ्दैछु।

पढ् + दै + छे = पढ्दैछे।

पढ् + दै + छ = पढ्दै छ।

(इ) पूर्णपक्ष

यसले बितेको समयमा कार्य पुरा भएको तर त्यसको असर वर्तमानमा पनि रहेको भन्ने जनाउँछ । भैसकेको कार्यलाई वर्तमानसँग जोड्ने कार्य यस पक्षले गर्दछ । धातुमा एको/एकी/एका का साथ (छ) का क्रियारूपहरु जोडेर यसको निर्माण गरिन्छ । जस्तै:

जा + एको + छु = गएको छु ।

जा + एकी + छु = गएकी छु ।

जा + एका + छौं = गएका छौं ।

(ग) भविष्यत् कालका पक्ष

कुनै कार्य व्यापार आउने समयमा हुने कुराको निर्देश गर्ने कार्य भविष्यत् कालका पक्षमा हुन्छ । भविष्यत् कालका सामान्य, अपूर्ण र पूर्ण गरी तिन पक्ष रहेका छन् । तिनको सटिक चर्चा तल गरिएको छ :

(अ) सामान्य पक्ष

भविष्यत् कालको सामान्य पक्षले पछि हुने कुराको निर्देश गर्दछ । धातुमा ने छ/ने छे, नेछु जस्ता रूपावलीबाट क्रियापदहरु निर्माण गरिन्छन् । जस्तै:

पढ् + ने + छ = पढ्ने छ ।

पढ् + ने + छे = पढ्ने छे ।

पढ् + ने + छु = पढ्ने छु ।

(आ) अपूर्ण पक्ष

कथन समयभन्दा पछि कार्य भै रहेको अवस्था जनाउने भविष्यत् कालको पक्षलाई अपूर्ण भविष्यत् भनिन्छ । धातुमा तै/दै + हुने + (छ) का रूपहरु जोडेर यसको निर्माण गरिन्छ । जस्तै:

पढ् + दै + हुने + छु = पढ्दै हुनेछु ।

पढ् + दै + हुने + छ = पढ्दै हुनेछ ।

पढ् + दै + हुने + छे = पढ्दै हुने छे ।

(इ) पूर्णपक्ष

आउने समयमा कार्य सम्पन्न भइ सकेको जनाउने भविष्यत् कालको पक्षलाई पूर्णपक्ष भनिन्छ । यसले भविष्यको कार्यलाई भविष्यमै देखाउँछ (भट्टराई र ढुङ्गेल, २०६४ : ८१) । धातुमा एको + हुने + छ) का रूपहरु जोडेर यसको निर्माण हुन्छ । जस्तै:

पढ् + एको + हुने + छु = पढेको हुनेछु ।

पढ् + एकी + हुने + छे = पढेकी हुनेछे ।

पढ् + एका + हुने + छौं = पढेका हुनेछौं ।

भाव

भावलाई अर्थ वा वृत्ति पनि भनिन्छ । भाषा प्रयोग गर्ने व्यक्ति (वक्ता वा लेखक) को मनोभाव वा मनशायलाई बुझाउँदा फेरिने क्रियाको रूपलाई भाव (Mood) भनिन्छ (बराल र एटम, २०६४ : ८९) । क्रियापदको भिन्नताका कारण भावको अभिव्यक्ति हुन्छ । यस्ता मनोभावहरुमा सामान्य, आज्ञा, इच्छा, सम्भावना र सङ्केत पर्दछन् । तिनको संक्षिप्त चर्चा तल गरिएको छ ।

(क) सामान्यार्थ भाव

सामान्य रूपमा कुनै कामको सूचना गर्ने वा सामान्य अर्थ प्रदान गर्ने क्रियापदलाई सामान्यार्थ भाव भनिन्छ । यसमा वक्ताको सामान्य मनोभाव व्यक्त गर्ने क्रियापद रहन्छन् । यसमा निश्चित अर्थ हुन्छ । त्यसैले यसलाई निश्चयार्थ पनि भनिन्छ । जस्तै:

म पाठ पढ्छु ।

राम मिठो गीत गाउँछ ।

(ख) आज्ञार्थ भाव

कुनै काम गर्नका लागि वक्ताको मनोभाव आज्ञा/आदेश वा अनुरोधका रूपमा प्रकट भएमा त्यस्तो भावलाई आज्ञार्थ भाव भनिन्छ । यसको क्रियापद केवल द्वितीय पुरुषमा मात्र हुन्छ र कालको भेद हुँदैन । जस्तै:

तँ पौडि ।

तिमी पढ ।

तपाईं लेख्नुहोस् ।

(ग) इच्छार्थ भाव

इच्छा, अनुमति, आशीर्वाद, उपदेश, बिनित्ति, प्रार्थना आदि भावलाई व्यक्त गर्ने क्रियापद इच्छार्थ भाव हुन् । यसमा आज्ञार्थमा भन्दा कमजोर रूपको आदेश हुन्छ (बराल र एटम, २०६४ : ९०) । विध्यर्थक प्रत्यय ऊँ, औँ, एस्, ए, ओस्, ऊन् हरु धातुमा जोडिएर इच्छार्थक क्रियापद बन्दछन् । जस्तै:

जा + ऊँ = जाऊँ ।	भन् + ऊँ = भनूँ ।
पढ् + औँ = पढौँ ।	लेख् + औँ = लेखौँ ।
पढ् + एस् = पढेस् ।	लेख् + एस् = लेखेस् ।
पढ् + ए = पढे ।	लेख् + ए = लेखे ।
पढ् + ओस् = पढोस् ।	लेख् + ओस् = लेखोस् ।
पढ् + ऊन् = पढून् ।	लेख् + ऊन् = लेखून् ।

(छ) सम्भावनार्थ भाव

सम्भावना, अनुमान, अड्कल आदि अनिश्चयको भाव बुझाउन प्रयोग गरिएको क्रियापदको रूप सम्भावनार्थ हुन्छ । यो भूतकालमा हुन्छ र भविष्यमा हुने कार्यलाई निर्देश गर्दछ (भट्टराई र ढुङ्गेल, २०६४३ : ९३) । यसमा काम हुने र नहुनेमा निश्चितता हुँदैन त्यसैले अनिश्चयार्थ पनि भनिन्छ । धातुमा उँला, ला/ली, औँला/औला, लास्/लिस् आदिको योग भई यसको निर्माण हुन्छ । जस्तै:

पढ् + उँला = पढूँला ।
पढ् + लास् / लिस् = पढूलास्/पढूलिस् ।
पढ् + ला/ली = पढूला/पढूली ।

(ड) सङ्केतार्थ भाव

कार्य र कारण जोडिएर आउने भावलाई सङ्केतार्थ भाव भनिन्छ । यसमा दुईवटा क्रियापद हुनै पर्छ । त्यस मध्ये एउटाले कार्य र अर्कोले कारणलाई देखाएका हुन्छन् । जस्तै:

बादल लागे पानी पर्छ ।
हिउँ परे जाडो हुन्छ ।

वाच्य

वाच्यको शाब्दिक अर्थ कथन वा भनाइ हो । वाक्यमा कर्ता, कर्म वा भाव (क्रिया) मध्ये कुनै एकलाई प्रधान मान्ने व्याकरणात्मक युक्तिलाई वाच्य भनिन्छ (अधिकारी, २०७१ : १८२) । यो क्रियासँग सम्बन्धित व्याकरणिक कोटि हो । यसलाई अङ्ग्रेजीमा भोइस (Voice) भनिन्छ । कर्ता, कर्म र भावसँग क्रियापदको सम्बन्ध फेर्दा वाक्यको अर्थमा भने कुनै परिवर्तन हुँदैन । वाच्यको अभिव्यक्ति क्रियापदले गर्दछ । नेपालीमा वाच्य तिन प्रकारको रहेको पाइन्छ । जसको संक्षिप्त चर्चा तल गरिएको छ ।

(क) कर्तृवाच्य

कर्ता प्रमुख हुने वाच्य कर्तृवाच्य हो । कर्ताकै लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसार रहेको क्रियापदको रूपलाई कर्तृवाच्य भनिन्छ (बराल र एटम, २०६४ : ९३) । यो सकर्मक र अकर्मक दुबै क्रियाबाट बन्दछ । जस्तै:

म भात खान्छु । (सकर्मक)

ऊ नाच्यो । (अकर्मक)

(ख) कर्मवाच्य

कर्म मुख्य भई कर्मकै लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसार रहेको क्रियाको रूपलाई कर्मवाच्य भनिन्छ । कर्मवाच्य हुने सुविधा सकर्मक क्रियालाई मात्र प्राप्त हुन्छ । सकर्मक क्रियामा आउने कर्मलाई कर्ताका रूपमा स्थापित गरी वाक्य प्रस्तुत गरिएमा कर्मवाच्य हुन्छ (अधिकारी, २०७१ : १८२) । कर्तृवाच्यको कर्तामा 'बाट' वा 'द्वारा' विभक्ति जोडिएको हुन्छ । जस्तै:

प्रहरीद्वारा चोर समातिए ।

अवदेखि यस्तो बदमासी गरिँदैन ।

(ग) भाववाच्य

धातुको भाव वा सम्पन्न हुने काम मुख्य भई बन्ने क्रियापदको रूपलाई भाववाच्य भनिन्छ । यसको क्रिया तृतीय पुरुष, एक वचन र पुलिङ्गी हुन्छ । भाववाच्यमा क्रियापद अकर्मक मात्र हुन्छ । यसको कर्तामा 'बाट' वा 'द्वारा' विभक्ति जोडिन्छ र त्यो गौण बन्दछ, जसले गर्दा त्यो लोप पनि हुन्छ । यसमा क्रियापदमा धातुपछि, 'इ' प्रत्यय जोडिएको हुन्छ । जस्तै:

आज आइदैन ।
खुब हाँसिन्छ ।

ध्रुवीयता

ध्रुवीयता क्रियासँग सम्बद्ध व्याकरणात्मक कोटि हो । यसमा सकारात्मक र नकारात्मक बुझाउने गुण निहित हुन्छ । यसका करण र अकरण गरी दुई ध्रुव छन् । तिनको सोदाहरण परिचय तल दिइएको छ ।

(क) करण

वाक्यमा क्रियाले यदि सकारात्मक अर्थ प्रदान गर्दछ भने त्यसलाई करण भनिन्छ ।
जस्तै:

तिमी जाऊँ ।

म भात खान्छु ।

सीता स्कूल जान्छे ।

(ख) अकरण

वाक्यमा क्रियाले नकारात्मक अर्थ या छैन वा हैन अर्थ प्रतिपादन गर्छ भने त्यसलाई अकरण भनिन्छ । करणबाट अकरण बनाउन सकिन्छ । यसका लागि नेपाली भाषामा क्रियाका अगाडि, मध्यमा वा अन्त्यमा 'न' निशेधार्थ जोड्ने गरिन्छ । जस्तै:

तिमी नजाऊ ।

म भात खादैन ।

हरी आउदैनथ्यो ।

रामले भात खाएन ।

अध्याय तिन

शोध विधि र प्रक्रिया

कुनै पनि अध्ययन निश्चित विधिद्वारा गरिन्छ । विधि भन्नाले काम गर्ने तौर तरिका, ढङ्ग, शैली अर्थात् नियम वा कानुनले निर्देश गरेको कार्य प्रणाली वा पद्धति भन्ने बुझिन्छ (प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश, २०७० : १३०४) । विधिभन्दा बाहिरको अध्ययन अप्रमाणित, उद्देश्य विमुख र अस्तव्यस्त हुन्छ । प्रस्तुत प्रतिवेदनका लागि सामग्री सङ्कलन गर्न क्षेत्रीय र पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरिएको छ । व्याख्या विश्लेषणका लागि वर्णनात्मक, व्याख्यात्मक र तुलनात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ । शोध विधि र प्रक्रियाका विभिन्न पक्षलाई निम्नानुसार व्याख्या गरिएको छ :

३.१ जनसङ्ख्या तथा नमुना छनोट

भाषिक अनुसन्धानका सन्दर्भमा सम्बद्ध शीर्षकसँग सम्बन्धित सबै व्यक्तिलाई जनसङ्ख्या भनिन्छ । प्रस्तुत शोध शीर्षक सम्बद्ध मारमा क्षेत्रका मारमाली भाषी वक्ताहरु यस शोधको जनसङ्ख्याका रूपमा रहेका छन् ।

सम्पूर्ण जनसङ्ख्याको प्रतिनिधित्व गर्न सक्ने सम्बन्धित जनसङ्ख्याकै सीमित रूप नमुना जनसङ्ख्या हो । अनुसन्धानका लागि लिइएको जनसङ्ख्याबाट छानिएको अंशलाई नमुना भनिन्छ (भण्डारी र अन्य, २०६८ : ६१) । प्रस्तुत शोधका लागि सुविधाजनक र उद्देश्य मूलक नमुना छनोट पद्धतिका आधारमा लटिनाथ, तपोवन, शेरी र गुल्जर गा.वि.स.लाई भूगोलको नमुनाका रूपमा छनोट गरिएको छ । यी चारवटै गा.वि.स. बाट १०/१० जनाका दरले जम्मा ४० जना नमुना जनसङ्ख्या छनोट गरिएको छ । १५ वर्षभन्दा माथिका भाषिक वक्तालाई नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा छनोट गरिएको छ । प्रत्येक गा.वि.स. बाट लैङ्गिक सन्तुलन कायम गर्न ५/५ जना पुरुष र महिला छनोट गरी तथ्य सङ्कलन गरिएको छ ।

३.२ तथ्य सङ्कलन प्रक्रिया

तथ्य सङ्कलनका क्रममा विधि, स्रोत र साधनको आवश्यकता पर्दछ । प्रस्तुत अध्ययनमा सामग्री सङ्कलनका लागि मुख्यतः क्षेत्रीय अध्ययन विधि अवलम्बन गरिएको छ भने पुस्तकालयीय अध्ययनलाई समेत आधार मानिएको छ । स्रोतका रूपमा मारमा क्षेत्रका मारमाली भाषी जनसङ्ख्याबाट प्रतिनिधि छनोट गरी तथ्य सङ्कलन गरिएको छ, जसलाई प्राथमिक स्रोत भनिन्छ । शोधकर्ता स्वयम् मारमाली मातृभाषी भएकाले केही सूचना आफ्नै

ज्ञान र प्रयोगका आधारमा राखिएको छ । द्वितीयक स्रोतका रूपमा पुस्तकालयीय स्रोतबाट प्राप्त सामग्री राखिएको छ । तथ्य सङ्कलनका साधनमा प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता र अवलोकनको प्रयोग गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययनको तथ्य सङ्कलन प्रक्रियाका बारे विस्तृत चर्चा तल गरिएको छ ।

३.२.१ तथ्य सङ्कलनका स्रोत

प्रस्तुत शोध भाषिकाको अध्ययनसँग सम्बद्ध छ । भाषिक अध्ययनमा सामग्री वा तथ्य सङ्कलनका प्राथमिक र द्वितीयक गरी दुई स्रोत छन् । सामग्री प्राप्त गर्न सक्ने क्षेत्र वा केन्द्रलाई स्रोत भनिन्छ । यस शोधका लागि प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतको प्रयोग गरिएको छ । जसको व्याख्या निम्नानुसार गरिएको छ :

३.२.१.१ प्राथमिक स्रोत

तथ्य सङ्कलनका क्रममा सूचकसँग अनुसन्धाता आफैँ गएर सामग्री सङ्कलन गरिने स्रोतलाई प्राथमिक स्रोत भनिन्छ । प्रस्तुत शोधका लागि मार्मा क्षेत्रका मार्माली भाषिकाका वक्तासँग प्रत्यक्ष उपस्थित भएर सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । यस शोधका लागि क्षेत्रीय अध्ययन विधि प्रयोग गरिएको छ । सम्बन्धित क्षेत्रमा गएर नमुना छनोट गरी तथ्य सङ्कलनका उपकरण प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता र अवलोकनका माध्यमले सामग्री सङ्कलन एवम् रेकर्ड गरिएको छ ।

३.२.१.२ द्वितीयक स्रोत

सम्बन्धित विषयमा गरिएका पूर्वकार्यका माध्यमबाट सूचना प्राप्त गरिन्छ भने त्यस्ता सूचनाको स्रोतलाई द्वितीयक स्रोत भनिन्छ । प्रस्तुत शोधका लागि यस भाषा सम्बद्ध पूर्व अनुसन्धान, व्याकरणहरु, लेख रचना आदिलाई द्वितीयक स्रोतका रूपमा उपयोग गरिएको छ । यसका लागि पुस्तकालयीय अध्ययन विधि प्रयोग गरिएको छ ।

३.२.२ तथ्य सङ्कलनका साधन

प्रस्तुत शोधका लागि प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता र अवलोकन जस्ता साधनको प्रयोग गरिएको छ । यी साधनको निम्नानुसार व्याख्या गरिएको छ :

३.२.२.१ प्रश्नावली

प्रश्नावली सामग्री सङ्कलनको महत्त्वपूर्ण साधन हो । प्रश्नावली भनेको सम्बन्धित क्षेत्रका स्रोत व्यक्ति वा सूचकबाट सूचना वा सामग्री प्राप्त गर्न तयार गरिएको प्रश्नहरुको क्रमवद्ध तालिका हो (भण्डारी र अन्य, २०६८ : ६४) । यसमा शोध विषयको लागि

आवश्यक सूचनालाई समेटेर प्रतिक्रिया दिन लगाइन्छ । प्रस्तुत अध्ययनका लागि मार्माली भाषिकाको व्याकरण व्यवस्था अन्तर्गत व्याकरणिक कोटिको पहिचान र स्तरीय नेपालीसँग तुलना गर्नका निमित्त प्रश्नावली निर्माण गरिएको छ । स्तरीय नेपालीमा व्याकरणिक कोटि प्रयोगका उदाहरण बनाई त्यसलाई मार्माली भाषिकामा के कसरी प्रयोग गरिन्छ, भनी यस्ता प्रश्नको प्रयोग गरिएको छ । प्रश्नावलीमै उत्तर लेख्न सकिने गरी प्रश्नावली तयार पारिएको छ । प्रश्नावलीमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, ध्रुवीयताका उदाहरण रहेका छन् । यसका लागि संरचित खालको प्रश्नावली निर्माण गरिएको छ ।

३.२.२.२ अन्तर्वार्ता

कुनै व्यक्तिको विचार वा दृष्टिकोण बुझ्न आपसमा गरिने विशेष कुराकानी वा संवाद अन्तर्वार्ता हो । अनुसन्धानका क्रममा सामग्री सङ्कलन गर्न अनुसन्धाता र सूचकहरु बिच कुराकानी गरी तथ्य सङ्कलन गरिन्छ । अन्तर्वार्ताका विविध प्रकार रहेका छन् । त्यसमध्ये प्रस्तुत शोध कार्यका लागि अनौपचारिक अन्तर्वार्ता प्रयोग गरिएको छ । मार्मा क्षेत्रको नामकरण, त्यहाँको भाषिक सामाजिक एवम् भौगोलिक परिचयका लागि स्थानीय जानकार काशिराम जोशीसँग अन्तर्वार्ता लिइएको छ ।

३.२.२.३ अवलोकन

कुनै स्थान, वस्तु, घटना वा विषयलाई सरसर्ती हेर्ने कामलाई अवलोकन भनिन्छ । प्रत्यक्ष आफ्नो आँखाले देखिएको वस्तु वा विषयबारे व्यवस्थित रूपमा तथ्य सङ्कलन गर्ने प्रविधिका रूपमा यसलाई लिइन्छ (भण्डारी र अन्य, २०६८ : ७३) । यस्तो अवलोकन सामग्री सङ्कलनको प्राथमिक स्रोत हो । प्रस्तुत शोधकार्यका लागि मार्माली भाषी वक्ताहरुको व्याकरणिक प्रयोग सम्बन्धी तथ्य सङ्कलन गर्न छद्म सहभागी अवलोकन गरिएको छ । सामग्रीलाई टेप गरिएको छ । अतः अवलोकन अन्तर्गत छद्म सहभागी अवलोकनको प्रयोग गरी सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

३.३ व्याख्या विश्लेषण

शोध कार्यका लागि सङ्कलित सामग्रीको व्यवस्थित एवम् सान्दर्भिक प्रस्तुतिका लागि व्याख्या विश्लेषण गर्नु आवश्यक हुन्छ । प्रस्तुत शोध 'मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन' सँग सम्बद्ध छ । प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता र अवलोकनबाट प्राप्त सूचना वा तथ्यलाई व्यवस्थित गर्न यस शोधका लागि वर्णनात्मक, व्याख्यात्मक र तुलनात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ । तुलनात्मक अध्ययनका लागि तथ्याङ्क शास्त्रीय प्रस्तुति अन्तर्गत तालिकीकरणको प्रयोग गरिएको छ ।

अध्याय चार

मामर्ली भाषिकाका व्याकरणगत विशेषता

४.१ मामर्ली क्षेत्रको परिचय

नेपालको सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तर्गत दार्चुला जिल्लाको उत्तरवर्ती भू-भागलाई मामर्ली क्षेत्र भनिन्छ । भौगोलिक र राजनीतिक आधारमा यस भित्र लटिनाथ, तपोवन, गुल्जर, खण्डेश्वरी, घुषा, सितोला, शेरी, सिप्टी, धुलिगडा, खार र एयरकोट गरी एघार गा.वि.स. पर्दछन् । यसको उत्तरी भू-भाग चीनको नाका धुलीदेखि स्वशासित क्षेत्र तिब्बतसम्म जोडिएको छ भने दक्षिणमा लेकम क्षेत्र, पश्चिम र पश्चिम उत्तर खार र धुलिगडा गा.वि.स. र गुल्जर गा.वि.स.को दह डाँडाले बभाडबाट अलग्याइएको छ ।

मामर्ली क्षेत्रको नामकरण सम्बन्धी ठोस र प्रामाणिक आधार प्राप्य छैनन् । पञ्चायत कालमा दार्चुला जिल्लालाई चार गखा लेकम गखा, दुहुँ गखा, व्यास गखा र मामर्ली गखा गरी वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ । २०३५ सालमा बैतडी जिल्लाबाट कटौति गरी लटिनाथ गाउँ पञ्चायतलाई दार्चुला जिल्लामा समावेश गरेको पाइन्छ । हाल लटिनाथ गाउँ पञ्चायतका लटिनाथ, गुल्जर र खण्डेश्वरी गरी तिन गा.वि.स. बनाइएको छ । चौलानी नदी बायाँ पट्टी लटिनाथ, गुल्जर र खण्डेश्वरी गा.वि.स. पर्दछन् भने त्यसदेखि दायाँपट्टी र नौगाड खोला मध्यमा बगी अन्य आठवटा गा.वि.स. क्षेत्र स्थापित छन् । यो विकट र चट्टानयुक्त संरचनाबाट निर्मित भूगोल हो । विटुले र भदले पहाडको बिचमा चमेलिया जलविद्युत आयोजनाको ड्याम बाँधिएको छ भने त्यही ठाउँ मामर्ली क्षेत्र प्रवेशको मुख्य द्वार हो ।

यस क्षेत्रको नामकरणका सम्बन्धमा खण्डेश्वरी गा.वि.स. मा एउटा गुफा छ । त्यस गुफाको नाम मार्कण्डेय (धर्मगुफा) गुफा हो । परापूर्व कालमा ऋषि मार्कण्डेय तपस्या गर्नको लागि त्यहाँ आएका र त्यहीं तपस्या गरेकाले उनकै नामबाट उक्त गुफाको नाम मार्कण्डेय राखिएको हो र त्यसकै अपभ्रंश रूप 'मामर्ली' हो भने धारणा ७५ वर्षीय काशिराम जोशीको रहेको छ । किम्बदन्ती अनुसार त्यस क्षेत्रमा आदि कालदेखि वैश्यहरुको वस्ती रहेको पाइन्छ । अहिले पनि उक्त समुदायका महता र देउरुखीहरु सितोला गा.वि.स.मा बसोबास गर्छन् । यी दुबै जातिका बिच एकाएक घरायसी कलह सिर्जना भयो र मारकाट हुँदा एकै ठाउँमा ६० जनाको ज्यान जाने घटना घट्यो । त्यही घटनाका बाबजुद त्यस क्षेत्रमा त मान्छे मारिन्छन्

वा मार हुन्छ, भन्ने भनाइबाट त्यस क्षेत्रको नाम मारमा रहन गएको हो भन्ने किम्बदन्ती रहेको छ ।

समुद्र सतहको १००० मिटरदेखि ७१३१ मिटरको अर्ध हिमालसम्मको उचाइमा यो क्षेत्र अवस्थित छ । सगरमाथाको कालापत्थरमा बसेको मन्त्रीपरिषद् बैठकले मारमा क्षेत्रका सबै गा.वि.स. र दुहुँ क्षेत्रका केही गा.वि.स. गरी अर्ध नाम्पा संरक्षण क्षेत्र घोषणा गरी यहाँको जल, जङ्गल, जडिबुटी, वन्यजन्तु संरक्षणका लागि महत्त्वपूर्ण कार्य गरेको छ । ३० मेघावाटको चमेलिया जलविद्युत आयोजना, ७० मेघावाटको अपर चमेलिया जलविद्युत आयोजना (डिलिड भैसकेको) लगायत लघु जलविद्युत आयोजना जस्ता नदीजन्य स्रोतबाट ठुलो परिमाणमा विद्युत उत्पादन गर्न सक्ने जल सम्पदाहरु यहाँ अवस्थित छन् । सल्ला (गोब्रे, लौँठ र धुपी), लालचानन्, राजवृक्ष, बाँज, भोजपत्र, धुपी, सेतो गुराँस, लाली गुराँस, बाँज, पाडर लगायतका वनस्पतिको व्यापकता यहाँ पाइन्छ । यासाँगुम्बा, हत्तजडी, घाणेबिस, वनलसुन, सतुवा, डोल, चिराइँतो लगायतका बहुमूल्य जडिबुटी यस क्षेत्रमा पाइन्छन् । हिमचितुवा, चौरीगाई, नाउर, कस्तुरी, घोरल, ब्वाँसो, रतुवा, डाँफे, कालिज लगायतका वन्यजन्तु यस संरक्षण क्षेत्रभित्र रहेका पाइन्छन् ।

मारमा क्षेत्रमा आफ्नै किसिमको सामाजिक-सांस्कृतिक संरचना रहेको पाइन्छ । हिन्दु धर्म अन्तर्गत वर्णाश्रम व्यवस्थामा आधारित यस समाजमा लटिनाथ, हटिनाथ, कैलपाल, न्वाद्यू, मष्टो, बालीचल, छिप्लो, दुर्गा भगवती गुल्जर आदि देवस्थल रहेका छन् । तपोवन, धर्मगुफा (खण्डेश्वरी), अर्ध-नाम्पा संरक्षण क्षेत्र आदि पर्यटकीय स्थल समेत यहाँ रहेका छन् । यस समाजमा ब्राह्मण जातिका जोशी, पन्त, ओम्हा र मट्ट थर, क्षेत्री जातिका सिंह (ठकुरी) विष्ट, महर, ठगुन्ना, धामी, बोहरा, लोथ्याल, मन्याल, ठेकुरे, कार्की, देउरुखी, महता, रोकाया, जागरी लगायतका थर रहेका छन् । दलितहरुमा कामी, ओड, लुहार, टमाटा, दमाई, नेपाली, तिखाल आदि बसोबास गर्दछन् ।

हिन्दु सांस्कृतिक परम्परामा आधारित सोह्र संस्कार मध्ये न्वारन, अन्नप्रासन (पास्नी), व्रतबन्ध, विवाह आदि रहेका छन् । मृत्यु पश्चात गरिने संस्कारमा दाह संस्कार गरी क्रिया बस्ने चलन रहेको छ । मृत्यु परान्त प्रत्येक वर्ष वार्षिक पूण्यतिथि र आश्विन पितृपक्ष (सोह्रश्राद्ध) मा श्राद्ध गर्ने चलन यहाँ रहेको छ । यहाँ प्रचलित काजबारहरुमा विशुपर्व (नववर्ष आरम्भका दिन), गौरा पर्व, दशैं, तिहार, पन्नरकी रात (पुष पन्ध्रमा), नरहरी (मकर

सक्रान्ति), श्रीपञ्चमी (वसन्त पञ्चमी), शिवरात्री, राम नवमी, नाग पञ्चमी, कृष्ण जन्माष्टमी, तीज आदि रहेका छन् । गौरा पर्व यस क्षेत्रको महान चाँड हो । दशैं, तिहार लगायतका ठुला चाँडपर्वमा देव पूजन हुने भएकाले लटिनाथ लगायतका मन्दिरमा मेला लाग्ने गर्दछ ।

यस क्षेत्रका मानिसहरुको पोसाकमा भने फरकपन देखिन्छ । वेशीतिरकाहरुले कमिज-सुरुवाल, सर्टपाइन्ट, सुट, सारी-ब्लाउज, धोती, आदि लुगा लगाउँछन् भने हिमाली क्षेत्र (खण्डेश्वरी, घुषा आदि) क्षेत्रमा बाक्ला ऊनी कपडाहरु लगाउने गर्दछन् । यस क्षेत्रको मुख्य पेसा कृषि हो । यसका साथै सरकारी सेवामा समेत केही व्यक्ति जोडिएको पाइन्छ । विकासका दृष्टिले यातायातको आवागमन यसै सालदेखि भएको पाइन्छ । एक क्याम्पस (लटिनाथ) रहेको यस क्षेत्रमा उच्च शिक्षाको अवसर समेत उपलब्ध भएको छ । स्वास्थ्य सुरक्षाका लागि पचास सैयाको इलाका स्वास्थ्य चौकी लटिनाथ गा.वि.स.को घट्टेवगरमा निर्माणाधिन अवस्थामा छ । सञ्चार माध्यमको सामान्य प्रयोग र उपलब्धता रहे तापनि यस बारेमा तथा विद्युत आपूर्तिको विषयमा स्थानीयहरुले राज्यमाथि आश गरेका छन् ।

अतः भौगोलिक विकटता रहे पनि स्वतन्त्र अस्तित्व बनाएको अनेकतामा एकता युक्त समाजका रूपमा मार्मा क्षेत्रलाई लिन सकिन्छ । यहाँको प्राकृतिक सौन्दर्य, धार्मिक स्थल आदिले पर्यटकीय नगरीको परिचय दिएका छन् । अपी-नाम्पा संरक्षण क्षेत्रले यहाँको पहिचान समग्र देशलाई दिएको छ । यो क्षेत्र सुदूर पश्चिमको सुदूर भाग हो ।

४.२ मार्माली भाषिकाको परिचय

भाषा सम्प्रेषणको माध्यम हो । सम्प्रेषण मानवीय समुदायमा हुन्छ । समान विशेषता र भौगोलिक संरचनाका आधारमा समाज निर्माण भएको हुन्छ । भिन्न समाजमा भिन्न भाषिक रूपको प्रयोग हुँदा भाषिकाको जन्म हुन्छ । त्यही भाषिकाको विस्तारले नै भाषा समुन्नत हुन्छ । भाषाभिन्न ध्वनि, उच्चारण र संरचनाका आधारमा देखिने भेद भाषिका हुन् । भाषाविद् बालकृष्ण पोखरेलको वर्गीकरण अनुसार नेपालको सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तर्गत पर पच्छिमा भाषिका तथा दार्चुला जिल्लाको सुदूर भू-भाग मार्मा क्षेत्रमा बोलिने भाषिका नै मार्माली भाषिका हो । यो संरचनागत हिसाबले योगात्मक भाषा हो । हरेक भाषा आफैमा पूर्ण नहुने भएकाले यस भाषिकाले पनि यसका समकक्षी भाषा तथा अन्य देशीय भाषाबाट समेत भाषिक सहयोग लिएको छ ।

यस भाषिकाको जीवन्त प्रयोग मारमा क्षेत्रका लटिनाथ, तपोवन, शेरी, गुल्जर, खण्डेश्वरी, घुषा, सितोला, सिप्टी, धुलिगडा, खार र एयरकोट गा.वि.स. भए तापनि यस वरपरका दुहुँ, लेकम, बैतडी, डँडेल्धुरा, बभाङ तथा मारमाली भाषी बसेको क्षेत्रमा समेत यसको प्रयोग हुन्छ । मारमाली भाषिकामै पनि रूप एवम् प्रयुक्तिगत भिन्नता देख्न सकिन्छ । गुल्जर, सितोला, खण्डेश्वरी र घुषामा नजिकको भाषिक सम्बन्ध छ भने सिप्टी, धुलिगडा, खार र एयरकोट क्षेत्रमा आफ्नो निकटता देखिन्छ । लटिनाथ, तपोवन र शेरी गा.वि.स. मा एक किसिमको प्रयोगगत समानता देखिन्छ । यस आधारमा मारमाली भाषिकाकै पनि सघन अध्ययन हुन सके यसका भिन्न रूपको पहिचान हुने देखिन्छ ।

यस भाषिकाको आफ्नै लिपि निर्धारण भएको छैन तथापी देवनागरी लिपिमै लेख्ने गरिन्छ । कथ्य रूपमा मात्र समृद्ध यस भाषिकाको लेख्य रूपको विकास त्यति हुन सकेको छैन । यसको लेख्य परम्परा बसाल्न वर्तमान पुस्ता लागि परेको छ । जिल्ला तथ्याङ्क विभाग दार्चुलाको २०६८ को जनगणना अनुसार यस भाषिकाका वक्ताहरूको सङ्ख्या १८२७१ जना पुरुष र १९३३८ महिला गरी जम्मा ३७६०९ जना रहेको छ । यो भाषिका नेपाली भाषाकै एक क्षेत्रीय भेद हो । यस भाषिकाको विस्तृत परिचय मारमाली भाषिकाका विशेषता र मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलना शीर्षकबाट स्पष्ट हुनेछ ।

४.३ मारमाली भाषिकाका विशेषता

४.३.१ मारमाली भाषिकाको उच्चारण

मारमाली भाषिकाको उच्चारण निम्नानुसार रहेको छ :

- यस भाषिकामा नेपालीको 'न्' ध्वनि कतिपय सन्दर्भमा 'ण्' उच्चारण हुन्छ । जस्तै:
भण् = भन्, गण् = गन्, खण् = खन्, सुण् = सुन् ।
- यस भाषिकामा 'य' ध्वनि वैकल्पिक 'ज' उच्चारण हुन्छ । जस्तै:
जग्गे = यज्ञ कार्जे = कार्य
जोगी = योगी जोग = योग, आदि ।
- मूर्धन्य 'ष्' ध्वनि उच्चारणमा प्रायः 'ख' हुन्छ । जस्तै:
शेख = शेष, भाखा = भाषा

- खष्ठी = षष्ठी, बर्खा = वर्षा
मेख = मेष बिर्ख = वृष आदि ।
- 'स्' दन्त्य ध्वनिको प्रयोग बढी हुन्छ । जस्तै:
आगास = आकास सप्पै = सबै
सन्तोला = सुन्तला स्याप = सर्प
सर्सी = सयौँ, आदि ।
 - 'क्ष' को उच्चारण छ्य, च्छे, छे र कतै 'ग' हुन्छ । जस्तै:
यछ्य = यक्ष राच्छेस् = राक्षस
छेत्री = क्षेत्री रागस = राक्षस, आदि ।
 - 'त्र' ध्वनि 'त्तर' र 'तर्' हुन्छ । जस्तै:
पवित्तर = पवित्र सत्तुर = सत्रु
छेत्तरपाल = क्षेत्रपाल भितर = भित्र आदि ।
 - 'ज्ञ' ध्वनि 'ग्या' उच्चारण हुन्छ । जस्तै:
ग्यानी = ज्ञानी, ग्यान = ज्ञान
ग्याता = ज्ञाता, मनो विग्यान = मनो विज्ञान, आदि ।
 - कतैकतै 'र' ध्वनि 'ड' उच्चारण हुन्छ । जस्तै:
चडो = चरो, ओखड = ओखर
साडी = सारी खड् = खर, आदि ।
 - केही नाम तथा क्रियामा ध्वनि समीभवन हुन्छ । जस्तै:
गद्दु = गर्नु हिट्टु = हिँड्नु
बुद्दु = बुद्ध सुक्कु = सुख
फेद्दु = फेर्नु आदि ।

- शब्दान्तका घ, भ्र, ढ, ध, भ महाप्राण ध्वनि अल्पप्राण ग, ज, ड, द, ब हुन्छन् ।
जस्तै:

बाग = बाघ साँजा = साभा

पड् = पद् दुद = दुध

गाव् = गाभ्, आदि ।

- केही ध्वनिहरु दीर्घता सूचक हुन्छन् । जस्तै:

शः डो = दुम्सी गःत = गहत

बेसाः = बेसाहा मोटीः = धेरै मोटी

ठूलीः = धेरै ठूली, आदि ।

- स्तरीय नेपाली तथा यसका अन्य भाषिकामा भैंँ मारमाली भाषिकामा पनि अन्तिम इकार र उकारको उच्चारण ढस्व हुन्छ । जस्तै:

कुरुडि = कुरा सुणि = सुनी

चेलि = चेली/छोरी बेलि = हिजो, आदि ।

- तर अन्तिम इकार भएका एकाक्षरी शब्दका इकार र बढी विशेषता जनाउने विशेषणका अन्तिम ईकार दीर्घ उच्चारण हुन्छन् । जस्तै:

घी = घ्यु, सी / सिई = सुती

गोरी : = धेरै गोरी बीः/बिई = बिउ/बेर्ना, आदि ।

- संस्कृतबाट तद्भवित शब्दहरुको ध्वन्यात्मक उच्चारण अपभ्रंश निकट रहेको पाइन्छ । जस्तै:

संस्कृत	प्राकृत	अपभ्रंश	मारमाली भाषिका	नेपाली
अभ्यन्तर	भित्तअ	भित्तर	भितर	भित्र
कुक्कुट	कुक्कुड	कुकुड	कुकुडो	कुखुरा
चटक	चड्डक	चड्डअ	चडो	चरो
पुच्छ	पुच्छ	पुच्छड	पुछड	पुच्छर
भातृज	भाज्ज	भाज्ज	भज्जो	भतिजो, आदि ।

- मारमाली भाषिकाको सामान्य वर्तमान कालका क्रियामा 'न' र 'ण' ध्वनि आगम हुन्छ । जस्तै:

गरन्छ = गर्छ पडन्छ= पढ्छ
 भणन्छ = भन्छ सुणन्छ = सुन्छ, आदि ।

४.३.२ मारमाली भाषिकामा रूपायन प्रक्रिया

आधार तत्त्व (प्रातिपदिक) र रूपायक प्रत्ययको योग भई शब्दको रूप बदल्ने कार्यलाई रूपायन भनिन्छ । मारमाली भाषिकामा नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियाको रूपायन व्याकरणिक कोटिका आधारमा हुन्छ । यस भाषिकाको रूपायन प्रक्रियालाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

४.३.२.१ नामको रूपायन

मारमाली भाषिकामा नामको रूपायन लिङ्ग, वचन, आदर र कारकका आधारमा हुन्छ । यस भाषिकाका नामको रूपायन प्रक्रियालाई तल उल्लेख गरिएको छ ।

- लिङ्गका आधारमा रूपायन

पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
मुले (केटो)	मुलाइ (केटी)
कुकुर (कुकुर)	कुकुर्नी (कुकुर्नी)
ठगुरी (ठकुरी)	ठगरानी (ठकुरानी)
बाग (बाघ)	बगिनी (बघिनी) ।

यस भाषिकामा पुलिङ्गी 'ए' कार 'आइ' रूपायक प्रत्यय लाग्दा स्त्रीलिङ्गी बन्ने गर्दछ । त्यस्तै पुलिङ्गी रूप, स्त्रीलिङ्गी बनाउँदा ई, इनी, आनी आदि रूपायकहरु जोड्ने गरिन्छ ।

- वचनका आधारमा नामको रूपायन

यस भाषिकामा वचनको आधारमा नामको रूपायनलाई निम्न उदाहरणद्वारा स्पष्ट पारिएको छ :

एक वचन	बहु वचन
मुले (केटा)	मुल्यान् (केटाहरु)
ढुङ्डो (ढुङ्गो)	ढुङ्डा (ढुङ्गाहरु)
बाकरो (बाख्रो)	बाकारा (बाखाहरु) ।

मार्माली भाषिकाका एक वचन नामलाई बहु वचन बनाउँदा आ, आन् रूपायक प्रत्यय जोडिन्छन् ।

- आदरका आधारमा नामको रूपायन

यस भाषिकामा अनादर नामलाई आदर नाममा रूपायन गर्न सकिन्छ । जस्तै:

अनादर	आदर
चेलो/छोरो	चेला/छोरा
सालो	साला
केटो	केटा, आदि ।

यस भाषिकामा अनादर नामलाई आदरमा रूपायन गर्दा 'आ' रूपायक प्रत्ययको योग हुन्छ ।

- कारकका आधारमा नामको रूपायन

सरल कारक	तिर्यक कारक
चेलो (छोरा)	चेलो + ले = चेलाले (छोराले) - कर्ता कारक
चेलो (छोरा)	चेलो + खाँ/लाई = चेलाखाँ (छोरालाई) - कर्म कारक
चेलो (छोरा)	चेलो + ले = चेलाले (छोराले) - करण कारक
चेलो (छोरा)	चेलो + खाँ = चेलाखाँ (छोरालाई) - सम्प्रदान कारक
चेलो (छोरा)	चेलो + बठ्य = चेलाबठ्य/बठे - अपादान कारक
चेलो (छोरा)	चेलो + आ = चेला: (छोराको) - सम्बन्धकारक
चेलो (छोरा)	चेलो + मा = चेलामा (छोरामा) - अधिकरण कारक
चेलो (छोरा)	ए ! + चेला = ए ! चेला (ए ! छोरा) - सम्बोधन

उपउल्लिखित उदाहरणका आधारमा मार्माली भाषिकामा नामको सरल कारकलाई तिर्यक बनाउँदा ले, खाँ/लाई, ले, खाँ, बठ्य/बठे, आ, मा, ए ! आदि विभक्ति जोडिने व्यवस्था यस भाषिकामा देखिन्छ ।

४.३.२.२ मार्माली भाषिकामा सर्वनामको रूपायन

नामको सट्टामा प्रयोग हुने र कतिपय सन्दर्भमा वाक्य तथा अनुच्छेदकै पनि पूर्व सन्दर्भको सट्टामा प्रयोग हुने शब्दलाई सर्वनाम भनिन्छ । मार्माली भाषिकामा पनि सर्वनाम रहेका छन् र तिनको रूपायन वचन, पुरुष, आदर र कारकका आधारमा हुन्छ । यस भाषिकाको सर्वनामको रूपायन प्रक्रियालाई तल व्याख्या गरिएको छ :

• वचनका आधारमा सर्वनामको रूपायन

यस भाषिकामा वचनका आधारमा सर्वनामको रूपायन हुन्छ । सर्वनामको रूपायन निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

एक वचन	बहुवचन
मु (म)	हम्, हमुन् (हामी, हामीहरु)
तँ	तमुन् (तिमीहरु)
त्यो	तिनुन् (तिनीहरु)

वचनका आधारमा सर्वनामको रूपायन गर्दा मार्माली भाषिकाका एक वचन जनाउने सर्वनाम पदहरुमा 'उन्' रूपायक प्रत्ययको योग हुन्छ ।

• पुरुषका आधारमा सर्वनामको रूपायन

मार्माली भाषिकामा सर्वनामको रूपायन प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषका आधारमा हुन्छ । यस भाषिकाका सर्वनामको रूपायन पुरुषका आधारमा निम्नानुसार हुन्छ :

प्रथम पुरुष	द्वितीय पुरुष	तृतीय पुरुष
मु (म)	तँ, तम् (तपाईँ)	ऊ, उन्, वाँ, त्यो, ती
हम् (हामी)	तमुन् (तिमीहरु)	उनुन् (उनीहरु), उनुन् (उहाँहरु), तिनुन् (तिनीहरु)
हमुन् (हामीहरु)	हजुरहरु (तपाईँहरु)	

यस भाषिकामा द्वितीय पुरुषका तँ र तिमी सर्वनामका लागि 'तँ' को प्रयोग हुन्छ भने द्वितीय पुरुष उच्च आदर 'तपाईँ' को बहु वचनमा 'तम्' रूपायन हुन्छ ।

- **आदरका आधारमा सर्वनामको रूपायन**

मार्माली भाषिकामा आदरका पाँच तह : अनादर, मध्यम आदर, उच्च आदर, विशेष आदर र उच्चतर आदर रहेका छन् । त्यही आदर जनाउन प्रयोग हुने सर्वनामको रूपायन प्रक्रिया निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

अनादर	मध्यम आदर	उच्च आदर	विशेष आदर	उच्चतर आदर
तँ, तमुन्	तँ, तमुन्	तम्, हजुहरु	यँ (यहाँ)	हजुर
यो, यिनुन्	यी, ती	यँ (हजुरहरु)	हजुरहरु	हजुरहरु
त्यो, तिनुन्	यिन्, तिन्		वाँ (उहाँ)	
ऊ, उनुन्	उन्		उनुन्	

यस भाषिकामा आदर रहित र मध्यम आदरमा 'तँ' को प्रयोग हुने व्यवस्था पाइन्छ ।

- **कारकका आधारमा सर्वनामको रूपायन**

कारकका आधारमा सर्वनामको रूपायन गर्दा सरल कारकलाई तिर्यक बनाइन्छ । मार्माली भाषिकामा निर्विभक्तिक सरल कारकमा विभक्ति जोडेर रूपायन वा तिर्यकीकरण गरिन्छ । यस भाषिकाका सर्वनामको कारकीय रूपायन निम्नानुसार गरिन्छ :

सरल कारक	तिर्यक कारक
तँ	तँ + ले = तँले, तँ+खाँ = तोखाँ (तँलाई), तँ+रो = तेरो आदि ।
को	को+ले= कले (कसले), को+खाँ= का खाँ (कसलाई) को + को = कः को (कस्को) ।
उन्	उन् + ले = उनले, उन् + खाँ = उन्खाँ (उनलाई) उन + रो = उनरो (उनको) ।
त्यो	त्यो +ले = तःले (त्यसले), त्यो + का = तःका (त्यसका) त्यो + मा = तः मा (त्यसमा) ।

माथिको उदाहरणका आधारमा कारकका आधारमा सर्वनामको रूपायन गर्दा सरल कारकमा खाँ, ले, का, मा आदि विभक्तिहरूको योग भई तिर्यक रूप बन्ने देखिन्छ ।

४.३.२.३ विशेषणको रूपायन

मार्माली भाषिकामा विशेषणको रूपायन नेपाली भाषामा जस्तै वचन, लिङ्ग, आदर र कारकका आधारमा हुन्छ । विशेषणको रूपायन प्रक्रियालाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

- **वचनका आधारमा विशेषणको रूपायन**

यस भाषिकामा वचनका आधारमा विशेषणको रूपायन गर्दा ओकारान्त रूपलाई आकारान्त तुल्याइन्छ । जस्तै:

एक वचन	बहु वचन
रातो कपडा	राता कपडा
आफनो घर	आफना घरौन (आफना घरहरूमा)
मोटो केटा	मोटा केटा
निकी कुरुडि (राम्रो कुरा)	निका कुरा (राम्रा कुरा), आदि ।

माथिका उदाहरणका आधारमा मार्माली भाषिकाको एक वचन बोधक विशेषण बहु वचन बोधक बनाउँदा आ, औन, आदि रूपायक प्रत्ययको योग हुने देखिन्छ ।

- **लिङ्गका आधारमा विशेषणको रूपायन**

पुलिङ्गी विशेषणलाई स्त्रीलिङ्ग विशेषणमा बदल्ने कार्यलाई लिङ्गका आधारमा विशेषणको रूपायन भनिन्छ । मार्माली भाषिकामा ओकारान्त पुलिङ्गी विशेषणलाई स्त्रीलिङ्गी बनाउँदा 'इकार' जोडिइ रूपायन हुन्छ । जस्तै:

पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
कालो केटो	काली केटी
मेरो चेलो (मेरो छोरा)	मेरी चेली (मेरी छोरी)
रामडो मान्छु (राम्रो मान्छे)	रामडी मान्छु (राम्री मान्छे)
ठुलो भाइ	ठुली बैनि, आदि ।

- **आदरका आधारमा विशेषणको रूपायन**

आदरका आधारमा विशेषणको रूपायन गर्दा यस भाषिकामा ओकारान्त तथा इकारान्त शब्दलाई आकारान्त तुल्याइन्छ । जस्तै:

आदररहित	आदर
रामडो केटो (राम्रो केटो)	रामडा केटा (राम्रा केटा)
बुडो माग्ने (बुढो माग्ने)	बुडा ससुरा (बुढा ससुरा)
तेरो चेलो (तेरो छोरो)	तेरा चेला (तेरा छोरा)
बुडि इजा (बुढी आमा)	बुडा इजा (बुढा आमा)
ठूलो भाइ	ठूला दादा (ठूला दाइ) आदि ।

- **कारकका आधारमा विशेषणको रूपायन**

कारकका आधारमा विशेषणको रूपायन गर्दा पनि सरल कारकलाई तिर्यक तुल्याइन्छ । निर्विभक्तिक विशेषण पदमा पछाडि आउने नाम पदमा विभक्ति जोडिदा विशेषणको कारकीय रूपायन हुन्छ । जस्तै:

सरल कारक	तिर्यक कारक
रामडो (घर)	रामडा (घरमा)
यो (मान्स्यु)	यी (मान्सेखाँ)
ठुली गाड (ठुलो नदी)	ठूला गाडौनबठे (ठूला नदीबाट), आदि ।

४.३.२.४ क्रियाको रूपायन

मार्माली भाषिकामा पनि नेपाली भाषामा जस्तै क्रियाको रूपायन लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव, वाच्य र अकरण नौवटै व्याकरणिक कोटिका आधारमा हुन्छ । मार्माली भाषिकामा क्रियाको रूपायनलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

लिङ्गका आधारमा क्रियाको रूपायन

मार्माली भाषिकामा लिङ्गका आधारमा क्रियाको रूपायन गर्दा पुलिङ्गी अ, यो, जस्ता रूपको प्रयोग हुन्छ भने स्त्रीलिङ्गी क्रिया बनाउँदा क्रियामूल वा धातुसँग 'ई' रूपायक प्रत्यय जोडिन्छ। जस्तै:

पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
पडन्छ (पढ्छ)	पडन्छि (पढ्छे)
गयो	गइ
भण्यो (भन्यो)	भणि (भनी)
भान्छ (जान्छ)	भान्छि (जान्छे)
पड्यो (पढ्यो)	पडि (पढी), आदि।

• वचनका आधारमा क्रियाको रूपायन

वचनका आधारमा क्रियाको रूपायन गर्दा यस भाषिकाको एक वचन जनाउने ए, अ, उ, यो, युँ जस्ता प्रत्यय क्रियामूलसँग संयोजन गरिन्छ भने बहु वचन बनाउन धातु वा क्रियामूलमा औँ, आन्, यौँ, ए जस्ता रूपायक प्रत्ययको योग हुन्छ। जस्तै:

एक वचन

जा + यो = गयो

जा+ ए = गए (म)

भा + छ + अ = भान्छ (जान्छ)

भा + न + ला + य्युँ = भान्छाय्युँ (जाँदैछु)

बहु वचन

जा + ए = गए

जा + यौँ = हम गयौँ (हामी गयौँ)

भा + न् + आन् = भानान् (जान्छन्)

भा + न+ ला+ यौँ = भान्छाय्यौँ (जाँदैछौँ),

आदि।

• पुरुषका आधारमा क्रियाको रूपायन

पुरुषमा क्रियाको रूपायन गर्दा प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुषका क्रियामूल वा धातुसँग भिन्न भिन्न रूपायक प्रत्ययहरु जोडिन्छन्। मार्माली भाषिकाको पुरुष र क्रियाको रूपायन हुँदा प्रथम पुरुषका क्रियामूलमा उँ, औँ आदि रूपायक प्रत्ययको,

द्वितीय पुरुषमा ए, औं, या आदि रूपको तथा तृतीय पुरुषमा अः अन्, आन् आदि रूपायक प्रत्ययको योग हुन्छ । जस्तै:

प्रथम पुरुष	द्वितीय पुरुष	तृतीय पुरुष
लेख्दुं/लेख्दौं (लेख्छु/लेख्छौं)	लेखन्छ/लेखन्छौ (लेख्छौं)	लेखन्छ, लेख्दान् (लेख्छन्)
लेखे (लेख्यौं)	लेख्या (लेख्यौं ?)	लेख्यो, लेखे/लेख्दान् (लेख्छन्)
खेल्तुं/खेल्तौं (खेल्छौं)	खेले (खेलिस्/खेल्यौं?)	खेल्यो, खेल्लान् (खेल्यो/खेल्छन्)
भण्णु (भन्छु)/भण्णै (भन्छौं)	भणन्छ (भन्छ)	भणन्छ (भन्छ)/भण्णन् (भन्छन्)

• आदरका आधारमा क्रियाको रूपायन

आदरका आधारमा क्रियाको रूपायन गर्दा धातु वा क्रियामूलसँग विभिन्न रूपायक प्रत्ययको योग हुन्छ । मार्माली भाषिकामा अनादर, मध्यम आदर, उच्च आदर र उच्चतम् आदरका आधारमा क्रियाको रूपायन हुन्छ । जस्तै:

अनादर	मध्यम आदर	उच्च आदर	उच्चतम् आदर
लेखन्छ (लेख्छ)	लेख्दान् (लेख्छन्)	लेखन्छौ (लेख्नु हुन्छ)	लेखिबक्सन्छ (लेखिबक्सिन्छ)
भयो	भए	भए	होइबक्सन्छ (होइबक्सिन्छ)
खाइछ (खाएछ)	खाइछन् (खाएछौं)	खाया भ्यान् (खानु भएछ)	खाइबक्स्याभचे (खाइबक्सेछ)
सियो (सुत्यो)	सिइछन् (सुतेछन्)	सियाभ्यान् (सुत्नु भएछ)	सुतिबक्स्यो आदि ।

• कालका आधारमा क्रियाको रूपायन

कालका आधारमा क्रियाको रूपायन गर्दा भूत र अभूत गरी रूपायन हुने गर्दछ । यस भाषिकाको कालिक रूपायनलाई निम्न उदाहरणद्वारा प्रस्ट पारिएको छ । जस्तै:

भूतकाल	वर्तमान काल	भविष्यत् काल
गयो	भान्छ (जान्छ)	भाने हो/भालो (जानेछ)
मन्यो	मरन्छ (मर्छ)	मरलो /मद्दे हो (मर्नेछ)

लेख्यो	लेखन्छ (लेख्छ)	लेख्ने हो/लेखलो (लेख्नेछ)
पड्यो (पढ्यो)	पडन्छ (पढ्छ)	पड्ने हो /पड्लो (पढ्नेछ)
खायो	खान्छ	खाने हो/खालो (खान्छ)

यस भाषिकाको भूतकालका लागि धातु वा क्रियामूलमा ई, यो, ए, यौं, या, यान् जस्ता रूपहरुको योग हुन्छ । अभूत काल अन्तर्गत वर्तमान कालमा उँ, ए, ऐ, औं, औ, आन्, यौं रूपहरुको योग तथा भविष्यत् कालमा औलो/लो, लै/लइ, ली, ला, औला, आन्ना, अन्ना, औन जस्ता रूपहरुको प्रयोग हुन्छ ।

• **पक्षका आधारमा क्रियाको रूपायन**

मार्माली भाषिकामा सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त पक्ष रहेका छन् । पक्षका आधारमा क्रियाको रूपायनलाई निम्न उदाहरणद्वारा स्पष्ट पारिएको छ : जस्तै:

सामान्य पक्ष	अपूर्ण पक्ष	पूर्णपक्ष	अज्ञात पक्ष	अभ्यस्त पक्ष
गयो	भान्नाथे (जाँदै थिए)	गया थे (गएको थिए)	गैछुँ (गएछुँ)	भान्थे (जान्थे)
गई	भान्ना थी (जाँदै थिइ)	गएकी थी (गएकी थिई)	गैछे(गइछे)	भान्थी (जान्थी)
गए	भान्नाथ्यौं (जाँदै थियौं)	गया थ्यौ (गएका थियौं)	गैछौं (गएछौं)	भान्थ्यौं (जान्थ्यौं)
भान्छ (जान्छ)	भान्नाछ (जाँदैछ)	गया छ (गएको छ)		
भान्छि	भान्ना छ (जाँदैछे)	गएकी छ		
भानौं	भान्नाथ्यौं	गया छौं (गएका छौं)		
भालो	भान्नाथ्या होलो (जाँदै हुनेछ)	गया होलो (गएको हुनेछ)		
भाली	भान्नाथ्येक होलि (जाँदै हुनेछे)	गएकी होलि (गएकी हुनेछे)		
भौला	भान्नाथ्या हुँला (जाँदै हुनेछौं)	गया हुँला (गएका हुने छौं)		

यस भाषिकामा सामान्य पक्ष जनाउन धातु वा क्रियामूलमा ए, इ, यौं, न्छ, उँ, छि, औं, लो, ली, औलो, औला जस्ता रूपायक प्रत्ययको योग हुन्छ । त्यस्तै अपूर्ण पक्षमा ला थे, ला थ्यो, ला थी, छ, च्युँ, च्यान्, औं, लो, ली, ला, न्ना, रूपायक प्रत्ययको योग हुन्छ । पूर्णपक्षका धातुमूलमा या येँ, एकी थी, या थ्यौं, या छुँ, एकी छुँ, या छौं, ल, लो, लि, ला, न्ना जस्ता रूपायक प्रत्ययको योग हुन्छ । त्यस्तै अज्ञात पक्षका क्रियामा एछुँ, एछौं, एछ, इछ, इछौं, इछन् जस्ता रूपायक प्रत्ययको योग हुन्छ । अभ्यस्त पक्षका क्रियामूलमा थे, थ्या, थ्यौं जस्ता रूपायक प्रत्ययको योग हुन्छ ।

- **भावका आधारमा क्रियाको रूपायन**

मार्माली भाषिकामा सामान्यार्थ, आज्ञार्थ, इच्छार्थ, सम्भावनार्थ र सङ्केतार्थ गरी पाँच प्रकारका भाव रहेका छन् । विभिन्न भाव जनाउन क्रियाको रूपायनका लागि भिन्न भिन्न रूपायक प्रत्ययको योग हुन्छ । जस्तै:

सामान्यार्थ भाव	आज्ञार्थ भाव	इच्छार्थ भाव	सम्भावनार्थ भाव	सङ्केतार्थ भाव
लेखन्छ (लेख्छ)	लेख्	लेखौ (लेखोस्)	लेखलो (लेख्ला)	लेखे हुन्थ्यो
हुन्छ	होऊ (होओस्)	भए (हुनु)	होलो (होला)	भए हुन्थ्यो
खान्छ	खा	खाए (खानु)	खालो (खाला)	खाए हुन्थ्यो
भान्छ (जान्छ)	भा (जा)	गए (जानु)	भालो (जाला)	गए हुन्थ्यो
बसन्छ (बस्छ)	बस्	बसे: (बस्नु)	बसलो (बस्ला)	बसे हुन्थ्यो, आदि ।

सामान्यार्थ भाव जनाउन धातुमा छ, यो, ला छ, या छ जस्ता रूपायक प्रत्ययको योग हुन्छ । आज्ञार्थ भाव जनाउन धातुमा अ, आ, रूपायक प्रत्ययको तथा इच्छार्थ भाव जनाउन उँ, औं, एइ, भेइ, भयौ रूपायक प्रत्ययको योग हुन्छ । सम्भावनार्थ भावका लागि धातुमा उँलो, औला, लो, ली, न्ना रूपको संयोजन हुन्छ । सङ्केतार्थ भाव जनाउन धातु + ए, एवटी, इले को योगबाट असमापिका क्रिया बन्ने तथा धातु + इन्छ, यो, इयो रूपायक प्रत्ययको योगबाट समापिका क्रियाको निर्माण हुन्छ ।

- **वाच्यका आधारमा क्रियाको रूपायन**

मार्माली भाषिकामा कर्तृ, कर्म र भाव गरी तिन प्रकारका वाच्य रहेका छन् । यस भाषिकामा वाच्यका आधारमा क्रियाको रूपायनलाई निम्न उदाहरणद्वारा पुष्टि गरिएको छ । जस्तै:

कर्तृवाच्य	कर्मवाच्य	भाववाच्य
खानुँ (खान्छु)	खाइयो (खाइयो)	-
लेख्दौं (लेख्छौं)	लेखियो (लेखियो)	-
रुन्छ (रुन्छे)	-	रोइयो (रोइयो)
पडिन्छ (पढ्छे)	पडिन्छ (पढिन्छ)	
समौनु (समात्छु)	समाइयो (समतियो)	समाइन्छ (समातिन्छ) ।

यस भाषिकाको कर्तृवाच्यमा धातु + उँ, औँ, उन्, आव्, अन् (प्रत्यय) + छ (क्रियाका रूपहरुको योग हुन्छ भने कर्मवाच्यमा धातु + इए, इयो आदि रूपायक प्रत्ययको योग हुन्छ । भाववाच्यमा भने धातु + इ रूप + (न्) + छ धातुका रूपहरुको योग भई क्रियाको निर्माण र रूपायन हुन्छ ।

- ध्रुवीयताका आधारमा क्रियाको रूपायन

ध्रुवीयताका आधारमा करण र अकरण क्रियाको निर्माण हुन्छ । यस भाषिकाका ध्रुवीयताको रूपायनका केही उदाहरण निम्नानुसार छन् : जस्तै:

करण	अकरण
गद्दुँ (गर्छ)	नाइगद्दुँ (गर्दैन)
खा	जन्खा (नखाउ)
भानुँ (जान्छु)	नाइभानो (जाँदैन)
भणिन्छ (भनिन्छे)	नाइभणिन्छ (भनिन्छे)
गए (जानु)	जन्गए (नजानु) ।

करण जनाउने क्रियालाई अकरण बनाउन मार्माली भाषिकामा करण क्रियाका अगाडि 'नाइ' र 'जन्' रूपायक सर्गको प्रयोग हुन्छ ।

४.३.३ मार्माली भाषिकाका शब्दगत विशेषता

मार्माली भाषिकाका शब्दगत विशेषता अन्तर्गत शब्दवर्ग, शब्दस्रोत र शब्द व्युत्पादन प्रक्रियालाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

४.३.३.१ मारमाली भाषिकामा शब्द निर्माण प्रक्रिया

यस भाषिकामा उपसर्ग, प्रत्यय, समास, द्वित्व र सन्धि प्रक्रियाद्वारा शब्द निर्माण गरिन्छन् ।

उपसर्गद्वारा शब्द निर्माण

आधार तत्व वा शब्दका अगाडि व्युत्पादक सर्ग जोडी नयाँ शब्द निर्माण गर्ने प्रक्रियालाई उपसर्गद्वारा शब्द निर्माण भनिन्छ । मारमाली भाषिकामा उपसर्गद्वारा निर्मित केही शब्दहरू निम्नानुसार छन् :

उपसर्ग	आधार तत्व	व्युत्पन्न शब्द	अर्थ
अ	सजि	असजि	असजिलो
जन	भा	जन्भा	नजानुस्
वि	शुद्धि	विशुद्धि	सभ्यता/शुद्धि नभएको
कु	बेला	कुबेला	अनुपयुक्त समय
अ	वेर	अवेर	ढिलो
प्र	चलन	प्रचलन	परिपाटी
परि	श्रम	परिश्रम	परिश्रम/मिहिनेत
ना	बालख	नाबालख	नाबालक
कु	जात	कुजात	नराम्रो जातको
बे	काम	बेकाम	काम नभएको/अनुपयोगी
पर्	योग	पर्योग	प्रयोग
सन्	जोग	सन्जोग	संयोग, आदि ।

यी उपसर्गका अलावा यस भाषिकामा नेपाली भाषामा प्रयोग हुने अनु, वि, बद्, अप, सम्, अनु, अधि, अति, उत्, प्रति, उप, सु, निर, निस्, दुर उपसर्गबाट निर्मित शब्दको पनि प्रयोग हुन्छ ।

- प्रत्ययद्वारा शब्द निर्माण

आधार तत्वका पछाडि व्युत्पादक सर्ग जोडी नयाँ शब्द निर्माण गर्ने प्रक्रियालाई प्रत्ययद्वारा शब्द निर्माण भनिन्छ । मामाली भाषिकामा प्रत्ययद्वारा निर्मित केही शब्दहरु यस प्रकार छन् :

प्रत्यय	आधार पद/धातु	व्युत्पन्न शब्द	अर्थ
लेख्	दु	लेख्दु	लेख्नु
भण्	णु	भण्णु	भन्नु
पड	या	पड्या	पढेको
सकि	बटि	सकिबटि	सकेर
भण्	आइ	भणाइ	भनाइ
घट्	इ	घटि	कम/थोरै
चुक	इलो	चुकिलो	अमिलो
यो	ति	इति	यति
बौसो	ए	बौंसे	लोग्ने मान्छे
मुले	अन्	मुल्यान्	केटाकेटी, आदि ।

यस भाषिकामा संस्कृत तथा नेपाली प्रत्ययद्वारा निर्मित शब्दहरु समेत प्रयोग हुन्छन् ।

- समास प्रक्रियाद्वारा शब्द निर्माण

दुई वा दुई भन्दा बढी स्वतन्त्र शब्दहरु मिली नयाँ शब्द बन्ने प्रक्रियालाई समास प्रक्रिया भनिन्छ । यस भाषिकामा पनि समास प्रक्रियाद्वारा शब्द निर्माण हुन्छ । जस्तै:

आज	+	भोल	>	आजभोल	=	आजभोलि
इय	+	उथ	>	इयउथ	=	यताउता
डाँडा	+	पारि	>	डाँडापारि	=	डाँडापारी
भोकले	+	मद्दु	>	भोकमरी	=	भोकमरी
कन्यालाई	+	दान	>	कन्यादान	=	कन्यादान

लाखको	+	पति	>	लखपति	=	लखपति
ठूलो	+	दादा	>	ठूल्दादा	=	ठूल्दाइ
गहुँभैँ	+	गोरो	>	गौँगोरो	=	गहुँगोरो
दुई	+	धारको समूह	>	दोधार	=	दोधार
सात ऋषिको समूह			>	सप्तर्षी	=	सप्तर्षी
लामा कान हुने			>	लामकाने	=	लमकने
इजा ल बाबा ल			>	इजाबाबा	=	आमाबुवा
तल ल मथि ल			>	तलमथि	=	तलमाथि
न ढक्नो न टुपो			>	ढक्नोन्टुपो	=	फेद न टुप्पो, आदि ।

- **द्वित्व प्रक्रियाद्वारा शब्द निर्माण**

एउटै शब्द दोहोर्‍याएर नयाँ शब्द बनाउने प्रक्रियालाई द्वित्व भनिन्छ । यसमा नाम-नाम, सर्वनाम-सर्वनाम, विशेषण-विशेषण, क्रिया-क्रिया तथा अव्यय-अव्ययको पुनरावृत्ति हुन्छ । यस भाषिकामा द्वित्व प्रक्रियाद्वारा निर्मित केही शब्दहरु निम्नानुसार छन् :

हाण्	+	हाण्	>	हाणाहाण	=	पिटापिट
आगा	+	आगा	>	आगआगा	=	अघिअघि
आफ्नो	+	आफ्नो	>	आफ्नोआफ्नो	=	आफ्नोआफ्नो
भल्को	+	भल्को	>	भभल्को	=	भभल्को
खाना	+	खाना	>	खानासाना	=	खानासाना
किताब	+	किताब	>	किताबसिताव	=	किताबसिताव, आदि ।

- **सन्धि प्रक्रियाद्वारा शब्द निर्माण**

रूप तथा शब्द संयोजनमा ध्वन्यात्मक परिवर्तन देखिने प्रक्रियालाई सन्धि भनिन्छ । यसमा सन्धि हुनु अधिको रूपमा परिवर्तन भई भिन्न रूपको निर्माण हुन्छ । यस भाषिकाका सन्धि प्रक्रियाद्वारा निर्मित केही शब्दहरु निम्नानुसार छन् :

रुक्	+	आवट	>	रुकावट	=	रुकावट
नानो	+	दादा	>	नान्दादा	=	सान्दाइ
जा	+	यो	>	गयो	=	गयो
भा	+	छ	>	भान्छ	=	जान्छ
कान	+	औटो	>	कनौटो	=	कोलाहल
बौसो	+	ए	>	बौसे	=	लोगनेमान्छे
आगो	+	पाडो	>	अम्पाडो	=	सलाई
नानो	+	नानो	>	नान्दानो	=	सानोसानो/ससानो
पालो	+	पालो	>	आलोपालो	=	आलोपालो/पालैपालो, आदि ।

४.३.३.२ मारमाली भाषिकामा शब्दवर्ग

मारमाली भाषिकामा शब्दवर्ग नेपाली भाषा सरह नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियायोगी, नामयोगी, संयोजक, विस्मयादि बोधक र निपात गरी नौ प्रकारकै रहेका छन् । केही शब्दवर्गका उदाहरण निम्नानुसार छन् :

• नाम शब्दहरू

मारमाली भाषिकामा नाम शब्दहरू धेरै छन् । सबै शब्दहरू सङ्कलन गर्न असम्भव भएकाले केही शब्दहरू नमुनाका रूपमा उल्लेख गरिएको छ । यसमा व्यक्ति, जाति, समूह, द्रव्य र भाव वाचक नामको प्रतिनिधित्व हुने गरी छनोट गरिएका शब्दहरू निम्नानुसार छन् :

खालान	=	आगन	पाखो	=	छत	गाज्यौ	=	खर
फागलो	=	मेलो	गोर	=	गाई	बल्लु	=	गोरु
बाकरो	=	बाख्रो	ससो	=	खरायो	आँफर	=	खलाँसी/आरन
केला	=	केरा	घोगा	=	मकै	मान्स्यु	=	मानिस
चोतो	=	मुला	इचलो	=	आली	पःड	=	भिर
इजा	=	आमा	आमा	=	बज्यै	भज्जो	=	भतिजो
बौज	=	भाउजु	पुइजु	=	फुपु	पुतुनी	=	मितको छोराछोरी
कुरुडि	=	कुरा	खात	=	थुप्रो	ल्वाखर	=	फलाम
चाडल	=	चामल	धुलो	=	पिठो	बन्याँत	=	जन्ती
लाम	=	ताँती	थोपडो	=	थुप्रो	बागाल	=	बथान
ईख	=	इर्ष्या	दए	=	दया	माया	=	माया, आदि ।

- **सर्वनाम शब्दहरु**

हरेक भाषामा सर्वनाम शब्दहरु सीमित हुन्छन् । मारमाली भाषिकामा रहेका सर्वनाम शब्दहरु निम्नानुसार रहेका छन् :

मु	=	म	हम	=	हामी	तँ	=	तिमी
तम्	=	तपाईं	उन्	=	उहाँ	जो	=	जो
हमुन्	=	हामीहरु	तमुन्	=	तिमीहरु	तिनुन्	=	तिनीहरु
उनुन्	=	उनीहरु	जो भ्यालः	=	जोसुकै	जोजो	=	जोजो
कोइ	=	कोही	यिनुन्	=	यिनीहरु	जेजे	=	जेजे
त्यो	=	त्यो	आफू	=	आफू			

- **विशेषण शब्दहरु**

यस भाषिकामा रहेका विशेषण शब्दहरु केही ध्वन्यात्मक एवम् रूपात्मक हिसावमा नेपाली भाषाभन्दा भिन्न छन् । सबै विशेषण शब्दहरु समेट्न नसकदा केही शब्दहरु निम्नानुसार उल्लेख गरिएका छन् :

लाल	=	रातो	धौलो	=	सेतो	पेःलो	=	पहेंलो
गुल्ले	=	गुलियो	चुकल्यो	=	अमिलो	मिठो	=	मीठो
जिद्धि	=	जिद्धि	खसरो	=	खस्रो	रामडो	=	राम्रो
नानो	=	सानो	अल्को	=	अग्लो	घुषाल	=	घुषाल
तमरो	=	तपाईंको	तेरो	=	तिम्रो	जम्मा	=	प्रत्येक
भिक्क	=	धेरै	नामाः	=	थोरै	त्यो	=	त्यो
को	=	को	उचो	=	अग्लो	डाः	=	पिरो
सेट	=	धनी	सिप्ट्याल	=	सिप्ट्याल	दोब्बर	=	दोब्बर
जो	=	जो ।						

- **क्रियापदहरु**

भाषामा क्रियापदहरु असीमित हुन्छन् । यस भाषिकामा रहेका सबै क्रियापदहरु नमुनाका रूपमा निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

उमल्यो	=	उम्ल्यो	हित्यो	=	हिँड्यो	सियो	=	सुत्यो
पड्यो	=	पढ्यो	पडन्छ	=	पढ्छ	भान्छ	=	जान्छ
गरन्छ	=	गर्छ	बस्सुँ	=	बस्छु	हित्तु	=	हिँड्नु
उठ्ठु	=	उठ्नु	फुल्लु	=	फुल्नु	दौडौन्	=	दौडाउनु
फल्लु	=	फल्नु	घुमौन	=	घुमाउनु	जाँच्नु	=	जाँच्नु
घुम्दु	=	घुम्नु	छ	=	छ	हो	=	हो
वाण्णु	=	बाँड्नु, आदि ।						

- **क्रिया विशेषण पदहरु/क्रियायोगी**

क्रिया विशेषण पदहरु हरेक भाषामा सीमित हुन्छन् । मारमाली भाषिकाका क्रिया विशेषण पदहरु निम्नानुसार रहेका छन् :

बेलि	=	हिजो	पभाँत	=	बिहान	पोर्कि	=	पर्सि
आगा	=	अघि	पाछा	=	पछि	अचेल	=	अचेल
मथि	=	माथि	भितरी	=	भित्र	वर/ओर	=	वर
टाडा	=	टाढा	निकिरी	=	राम्ररी	मुसुक्कु	=	मुसुक्क
भट्टु	=	चाँडै	मजा ले	=	आनन्दले	नामा	=	थोरै
पड्डु	=	पढ्न	खासमा	=	वास्तवमा	सायद	=	सायद
भाइर	=	बाहिर, आदि ।						

- **नामयोगी**

हरेक भाषामा जस्तै यस भाषिकामा पनि नामयोगी शब्दहरु तुलनात्मक हिसाबले सीमित छन् । मारमाली भाषिकाका केही नामयोगी पदहरु निम्नानुसार छन् :

फेरा	=	पटक	पाछा	=	पश्चात्	लाखा	=	लागि/निम्ति
भाइर	=	बाहिर	तिर	=	तर्फ	साम्ने	=	सामुन्ने
सम्ब	=	सम्म	नाभए	=	बिना/बेगर	प्रति	=	प्रति
है	=	भन्दा	सरि	=	सरि	बदला	=	बदला, आदि ।

• **संयोजक**

भाषामा वाक्य संरचनामा शब्द-शब्द, पद-पद, पदावली-पदावली, उपवाक्य-उपवाक्य तथा वाक्य-वाक्य जोड्न आउने थप संयोजक हुन् । मारमाली भाषिकाका संयोजकहरु निम्नानुसार छन् :

ल	=	र/पनि	वा	=	वा	या	=	या
अथवा	=	अथवा	नति	=	नत्र	ले/तर	=	तर
तबलै	=	तापनि	यीकारण	=	यस कारण	कि	=	कि
इसो हुनाले	=	यसो हुनाले	जबकि	=	जबकि	क्याकि	=	किन भने
तसोभ्या	=	त्यसो भए	उसोभ्या	=	उसो भए	त कारण	=	त्यस कारण
हुनाकि त	=	हुनत	जाँ	=	जहाँ	जः बढे	=	जसबाट
जतनो	=	जत्रो	जो	=	जो	जः ले	=	जसले
ताँ	=	त्यहाँ	तःले	=	त्यसले			
जे	=	जे, आदि						

• **विस्मयादि बोधक**

विस्मय वा आश्चर्य प्रकट गर्ने शब्दहरु विस्मयादि बोधक हुन् । यी हरेक भाषामा सीमित रूपमा रहेका हुन्छन् । मारमाली भाषिकाका विस्मयादि बोधक शब्दहरु निम्नानुसार छन् :

आहा !	=	आहा !	वा !	=	वाह !	साबास् !	=	स्याबास् !
धन्यवाद !	=	धन्यवाद !	कठै !	=	कठै !	लौ !	=	लौ !/ ल !
छि !	=	छि !	ऐया !	=	ऐया !	ए !	=	ए !
भा !	=	ज्या !	आहो !	=	अहो !, आदि ।			

- निपात

निपात शब्दहरु पनि सीमित मात्रामा रहेका हुन्छन् । मार्माली भाषिकाका केही निपातहरु निम्नानुसार छन् :

अँ	=	अँ	ए	=	ए	कि	=	कि
कसोब्	=	खै	क्या	=	क्या	खालि	=	खालि
ल	=	पनि	ब्	=	पो	बा	=	बा
हँ	=	हँ	हाँ	=	है	त	=	त
न	=	न	लौ	=	लौ	के	=	के
नाँ	=	नाइँ	सके	=	सके, आदि ।			

४.३.३.३ मार्माली भाषिकाका शब्दस्रोत

मार्माली भाषिकामा तत्सम, तद्भव र आगन्तुक स्रोतका शब्दहरु रहेका पाइन्छन् । त्यस मध्ये केही शब्दहरु निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

- तत्सम स्रोतका शब्दहरु

संस्कृत स्रोतका शब्दहरुलाई तत्सम शब्द भनिन्छ । मार्माली भाषिकामा संस्कृतबाट जस्ताको त्यस्तै प्रयोग हुने शब्द तत्सम शब्द हुन् । केही तत्सम शब्दहरु निम्नानुसार छन् :

अच्छेर/अक्षर	क्रान्ति	आशिख/आशिष	परीक्षण	शोक
उपस्थिति	रिसि/ऋषि	इतिहास	पुण्य	श्रम
ग्यान/ज्ञान	पच्छे/पक्ष	कफ	प्रगति	श्राप
तिथि	नक्षेत्र/नक्षत्र	कपटि	प्राथमिकता	सन्तुष्ट
वाणी	गण	क्षेत्रपाल	बलि	
शिव	शील	गुणा	भक्ति	
षडयन्त्र	निश्चित	चरित्र	व्यवहार	
त्रिशुल	अनुदान	जीवन	व्रत	
इन्द्रिय	दान	जनता	शिक्षा, आदि ।	

- तद्भव शब्दहरु

संस्कृतबाट मारमाली भाषिकामा रूप परिवर्तन गरिएका शब्दहरु तद्भव शब्द हुन् । यस भाषिकाका केही तद्भव शब्दहरु निम्नानुसार छन् :

आगो	आज	गइरो	छी:	दूद
हात	आँस	माछो	कान	नाक
काठ	रगत	किडो	सास	छाता
ठूलो	जेठ	प्रष्ट	तितो	हाँस
तिखो	बिजुली	पाँच	बूडो	पात
सात	रात	नयाँ	फूल	काम, आदि ।

- आगन्तुक शब्दहरु

स्वदेशी तथा विदेशी अन्य भाषाबाट आएका शब्दहरु आगन्तुक शब्द हुन् । यस भाषिकामा अङ्ग्रेजी, हिन्दी, फारसी आदि स्रोतका शब्द रहेका छन् । केही शब्दहरु निम्नानुसार छन् :

अखबार	इनाम	जुलुस	खतम	किताब	गरिब	हाकिम
कोट	क्यामरा	जिप	टिकट	रेडियो	टिभि	डाक्टर
टेबुल	गोधाम	भन्डा	डोली	पङ्खा	कुल्ली	गुन्डा
साबुन	अनार	जागिर	सरकार	याद	होस	पुलिस
क्याम्पस	स्कूल	क्यालेन्डर	भापड	रोड	फस्ट	मोबाइल
आरपि	इन्सपेक्टर	ठाना	डटपेन	जकेट	सुट	पिकनिक, आदि ।

४.३.४ मारमाली भाषिकाका वाक्यगत विशेषता

यस शीर्षक अन्तर्गत मारमाली भाषिकाको पद सङ्गति, वाक्य संरचना र वाक्यका प्रकार उल्लेख गरिएको छ । वाक्यका अन्य विशेषता अध्याय पाँचबाट प्रष्ट पारिएको छ ।

४.३.४.१ मामाली भाषिकामा पद सङ्गति

वाक्यमा प्रयोग गरिएका शब्दहरु बिचको आपसी मेललाई सङ्गति भनिन्छ । मामाली भाषिकामा नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापदमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर आदि व्याकरणिक कोटिका आधारमा सङ्गति हुन्छ । यस भाषिकामा रहेका कर्ता र क्रिया, नाम र सर्वनाम, विशेषण र विशेष्य तथा भेदक र भेद्यको सङ्गतिको चर्चा गरिएको छ ।

(क) कर्ता र क्रियाको सङ्गति

वाक्यमा रहेका कर्ता र क्रियापदमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरको मेल हुनु कर्ता र क्रियाको सङ्गति हो । यसका केही उदाहरण यस प्रकार छन् : जस्तै:

वाक्य	कर्ता	क्रियापद
राम भान्छ ।	राम = पु., ए.ब., तृ.पु. अनादर	भान्छ = पु, ए.व., तृपु., अनादर
सीता खेलन्छि ।	सीता = स्त्री. लि., ए.व., तृ.पु. अनादर	खेलन्छि = स्त्री.लि., ए.व.व., तृपु., अनादर
तम् भान्छौ ।	तम् = दुबै लि., ए.व., द.वि., पु, आदर	भान्छौ = दुबै लि. ए.व., द्वि पु. आदर
मु भान्नुं ।	मु = दुबै लि, ए.व., प्र.पु., अनादर	भान्नुं = दुबै लि, ए.व., प्र.पु. अनादर
हमुन् भानौं ।	हमुन् = दुबै लि, ब.व., प्र.पु., अनादर	भानौं = दुबै लि, ए.व., प्र.पु. अनादर
राम ल श्याम ल आए ।	राम ल श्याम ल = पु, व.व., तृ.पु. अनादर	आए = पु, ब.व., तृ.पु. अनादर
तमुन् भ्ना ।	तमुन् = दुबै लि., ब.व., द्वि., पु अनादर	भ्ना = दुबै लि., ब.व., द्वि., पु अनादर

यस भाषिकामा वाक्यको कर्ता जुन लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरमा छ, क्रियापद पनि त्यही लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरमा हुन्छ । माथिको तालिकाको उदाहरण एकमा कर्ता 'राम' पुलिङ्ग, एक वचन, तृतीय पुरुष र अनादर रहेको छ भने क्रिया 'भान्छ' पनि पुलिङ्ग,

एक वचन, तृतीय पुरुष र अनादरमै छ । अतः कर्ताको लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदरका आधारमा क्रियाको पनि प्रयोग भई सङ्गति कायम हुने व्यवस्था यस भाषिकामा पाइन्छ ।

(ख) नाम र सर्वनामको सङ्गति

मार्माली भाषिकाको वाक्यमा प्रयोग भएको नाम जुन आदर र वचनमा छ, त्यही आदर र वचनमा सर्वनामको प्रयोग हुन्छ । जस्तै:

- (अ) राम मिहिनेती छ, तब त उ जबतब फस्ट हुन्छ । (यहाँ राम (नाम) र उ (सर्वनाम) एक वचन र अनादरमा छन्)
- (आ) सालाजी आए उनले मुलाई नमस्कार गरे । (यहाँ सालाजी (नाम) र 'उन' सर्वनाम एक वचन र मध्यम आदरमा छन्)
- (इ) इजा आःग्यावटि मु उनलाई ढोग द्युँलो । (यहाँ इजा (नाम) र 'उन' सर्वनाम एक वचन र उच्च आदरमा छन्)
- (ई) मुल्यान् आए, उनुन् खेलिवटि आया हुन् । (यहाँ मुल्यान् (नाम) र उनुन् (सर्वनाम) बहु वचन र अनादरमा छन्)

माथिका उदाहरणका आधारमा यस भाषिकामा नाम र सर्वनामको सङ्गति वचन र आदरका आधारमा मात्र हुने देखिन्छ । उदाहरण 'क' मा 'राम' एक वचन र अनादर भएकै कारण सर्वनाम 'उ' पनि एक वचन र अनादर नै छ भने उदाहरण 'ग' मा 'इजा' नाम एक वचन र उच्च आदर भएकै कारण 'उन्' सर्वनाम पनि एक वचन र उच्च आदर नै छ ।

(ग) विशेषण र विशेष्यको सङ्गति

वाक्यमा प्रयोग हुने विशेष्य (नाम) को जुन लिङ्ग, वचन र आदर छ, विशेषणको पनि सोही लिङ्ग, वचन र आदर हुँदा मार्माली भाषिकामा विशेषण र विशेष्यका बिच सङ्गति हुन्छ । जस्तै:

- (अ) कालो केटो (यहाँ केटो (विशेष्य) र कालो (विशेषण) पुलिङ्ग, एकवचन र अनादरमा छन्)
- (आ) काली केटी (यहाँ केटी (विशेष्य) र काली (विशेषण) स्त्रीलिङ्ग, एक वचन र अनादरमा छन्)

- (इ) ठूला बाबा (यहाँ बाबा (विशेष्य) र ठूला (विशेषण) पुलिङ्ग, एक वचन र उच्च आदरमा छन्)
- (ई) ठूला इजा (यहाँ इजा (विशेष्य) र ठूला (विशेषण) स्त्रीलिङ्ग, एक वचन र उच्च आदरमा छन् ।

माथिको उदाहरण (अ) मा विशेष्य (केटो) पुलिङ्ग, एक वचन र अनादर छ भने विशेषण (कालो) पनि पु., एक वचन र अनादर छ । त्यस्तै (आ) मा विशेष्य (केटी) र काली (विशेषण) दुबै स्त्रीलिङ्ग, एक वचन र अनादरमा छन् ।

(घ) भेदक र भेद्यको सङ्गति

षष्ठी विभक्तिका ओ, आ, की, रो, रा, री, नो, ना, नी चिह्न लागेका शब्द भेदक हुन्छन् । यिनै भेदकले विशेषता जनाउने नाम भेद्य हुन् । जस्तै:

- (अ) मेरो भाइ (यहाँ भेद्य (भाइ) र भेदक (मेरो) एक वचन, पुलिङ्ग र अनादरमा छन्)
- (आ) मेरी बैनि (यहाँ भेद्य (बैनि) र भेदक (मेरी) ए.व., स्त्रीलि. र अनादरमा छन्)
- (इ) मेरा चेलाचेली (यहाँ भेद्य (चेलाचेली) बहु वचनमा भएकाले भेदक (मेरा) पनि बहु वचनको प्रयोग भएको छ ।)
- (ई) आफना बाबा (यहाँ भेद्य (बाबा) आदरमा रहेकाले भेदक (आफना) पनि आदरमा रहेको छ ।)

माथिका उदाहरण (अ) मा भेद्य (भाइ) र भेदक (मेरो) ए.व.,पु. र अनादर रहेका छन् । (आ) मा भेद्य (बैनि) र भेदक (मेरी) ए.व., स्त्रीलिङ्ग र अनादर छन् त्यस्तै (इ) मा भेद्य (चेलाचेली) र भेदक (मेरा) बहु व., दुबै लि. र अनादर रहेका छन् । (ई) मा भेद्य (बाबा) र भेदक (आफना) दुबै ए.व., पु. र आदरमा रही सङ्गति कायम भएको छ । मार्माली भाषिकाको भेदक-भेद्य सङ्गति हुँदा भेद्यको लिङ्ग, वचन र आदर जस्तै भेदकको पनि लिङ्ग, वचन र आदर हुन्छ ।

४.३.४.२ मार्माली भाषिकाको वाक्य संरचना

वाक्यको बनोट प्रक्रिया र आकारलाई वाक्य संरचना भनिन्छ । यस भाषिकाको वाक्य संरचना निम्नानुसार रहेको छ :

- (क) कर्ता + क्रियापद
राम गयो ।
- (ख) कर्ता + कर्म + क्रियापद
राम घर गयो ।
- (ग) कर्ता + पूरक + क्रियापद
ऊ विद्यार्थी हो ।
- (घ) कर्ता + क्रियायोगी + क्रियापद
हरी सजाले हिट्यो । (हरी विस्तारै हिँड्यो)
- (ङ) कर्ता + अप्रत्यक्ष कर्म + प्रत्यक्ष कर्म + क्रियापद
मास्टरोन्ले स्कुल्यान्लाई गृहकार्य दिए । (शिक्षकले विद्यार्थीलाई गृहकार्य दिए)
- (च) कर्ता + क्रियायोगी + क्रियायोगी + क्रियापद
भाइले भौत निकरी पड्यो । (भाइले साह्रै राम्ररी पढ्यो ।)
- (छ) कर्ता + क्रियायोगी + क्रियायोगी + क्रियायोगी + क्रियापद
रमेशले भर्कर भौत निकरी पड्यो । (रमेशले भर्खरै साह्रै राम्ररी पढ्यो ।)
- (ज) कर्ता + क्रियायोगी + कर्म + क्रियापद
मुइले भोलाबढे किताब निकाले । (मैले भोलाबाट किताब भिके ।)
- (झ) कर्ता + क्रियायोगी + पूरक + क्रियापद
श्यामले बेलि गाडी किन्यो । (श्यामले हिजो गाडी किन्यो ।)
- (ञ) क्रियायोगी + कर्ता + क्रियायोगी + प्रत्यक्ष कर्म + क्रियापद
आज मुइ घर काम गद्देहुँ । (आज म घरमा काम गर्छु)
- (ट) क्रियायोगी + कर्ता + क्रियायोगी + क्रियायोगी + प्रत्यक्ष कर्म + क्रियापद
आज डाराइभरले भौत छाँटो गाडी चलायो । (आज चालकले असाध्यै छिटो गाडी चलायो ।)

- (ठ) कर्ता + क्रियायोगी + क्रियायोगी + पूरक + क्रियापद
नरेशले बेलि स्कुलमा काफि चोऱ्यो । (नरेशले हिजो विद्यालयमा कापी चोऱ्यो ।)
- (ड) कर्ता + क्रियायोगी + क्रियायोगी + क्रियायोगी + पूरक + क्रियापद
नरेशले बेलि स्कुलमा भिक्क काफि चोऱ्यो । (नरेशले हिजो विद्यालयमा धेरै कापी चोऱ्यो ।)
- (ढ) क्रियायोगी + कर्ता + अप्रत्यक्ष कर्म + प्रत्यक्ष कर्म + क्रियापद
बेलि दादाले भाइलाई कलम दिए । (हिजो दाइले भाइलाई कलम दिनुभयो ।)
- (ण) क्रियायोगी + क्रियायोगी + कर्ता + अप्रत्यक्ष कर्म + प्रत्यक्ष कर्म + क्रियापद
बेलि घरखाँ दादाले भाइलाई कलम दिए ।
(हिजो घरमा दाइले भाइलाई कलम दिनुभयो ।)
- (त) क्रियायोगी + कर्ता + क्रियायोगी + अप्रत्यक्ष कर्म + क्रियायोगी + प्रत्यक्ष कर्म +
क्रियापद
बेलि दादाले घरखाँ भाइलाई भिक्कः कलम दिए ।
(हिजो दाइले घरमा भाइलाई धेरै कलम दिनुभयो ।) आदि ।

माथिका उदाहरणहरुका आधारमा मार्माली भाषिकामा नेपाली भाषा सरह दुई पदीय वाक्यदेखि सात पदीय भन्दा माथिका वाक्यसम्मको वाक्य संरचना रहेको पाइन्छ ।

४.३.४.३ वाक्यका प्रकार

मार्माली भाषिकामा सरल र जटिल गरी दुई प्रकारका वाक्य रहेका छन् । जटिल वाक्य अन्तर्गत मिश्र र संयुक्त वाक्य रहेका पाइन्छन् । यिनको सोदाहरण परिचय निम्नानुसार दिइएको छ :

• सरल वाक्य

एउटा उद्देश्य र एउटा विधेय भएको वाक्यलाई सरल वाक्य भनिन्छ । यसमा एउटा कर्ता र एउटा मात्र समापक क्रिया रहन्छ । एकभन्दा बढी असमापक क्रिया समेत यसमा रहन सक्छन् भने उद्देश्य र विधेय विस्तारक समेत आउन सक्छन् । जस्तै:

सरल वाक्य	उद्देश्य		विधेय
राम लेखन्छ ।	राम	+	लेखन्छ
हरी भान्छ ।	हरी	+	भान्छ

उद्देश्य र विधेय विस्तारित सरल वाक्य

- (क) मेरो भाइ राम भौत छाँटो लेखन्छ । (मेरो भाइ राम धेरै छिटो लेख्छ)
- (ख) मेरा काका: चेलो जयराज धनगडी पडन्छ । (मेरो काकाको छोरा जयराज धनगडी पढ्छ)
- (ग) जापानको साथी बिकि काठमाडौँ बसन्छ । (जापानको साथी बिकि काठमाडौँमा बस्छ ।)

माथिका उदाहरण क, ख र ग को पहिलो रेखाङ्कित शब्दहरु उद्देश्य विस्तारक र पछिल्ला रेखाङ्कित शब्दहरु विधेय विस्तारकका रूपमा आएका छन् । कर्ता र समापिका क्रिया एउटा मात्रै भएकाले यी सरल वाक्य हुन् ।

• मिश्रवाक्य

एउटा मुख्य उपवाक्य र एक वा एक भन्दा बढी अधीन उपवाक्य मिलेर बनेको वाक्यलाई मिश्रवाक्य भनिन्छ । यसमा रहेका उपवाक्यलाई सापेक्ष संयोजकले जोड्दछ । मार्माली भाषिकामा जाँ, ताँ, भणे, जो, जः को, जः ले, जसिरी, जे, जब, तब, जति आदि संयोजक जोडिएर मिश्र वाक्यको निर्माण हुन्छ । जस्तै:

- (क) तँ जाँ भान्छ, मु ताँ भाने छुँ ।
(तिमी जहाँ जान्छौ, म त्यहीं जान्छु ।)
- (ख) जो चोर छ, उइको ठूलो स्वर हुन्छ ।
(जो चोर छ, उसको ठूलो स्वर हुन्छ ।)
- (ग) रामले के बुज्यो भणे पड्नु सजिलो नाइथि ।
(रामले के बुझ्यो भने पढ्नु सजिलो छैन ।)
- (घ) जसिरी रूख चड्थे, तसिरी ओरल ।
(जसरी रूख चढ्यो, त्यसरी ओर्ल ।)

- (ड) जे खाना खान्छ, त्यो ओखालन्छ ।
 (जे खाना खान्छ, त्यो वान्ता गर्छ)
- (च) जब पानी पडन्छ, तब ठण्णी हुन्छ ।
 (जब पानी पर्छ, तब जाडो हुन्छ ।) आदि ।

• **संयुक्त वाक्य**

दुई वा दुई भन्दा बढी मुख्य अथवा स्वतन्त्र उप वाक्यलाई निरपेक्ष संयोजकले जोडेर बन्ने वाक्यलाई संयुक्त वाक्य भनिन्छ । मार्माली भाषिकामा ल, ले, वा, कि, क्यकि, क्या भणे, अल्पविराम (,) आदि संयोजकले यस्ता वाक्य संयोजन गर्दछन् । यस भाषिकामा विकल्प बोधक अथवा का सट्टामा 'कि' संयोजक जोडिन्छ । जस्तै:

बाबा औनान् कि इजा औनान् ।

(बुवा आउनु हुन्छ अथवा आमा आउनुहुन्छ ।)

संयुक्त वाक्यका अन्य उदाहरण निम्नानुसार छन् :

- (क) मु पर्भात उठ्ठुँ, मुख धुनु, खाना खानु, कापाडा लौनुँ ले स्कुल भानूँ ।
 (म बिहान उठ्छु, मुख धुन्छु, खाना खान्छु, कपडा लाउँछु र स्कुल जान्छु ।)
- (ख) तँ भात खा वा खित् ।
 (तँ भात खा वा फाल् ।)
- (ग) मु स्कुल नाइ भाने छुँ, क्यकि मु जर आ:रछे ।
 (म स्कुल जान्न किनकी मलाई ज्वरो आएको छ ।)
- (घ) केटो फेल हुन्छ क्या भणे ऊ नाइपड्डो ।
 (केटो फेल हुन्छ किनभने ऊ पढ्दैन ।) आदि ।

मार्माली भाषिकामा नेपाली भाषाको 'र' संयोजकको काम गर्न ल, ले को प्रयोग हुन्छ तर यस भाषिकामा नाम शब्दका साथसाथै 'ल' जोडिदै जान्छ त्यो नेपाली भाषाको प्रयोगमा अनर्थको हुन जान्छ । जस्तै:

बाबा ल, इजा ल, दिदी ल, दादा ल, मुइ ल, भाइ ल घर गयौं ।

(बाबा र, आमा र, दिदी र, दाइ र, म र, भाइ र घर गयौं । - नेपालीमा अनुपयुक्त प्रयोग)

यसरी 'ल' को पुनरावृत्ति भइरहे तापनि यस उदाहरणमा समापिका क्रियाको अगाडि नामलाई जोड्ने 'ल' नेपाली भाषाको 'र' संयोजकको रूपमा काम गरेको छ ।

४.३.५ मारमाली भाषिकामा अन्य विशेषताहरू

- मारमाली भाषिकामा व्याकरणिक लिङ्ग विधान र कर्मणि प्रयोग पाइन्छ । यस भाषिकामा मानवेतर तथा निर्जीव नाममा समेत पुलिङ्गी र स्त्रीलिङ्गी प्रयोग पाइन्छ । जस्तै:

कहुणौं काँ गयो ? = लोहोटा कहाँ गयो ?

बाल्टी काँ गइ ? = बाल्टी कहाँ गयो ?

गिरिडो भाँचियो । = गिरिठो भाँचियो ।

लठ्ठी भाँचिइ । = लठ्ठी भाँचियो ।

मेरी घडि भडि । = मेरो घडि खस्यो ।

मेरी टोपी । = मेरो टोपी, आदि ।

- यस भाषिकामा प्राचीन एवम् मध्य कालीन नेपाली भाषाका लक्षण पाइन्छन् । जस्तै:

गया = गएको खाया = खाएको

भया = भएको धेक्या = देखेको आदि ।

- यस भाषिकामा केही शब्द हिन्दी तथा केही शब्द कुमाउनी भाषासँग निकट देखिन्छन् ।

हिन्दी भाषा निकट शब्दहरू:

दो + प्रहर + इ > दोप्रहरी > दोफरी = दोपहर ।

बयल > बैल > बल्लु = गोरु

बहुत ही > भउतई > भौति = ज्यादा/धेरै

त्यौहार > त्यौआर > तिआर > त्यार = चाँड

लोहा > लोआ > लुवा = फलाम

लोहार > लोआर > ल्वार = लुहार, आदि ।

कुमाउनी निकट शब्दहरु :

कम्युं > भण्णुलायुं = भन्दैछु

हनाति > नाइथि = छैन, आदि ।

उल्लिखित व्याख्या तथा विश्लेषणका आधारमा मार्माली भाषिकाका व्याकरण सम्बद्ध विशेषताहरु पहिल्याउन सकिन्छ । यस भाषिकाका नेपाली भाषा सरह नै स्वर वर्ण रहे तापनि व्यञ्जन वर्णमा 'ण्' उच्चारणमै पनि प्रयुक्त देखिन्छ । केही ध्वन्यात्मक परिवर्तन, उच्चरण भिन्नता, ह्रस्व-दीर्घ मात्रा, तद्भवित शब्दहरु अपभ्रंश निकट रहनु आदि उच्चारणगत विशेषता यस भाषामा रहेको पाउन सकिन्छ । रूपायन गर्दा पुलिङ्गी नाम तथा क्रियामा 'इ' प्रत्यय लाग्नु, बहु वचन जनाउँदा आ, आन्, औं आदि रूपायक प्रत्ययको योग हुने विशेषता यस भाषिकामा पाइन्छ । नेपाली भाषा सरह नै पुरुष व्यवस्था तथा केही रूपायनिक प्रत्यय भिन्न हुनु, आदरका अनादर तथा मध्यम आदरमा समान प्रयोग तथा अन्य व्यवस्था नेपाली भाषा सरह नै पाइन्छ । कालको रूपायन गर्दा या छु, लायुं, द्दे हुं जस्ता रूपायक प्रत्ययको योग हुने देखिन्छ । सामान्य पक्षमा नेपाली भाषामा भैं व्यवस्था रहे तापनि अन्य पक्षको रूपायनमा भिन्नै रूपायक प्रत्ययको योग हुने देखिन्छ । पाँच प्रकारकै भाव व्यवस्था, तिन प्रकारकै वाक्य व्यवस्था नेपाली भाषा सरह तथा कतिपय रूपायक प्रत्यय यस भाषिकामा भिन्न रहेको देख्न सकिन्छ । अकरण रूप बनाउँदा क्रियाका अगाडि 'नाइ' र 'जन' रूपायक सर्गको योग हुने व्यवस्था यस भाषिकामा पाइन्छ । यस भाषिकामा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रिया विशेषण, नामयोगी, संयोजक, विस्मयादि बोधक र निपात जनाउने आफ्नै शब्दहरु समेत रहेका छन् भने केही अन्य भाषा तथा नेपाली भाषाकै शब्द भण्डारसँग ऋण लिएको पाइन्छ । तत्सम, तद्भव, आगन्तुक तथा मौलिक स्रोतका शब्दहरुले यो भाषा जीवन्त बनेको देखिन्छ । शब्द निर्माण प्रक्रिया अन्तर्गत आफ्नै उपसर्ग, प्रत्यय को प्रयोग तथा नेपाली भाषा सरह समास, द्वित्व र सन्धि प्रक्रियाको समेत यस भाषिकामा अवलम्बन गरिएको पाइन्छ । पद सङ्गति अन्तर्गत कर्ता र क्रिया, कर्म र क्रिया, नाम र सर्वनाम, विशेषण र विशेष्य तथा भेदक र भेद्यको प्रयोग यस भाषिकामा पाइन्छ ।

आफ्नै किसिमको वाक्य व्यवस्था तथा सरल, मिश्र र संयुक्त वाक्यको प्रयोग यस भाषिकामा पाइन्छ । केही शब्दहरु हिन्दी तथा कुमाउनी भाषा निकट, केही शब्दहरु प्राचीन तथा मध्य कालीन नेपाली भाषा निकट तथा कर्मणी प्रयोग र व्याकरणिक लिङ्ग विधान यस भाषिकाका व्याकरणिक विशेषताका रूपमा रहेका छन् ।

अध्याय पाँच

मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलना

वाक्य स्तरमा व्याकरणात्मक कार्य सम्पादन गर्न आउने पदलाई व्याकरणिक कोटि भनिन्छ । वाक्यात्मक घटकका रूपमा आएका हरेक पद क्रियासँग सम्बन्धित हुन्छन् । यस सम्बन्धलाई व्याकरणात्मक सम्बन्ध भनिन्छ । व्याकरणिक सम्बन्ध तत्त्व नै व्याकरणिक कोटि हुन् । मार्माली भाषिका दार्चुला जिल्लाको मार्मा क्षेत्रमा बोलिने नेपाली भाषाको स्थानीय / क्षेत्रीय भेद हो । नेपाली भाषाका लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव, वाच्य र ध्रुवीयता जस्ता व्याकरणिक कोटि मार्माली भाषिकामा पनि रहेका छन् । ध्वन्यात्मक, रूपात्मक एवम् प्रयुक्तिगत रूपमा मार्माली भाषिकाको आफ्नै व्याकरणिक व्यवस्था रहेको छ । मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणात्मक कोटिलाई तुलनात्मक विश्लेषण गरी यस अध्यायमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१ लिङ्गको तुलना

पुरुष या स्त्री जाति छुट्याउने विभेदक चिह्नित पदहरू नै लिङ्ग हुन् । यो नामसँग सम्बन्धित व्याकरणिक कोटि हो । मार्माली भाषिकामा लिङ्ग नामको अन्तर्निहित कोटिका रूपमा, विशेषण र विशेष्य बिचको सङ्गतिका रूपमा, उद्देश्य र विधेयको सङ्गतिका आधारमा, मानवीय र मानवेतर आधारमा र शब्द व्युत्पादन र रूप परिवर्तनसँग सम्बन्धित नामका साथै क्रियामा समेत पूर्ण रूपमा लिङ्गको प्रयोग पाइन्छ ।

५.१.१ नाममा लिङ्ग

मार्माली भाषिकामा लिङ्गको नाम निर्धारण गर्दा यसले लिने विशेषण र वाक्यमा प्रयोग हुने क्रियासँगको सङ्गतिका आधारमा गर्न सकिन्छ । यस भाषिकामा मानवीय नामको अन्तर्निहित कोटिमा लिङ्गभेद पाइन्छ । यो विशेषता नेपाली भाषा समान देखिन्छ ।

तालिका नं. १

नाममा लिङ्गको तुलना

मार्माली भाषिका		नेपाली भाषा	
पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग
चेलो	चेली	छोरा	छोरी
मुले	मुलाई	केटो	केटी
धामी	धमिनी	धामी	धमिनी
काका	काखी	काका	काकी

मार्माली भाषिकामा मानवीय पुलिङ्गी नामलाई स्त्री लिङ्गी बनाउँदा पुलिङ्गी नामका पछाडि 'इ', 'इनी' जस्ता रूपायक प्रत्यय नेपाली भाषा समान रहे तापनि 'आई' रूप यस भाषिकाको आफ्नै विशेषता देखिन्छ। तथापि 'आई' प्रत्यय सबै सन्दर्भमा प्रयोग हुँदैन एकाद ठाउँमा यस्तो प्रयोग पाइन्छ।

५.१.२ विशेषणमा लिङ्ग

मार्माली भाषिकामा विशेषणका आधारमा लिङ्गभेद पाइन्छ। यस भाषिकामा लिङ्गका विशेषणलाई विशेषण र विशेष्यको सङ्गतिका आधारमा, उद्देश्य परिवर्तनका आधारमा, शब्द परिवर्तन, व्युत्पादन र आंशिक परिवर्तनका आधारमा विशेषणसँग सम्बन्धित भएको पाइन्छ। यो लक्षण नेपाली भाषामा समेत भए तापनि मानवेतर सन्दर्भमा समेत मार्माली भाषिकामा लिङ्गका आधारमा विशेषण र विशेष्य सङ्गति पाइन्छ।

तालिका नं. २

मानवीय नाममा विशेषण र विशेष्य बिचको लिङ्ग

मार्माली भाषिका		नेपाली भाषा	
पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
धौलो/गोरो मान्स्यु	धौली/गोरी मान्स्यु	गोरो मान्छे	गोरी मान्छे
निको वौसे	निकी पुतारी	राम्रो लोग्ने	राम्री श्रीमती
नानो कुता/भाइ	नानी कुता/बैनी	सानो भाइ	सानी बहिनी
अल्को केटो	अल्की केटी	अग्लो केटो	अग्ली केटी

यस भाषिकाको पुलिङ्गी विशेषणलाई स्त्री लिङ्गी बनाउँदा ईकार थप्ने गरिन्छ । माथिका उदाहरणमा पुलिङ्गी धौलो, निको, नानो, अल्का जस्ता विशेषणहरु स्त्री लिङ्गी बनाउँदा धौली, निकी, नानी, अल्की बन्न पुगेका छन् । यस्तो विशेषता नेपाली भाषामा समेत यही देखिन्छ ।

मार्माली भाषिकामा मानवेतर विशेषणका पुलिङ्गी र स्त्री लिङ्गी रूप पाउन सकिन्छ । यस भाषिकाका पुलिङ्गी र स्त्री लिङ्गी प्रयोग कतै ऐच्छिक रूपमा प्रयोग गरिन्छ भने अधिकांश ठाउँमा स्वाभाविक प्रयोग गरिन्छ ।

तालिका नं. ३

मानवेतर नाममा विशेषण र विशेष्य बिचको लिङ्ग

मार्माली भाषिका		नेपाली भाषा	
पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
कालो (टोपी)	काली (टोपी)	कालो (टोपी)	कालो (टोपी)
धौलो (बल्लु)	धौली (गाई/गोरु)	सेतो (गोरु)	सेतो (गाई)
ठूलो (लठ्ठी)	ठूली (लठ्ठी)	ठूलो (लठ्ठी)	ठूलो (लठ्ठी)

माथिको उदाहरण (क), (ख) र (ग) का पुलिङ्गी विशेषण स्त्री लिङ्गी बनाउँदा इकार थपिएको छ । मानवेतर विशेषणमा लिङ्ग भेद नेपाली भाषामा पाइँदैन ।

५.१.३ क्रियापदमा लिङ्ग

मार्माली भाषिकामा नेपाली भाषा सरह क्रियापदलाई पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग गरी दुई आधारमा विभाजन गर्न सकिन्छ । नेपाली भाषामा मानवीय नाम सम्बद्ध क्रियाका पुलिङ्गी र स्त्रीलिङ्गी भेद रहे तापनि मार्माली भाषिकामा मानवेतर नाम सम्बद्ध क्रियामा पनि लिङ्ग भेद देखिन्छ । जस्तै:

तालिका नं. ४

मानवीय नाम सम्बद्ध क्रियापदमा लिङ्ग

मार्माली भाषिका		नेपाली भाषा	
पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
चेलो किताब पडन्छ ।	चेली किताब पडन्छि ।	छोरो किताब पढ्छ ।	छोरी किताब पढ्छे ।
राम दौडन्छ ।	सीता दौडन्छि ।	राम दौडन्छ ।	सीता दौडिन्छे ।
हरी स्कूल गयो ।	सरिता स्कूल गई ।	हरी स्कूल गयो ।	सरिता स्कूल गई ।
बाबा आए ।	इजा आए ।	बुबा आउनुभयो ।	आमा आउनुभयो ।
भाइ रोयो ।	बैनी रोइ ।	भाइ रोयो ।	बहिनी रोइ ।

माथिका उदाहरणका आधारमा मार्माली भाषिकामा पुलिङ्गी क्रिया पडन्छ, दौडन्छ आदिमा स्त्री लिङ्गी क्रिया बनाउँदा 'इ' रूपायक प्रत्यय मात्र लाग्ने व्यवस्था पाइन्छ भने नेपाली भाषामा 'इ' र 'ए' रूपायक प्रत्ययको योग हुने व्यवस्था पाइन्छ ।

मार्माली भाषिकामा मानवेतर नाम सम्बद्ध क्रियामा समेत लिङ्ग भेद देखिन्छ । जस्तै:

तालिका नं. ५

मानवेतर नाम सम्बद्ध क्रियापदमा लिङ्ग

मार्माली भाषिका		नेपाली भाषा	
पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
टोपी भङ्ग्यो ।	टोपी भङ्गी ।	टोपी खस्यो ।	टोपी खस्यो ।
लठ्ठी भाँचियो ।	लठ्ठी भाँचिइ ।	लठ्ठी भाँचियो ।	लठ्ठी भाँचियो ।
खाट टुट्यो ।	खाट टुटि ।	खाट भाँचियो ।	खाट भाँचियो ।

माथिका उदाहरणका आधारमा भङ्ग्यो-भङ्गी, भाँचियो-भाँचिइ जस्ता क्रियापदहरूमा लिङ्ग भेद देखिन्छ । यो व्यवस्था ऐच्छिक रूपमा प्रयोग हुन्छ । नेपाली भाषामा यस्तो व्यवस्था छैन ।

५.२ वचनको तुलना

नेपाली भाषा सरह मार्माली भाषामा पनि एक वचन र बहु वचन गरी दुई प्रकारका वचन रहेका छन् । मार्माली भाषिकामा ओकारान्त नामले रूपायनबाट वचनको भेद प्रष्ट पार्दछ भने अन्य नामले क्रियापदसंगको सङ्गतिका आधारमा वचन भेद प्रष्ट पार्दछ ।

५.२.१ नाममा वचन

मार्माली भाषिकामा नाम आकारान्तमा रूपायन हुँदा बहु वचन बन्दछ । नेपाली भाषामा जस्तो 'हरु' प्रत्यय जोड्ने व्यवस्था यसमा पाइँदैन । ओकारान्त नाम मानवीय र मानवेतर, सजीव र निर्जीव आदि जस्तो सुकै पनि हुन सक्छ । मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाका ओकारान्त वचन व्यवस्थाको तुलना निम्न तालिकाबाट गर्न सकिन्छ :

तालिका नं. ६

ओकारान्त नाममा वचन

मार्माली भाषिका		नेपाली भाषा	
एक वचन	बहु वचन	एक वचन	बहु वचन
केटो घर भान्छ ।	केटा घर भानान् ।	केटो घर जान्छ ।	केटाहरु घर जान्छन् ।
ढुङ्गो भङ्ग्यो ।	ढुङ्गा भङ्गे ।	ढुङ्गो खस्यो ।	ढुङ्गाहरु खसे ।
बाकरो मच्यो ।	बाकारा मरे ।	बाख्रो मच्यो ।	बाखाहरु मरे ।
बिल्लो आयो ।	बिल्ला आए ।	बिरालो आयो ।	बिरालाहरु आए ।

ओकारान्त नाम बाहेक अन्य नाममा वचन भेद पनि नामको क्रियापदसँगको सङ्गतिले स्पष्ट पार्दछ । यस्ता नामसँग आएका क्रियापद परिवर्तन भएमा मात्र वचन भेद ठम्याउन सकिन्छ ।

तालिका नं. ७

अन्य नाममा वचन

मार्माली भाषिका		नेपाली भाषा	
एक वचन	बहु वचन	एक वचन	बहु वचन
बान्तो उदच्यो ।	बान्ना उदरे ।	पर्खाल भत्क्यो ।	पर्खालहरु भत्के ।
रुख ढल्यो ।	रुख ढले ।	रुख ढल्यो ।	रुखहरु ढले ।
कलम टुट्यो ।	कलम टुटे ।	कलम भाँचियो ।	कलमहरु भाँचिए ।

माथिको तालिकाका आधारमा मार्माली भाषिकाको अन्य नामका सन्दर्भमा एक वचन जनाउने 'ओकार', 'एकार' मा रूपायित हुँदा बहु वचन जनाउने देखिन्छ भने नेपाली भाषामा 'हरु' प्रत्ययको योग हुने देखिन्छ । पहिलो उदाहरणमा ओकार आकारमा रूपायित भएर बहु

वचन जनाएको छ भने पछिल्ला उदाहरणमा क्रियामा एकार जोडिएकाले नामको बहु वचन जनाएका छन् ।

५.२.२ सर्वनाममा वचन

मार्माली भाषिकामा सर्वनाम र वचन कतै अन्तर्निहित कोटिका रूपमा त कतै रूपायक कोटिहरूमा पाइन्छ । वचन परिवर्तन सामान्यतः रूपायनका आधारमा नगरी मूल रूप नै बदलेर गर्ने चलन नेपाली भाषामा छ तर कतिपय सर्वनाम भने रूपायनका विशिष्ट ढाँचाबाट वचन परिवर्तन गरिन्छ । विभिन्न सर्वनामका आधारमा वचनलाई निम्नानुसार तुलना गरिएको छ ।

पुरुष वाचक सर्वनाम र वचन

नेपाली भाषामा प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुष वाचक सर्वनाम जस्तै: मार्माली भाषिकामा पनि तिन प्रकारकै पुरुष वाचक सर्वनाम रहेको पाइन्छ । मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाका पुरुष वाचक सर्वनामलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं. ८

पुरुषवाचक सर्वनाम र वचन

मार्माली भाषिका			नेपाली भाषा		
प्रथम पुरुष	द्वितीय पुरुष	तृतीय पुरुष	प्रथम पुरुष	द्वितीय पुरुष	तृतीय पुरुष
मु	तँ/तमुन्	ऊ/उनुन्	म	तँ	ऊ
हम्	तँ	यो/यिनुन्	हामी	तिमी/तिनीहरु	यो
	तम्/तमुन्	यिन्/यिनुन्		तपाईं	यिनी/यिनीहरु
	हजुर	तिन्/तिनुन्		हजुर	ती/तिनीहरु
		उहाँ/वाँ			उहाँ

माथिको सर्वनामको तुलनाका आधारमा अन्य सर्वनाममा समानता रहे तापनि मार्माली भाषिकाको द्वितीय पुरुष वाचक सर्वनाममा नेपालीको तिमीलाई पनि तँ ले नै जनाउँछ ।

सम्बन्ध वाचक सर्वनाम र वचन

नेपाली भाषामा जो, जोजो, जे, जेजे, जुन, जुनजुन, जोसुकै, जेसुकै, जुनसुकै जस्ताले सम्बन्ध वाचक सर्वनाम जनाउँछन् भने मारमाली भाषिकामा पनि यस्तै सर्वनामको प्रयोग पाइन्छ। सम्बन्ध वाचक सर्वनामलाई वचनका आधारमा निम्नानुसार तुलना गरिएको छ।

तालिका नं. ९

सम्बन्ध वाचक सर्वनाम र वचन

मारमाली भाषिका		नेपाली भाषा	
एक वचन	बहु वचन	एक वचन	बहु वचन
जो	जोजो	जो/जुन्	जोजो/जुन्जुन्
जे	जेजे	जे	जेजे
जसो	जसोजसो	जस्तो	जस्तोजस्तो

माथिको तालिकाका आधारमा मारमाली भाषिका र नेपाली भाषामा सम्बन्ध वाचक सर्वनाममा समानता देखिन्छ।

प्रश्न वाचक सर्वनाम र वचन

नेपाली भाषामा जस्तै मारमाली भाषिकामा पनि प्रश्न वाचक सर्वनामको एक वचनका रूपलाई द्वित्व प्रक्रियाबाट बहु वचन बनाइन्छ। जस्तै:

तालिका नं. १०

प्रश्न वाचक सर्वनाम र वचन

मारमाली भाषिका		नेपाली भाषा	
एक वचन	बहु वचन	एक वचन	बहु वचन
को ?	कोको ?	को?	कोको ?
के ?	केके ?	के ?	केके ?
को ?	कोको ?	कुन् ?	कुन्कुन् ?
कोइ ?	कोइकोइ ?	कोही ?	कोहीकोही ?
काइँ ?	काइँकाइँ ?	कहीं ?	कहींकहीं ?

उपउल्लिखित तालिकाका आधारमा मारमाली भाषिका र नेपाली भाषा दुबैमा प्रश्न वाचक सर्वनामको एक वचनलाई बहु वचन बनाउँदा द्वित्व प्रक्रिया अवलम्बन गर्ने समान व्यवस्था रहेको पाउन सकिन्छ ।

५.२.३ विशेषणमा वचन

विशेषण पदले जनाउने सङ्ख्यात्मक अवस्थालाई वचन भनिन्छ । नेपाली भाषामा ओकारान्त विशेषणलाई एक वचन र 'हरु' प्रत्यय लाग्ने तथा आकारमा रूपापित वचनका रूपलाई बहु वचन भनिन्छ । मारमाली भाषिकामा बहु वचन बनाउन विशेषणमा 'हरु' प्रत्यय जोड्ने व्यवस्था छैन । यसमा आकारले नै बहु वचन व्यक्त गर्दछ ।

तालिका नं. ११

विशेषणमा वचन

मारमाली भाषिका		नेपाली भाषा	
एक वचन	बहु वचन	एक वचन	बहु वचन
निको मान्स्यु	निका मान्स्यु	राम्रो मान्छे	राम्रा मान्छे/मान्छेहरु
मोटो चेलो	मोटा चेला	मोटो छोरो	मोटो छोरा/छोराहरु
सेतो बल्लु	सेता बल्लु	सेतो गोरु	सेतो गोरु/गोरुहरु
रातो फूल	राता फूल	रातो फूल	राता फूल/फूलहरु

मारमाली भाषिकामा कतिपय विशेषणहरुमा 'इ' वा 'इन्' प्रत्यय लागि स्त्री लिङ्गमा बदलिन्छन् । यस्ता विशेषणहरु एक वचन र बहु वचनमा समान किसिमले प्रयोग हुन्छन् । नेपाली भाषामा भने आकार र हरु प्रत्ययद्वारा बहु वचन बनाइने व्यवस्था पाइन्छ ।

मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका वचनमा इकारान्त स्त्री लिङ्गी विशेषणको तुलना निम्नानुसार गरिएको छ :

तालिका नं. १२

वचनमा इकारान्त स्त्रीलिङ्गी विशेषण

मार्माली भाषिका		नेपाली भाषा	
एक वचन	बहु वचन	एक वचन	बहु वचन
निकी पुतारी	निकी पुतारिन्	असल श्रीमती	असल श्रीमतीहरु
काली चेली	काली चेलीन्	काली छोरी	काली छोरीहरु
अल्की भान्ची	अल्की भान्चीन्	अग्ली भाञ्जी	अग्ली भाञ्जीहरु

माथिको तालिकाका आधारमा मार्माली भाषिकाका इकारान्त स्त्री लिङ्गी एक वचनलाई बहु वचन बनाउँदा 'इन्' प्रत्ययको योग हुने व्यवस्था पाइन्छ भने नेपाली भाषामा 'हरु' प्रत्ययले नै यस्तो बहु वचन जनाउँछ ।

मार्माली भाषिकामा परिमाण बोधक विशेषणले अगणनीय नामको विशेषता बुझाउने भएकाले यसमा वचन भेद पाइँदैन । जस्तै:

तालिका नं. १३

अगणनीय नाम र विशेषणको तुलना

मार्माली भाषिका	नेपाली भाषा
सब लठ्ठी टुटे ।	सबै लठ्ठी भाँचिए ।
नामाँ रूप्पे छन् ।	थोरै पैसा छन् ।
खानाकी भिक खा ।	धेरै खाना खाऊ ।
जम्मा चाडल लैफ्फा ।	सबै चामल लैजाऊ ।

सङ्ख्या बोधक विशेषण आफैमा वचन भेदक भएकाले मार्माली भाषिकामा यसको बहु वचनको अलग्गै रूप बनाउन आवश्यक देखिँदैन । यस्तो विशेषता नेपाली भाषामा समेत समान देखिन्छ ।

५.२.४ क्रियामा वचन

क्रियापदका आधारमा पनि वचनलाई विभाजन गर्न सकिन्छ । यसका आधारमा एक वचनीय क्रिया र बहु वचनीय क्रिया गरी वर्गीकरण गरिन्छ । मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाको क्रियामा वचन व्यवस्थालाई निम्न तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका नं. १४

क्रियामा वचन

मारमाली भाषिका		नेपाली भाषा	
एक वचन	बहु वचन	एक वचन	बहु वचन
केटो घर भान्छ ।	केटा घर भानान् ।	केटो घर जान्छ ।	केटाहरु घर जान्छन् ।
मु आएँ ।	हम् आयौँ ।	म आएँ ।	हामी आयौँ ।
ढुङ्गे भङ्यो ।	ढुङ्गा भङे ।	ढुङ्गो खस्यो ।	ढुङ्गा खसे ।
एक डोको थ्यो ।	दुई डोका थे ।	एक डोको थियो ।	दुई डोका थिए ।
भाइ घर भान्लाछ ।	भाइन् घर भान्लान्यान् ।	भाइ घर जाँदैछ ।	भाइहरु घर जाँदैछन् ।

नेपाली भाषामा क्रियामूलसँग एको छ, एकी छ, एछ, एछु, तै/दै छ/छु, एछु, जस्ता प्रत्यय लागि एक वचनीय क्रिया बन्दछ भने एका छौँ, एछौँ, तै/दै छौँ/थियौँ आदि प्रत्यय लागि बहु वचनीय क्रिया बन्दछ । मारमाली भाषिकामा पनि ओ, अ, ए, उ, यो, युँ, आदि रूप क्रियासित मेल भई एक वचनीय क्रिया बन्दछ भने औँ, आन्यान्, यौँ, ए आदि रूपको योग भाई बहु वचनीय क्रिया बन्दछ ।

५.३ पुरुषको तुलना

भाषिक अभिव्यक्तिका सन्दर्भमा सहभागिताको अवस्थालाई पुरुषले इङ्गित गर्दछ । नेपाली भाषामा प्रथम, द्वितीय र तृतीय गरी तिन पुरुष छन् । जो बोल्छ प्रथम पुरुष हो, जससँग बोलिन्छ त्यो द्वितीय पुरुष हो भने जसका बारेमा बोलिन्छ त्यो तृतीय पुरुष हो । मारमाली भाषिकामा पनि पुरुष व्यवस्था नेपाली भाषा समान नै देखिन्छ । मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका पुरुष व्यवस्थालाई विभिन्न आधारमा निम्नानुसार तुलना गरिएको छ :

नेपाली भाषा र मारमाली भाषिका दुबैमा पुरुषको प्रतिनिधित्व पुरुषवाचक सर्वनामले गर्दछन् । पुरुषवाचक सर्वनाम प्रथम, द्वितीय र तृतीय गरी तिन प्रकारका रहेका छन् । मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका पुरुष वाचक सर्वनामलाई तलको तालिकामा दिइएको छ :

तालिका नं. १५

पुरुष वाचक सर्वनामहरु

पुरुष	मारमाली भाषिका	नेपाली भाषा
प्रथम	मुइ हम् हमुन्	म हामी हामीहरु
द्वितीय	तँ तम् तमुन् हजुर हजुरहरु	तँ तिमी तपाईं तपाईंहरु हजुर हजुरहरु
तृतीय	यो, यी, यिनुन् त्यो, ती, तिनुन् ऊ, उन्, उनुन् यै, ताँ	यो, यी, यिनीहरु त्यो, ती, तिनीहरु ऊ, उनी, उहाँहरु यहाँ, त्यहाँ, यहाँहरु त्यहाँहरु

उपउल्लिखित पुरुषहरुको तुलनात्मक विश्लेषण निम्नानुसार रहेको छ :

५.३.१ प्रथम पुरुषको तुलना

मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका पुरुष वाचक सर्वनामका आधारमा प्रथम पुरुषको तुलना निम्नानुसार गरिएको छ :

तालिका नं. १६

प्रथम पुरुषको तुलना

मार्माली भाषिका	नेपाली भाषा
मुइले किताब पड्या छुँ ।	मैले किताब पढेको छु ।
मुइले किताब पडेकी छु ।	मैले किताब पढेकी छु ।
मुइ किताब पड्डुँ ।	म किताब पढ्छु ।
हमले किताब पड्यौँ ।	हामीले किताब पढ्यौँ ।
मुइ किताब पड्लो ।	म किताब पढ्ने छु ।
हम्/हमुन् किताब पड्ला ।	हामी/हामीहरु किताब पढ्ने छौँ ।
हम्ले पड्या छौँ ।	हामीले पढेका छौँ ।

माथिका उदाहरणका आधारमा प्रथम पुरुषको सम्बन्ध नाम र विशेषणसँग देखिदैन । लिङ्गको सम्बन्ध सर्वनामका माध्यमले नदेखिए तापनि क्रियामा 'एकी' प्रत्ययको योग हुँदा स्त्री लिङ्ग स्पष्ट भएको पाइन्छ । यो व्यवस्था नेपाली भाषामा समेत समान देखिन्छ । प्रथम पुरुषमा वचन भेद दुबै भाषामा पाइन्छ । मार्माली भाषिकाको एक वचनमा 'मुइ' सर्वनाम र बहु वचनमा 'हम्/हमुन्' सर्वनामले प्रथम पुरुष व्यक्त गरेको छ भने यसका क्रियामा एक वचनका लागि उँ, ओ, या हुँ जस्ता रूपायक प्रत्यय जोडिन्छन् । बहु वचन जनाउन ला, औँ, औँला, या छौँ जस्ता रूपायक प्रत्ययको योग हुन्छ । नेपाली भाषामा 'म' र 'हामी'/'हामीहरु' सर्वनामले क्रमशः एक वचन र बहु वचन व्यक्त गर्छन् । क्रियाको रूपावली तयार पार्दा भने छु, एको छु जस्ता रूपले पुलिङ्गी एक वचन तथा 'एकी छु' रूपको संयोजनबाट एक वचन स्त्री लिङ्गी क्रिया निर्माण गर्दछ । बहु वचन जनाउन क्रियामा एका छौँ, ने छौँ, एका थियौँ आदि रूपले क्रियाको रूप निर्माण गर्दछ । अतः मार्माली भाषिका र नेपाली भाषा दुबैमा

प्रथम पुरुषमा समान सर्वनाम, लिङ्ग भेद, वचन भेद रहे तापनि क्रिया रूपावली निर्माणमा भने रूपात्मक भिन्नता पाउन सकिन्छ ।

५.३.२ द्वितीय पुरुषको तुलना

मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाका पुरुष वाचक सर्वनामका आधारमा द्वितीय पुरुषको तुलना निम्नानुसार गरिएको छ :

तालिका नं. १७

द्वितीय पुरुषको तुलना

मार्माली भाषिका	नेपाली भाषा
तँ स्कुल गया छ ?	तँ विद्यालय गएको छस् ?
तँ स्कुल गएकी छ ?	तँ विद्यालय गएकी छेस् ?
तमुन् स्कुल गया छौ ?	तिमीहरु विद्यालय गएका छौ ?
तँ स्कुल गया छ ?	तिमी विद्यालय गएको छौ ?
तँ स्कुल गाएकी छ ?	तिमी विद्यालय गएकी छ्यौ ?
तम् स्कुल गया छौ ?	तपाईं विद्यालय जानु भएको छ ?
हजुर स्कुल गया छौ ?	हजुर विद्यालय जानु भएको छ ?
हजुरहरु स्कुल गैबक्सियो ?	हजुरहरु विद्यालय गैबक्सियो ?

माथिको तालिकाका उदाहरणका आधारमा मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाका द्वितीय पुरुषको सम्बन्ध नाम र विशेषणसँग छैन । लिङ्गका आधारमा क्रियामा धातु + एकी + (छ) का रूपहरुको प्रयोग भई स्त्रीलिङ्गी क्रियाको निर्माण हुने समान व्यवस्था पाइन्छ । मार्माली भाषिकामा द्वितीय पुरुष वाचक सर्वनामका 'तँ' रूपले नै नेपाली भाषाको 'तँ' र 'तिमी' रूपको कार्य गर्दछ भने अन्य समान देखिन्छन् । वचनका लागि सर्वनाममै

‘उन्’ प्रत्यय लागि बहु वचन हुने व्यवस्था मारमाली भाषिकामा छ भने नेपाली भाषामा ‘हरु’ प्रत्ययको योग हुन्छ। क्रियाको रूपावली एक वचनका लागि मारमाली भाषिकामा या + (छ) आदि क्रियाका रूपहरु र एकी + (छ) आदि क्रियाका रूपहरुको प्रयोग तथा बहु वचनमा या छौं, या छौ, आदिको प्रयोग हुन्छ। नेपाली भाषामा एक वचनका लागि एको, एकी + (छ) आदि क्रियाका रूपहरु तथा बहु वचनका लागि एका + (छ) आदि क्रियाका रूपहरुको प्रयोग हुने व्यवस्था पाइन्छ। यस आधारमा यी दुबै भाषामा प्रयोगगत समानता देखिए तापनि कतिपय सन्दर्भमा रूपात्मक भिन्नता पाउन सकिन्छ।

५.३.३ तृतीय पुरुषको तुलना

मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका पुरुष वाचक सर्वनामका आधारमा तृतीय पुरुषको तुलना निम्नानुसार गरिएको छ :

तालिका नं. १८

तृतीय पुरुषको तुलना

मारमाली भाषिका	नेपाली भाषा
यो मेला हेद्दु भान्छ।	यो मेला हेर्न जान्छ।
यो मेला हेद्दु भान्छि।	यो/यिनी मेला हेर्न जान्छिन्।
यिनुन् मेला हेद्दु भानान्।	यिनीहरु मेला हेर्न जान्छन्।
त्यो मेला हेद्दु भान्छ।	त्यो मेला हेर्न जान्छ।
त्यो मेला हेद्दु भान्छि।	त्यो मेला हेर्न जान्छे।
तिनुन् मेला हेद्दु भानान्।	तिनीहरु मेला हेर्न जान्छन्।
ऊ मेला हेद्दु भान्छ।	ऊ मेला हेर्न जान्छ।
ऊ मेला हेद्दु भान्छि।	ऊ/उनी मेला हेर्न जान्छिन्।
उनुन् मेला हेद्दु भानान्।	उनीहरु मेला हेर्न जान्छन्।

माथिको तालिकाका उदाहरणका आधारमा मार्माली भाषिकामा नेपाली भाषामा यिनी, तिनी, उनी सर्वनामहरु पाइँदैनन् भने अन्य सर्वनामहरु भने दुबै भाषामा समान छन् । दुबै भाषामा लिङ्ग भेद समान किसिमको तथा वचन भेद समेत पाइन्छ । मार्माली भाषिकामा स्त्री लिङ्गी रूप क्रियाका माध्यमबाट स्पष्ट हुन्छ । यसमा समापिका क्रियामा 'इ' रूपायक प्रत्ययको योग भई स्त्री लिङ्ग बोध हुन्छ । एक वचनलाई बहु वचन बनाउन सर्वनाममा 'उन्' प्रत्ययको योग तथा क्रियामा 'आन्' आदि प्रत्ययको योग हुने विशेषता पाइन्छ । नेपाली भाषामा स्त्रीलिङ्ग जनाउन समापिका क्रियामै 'ए', 'इन्' प्रत्ययको योग हुन्छ । बहु वचन बनाउँदा भने सर्वनाममा 'हरु' प्रत्यय तथा क्रियामा 'अन्' आदि प्रत्ययको योग हुने व्यवस्था पाइन्छ । अतः यी दुबै भाषामा धेरै समानता रहे तापनि रूपतात्विक भिन्नता देख्न सकिन्छ ।

५.४ आदरको तुलना

नाम र सर्वनामले अवगत गराउने व्यक्तिको सामाजिक प्रतिष्ठा एवम् इज्जतसँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक कोटिलाई आदर भनिन्छ । क्रियासँग सह सन्दर्भित भई पद सङ्गतिका क्रममा यो आउँछ । यो मुख्यतया श्रोता वा द्वितीय पुरुष र अन्य सन्दर्भ वा तृतीय पुरुषमा व्यक्त हुन्छ । आदरार्थीलाई यसमा निहित आदरको आधारमा नेपाली भाषाका सन्दर्भमा पाँच तहमा र मार्माली भाषिकाका सन्दर्भमा चार तहमा राख्नु उचित देखिन्छ । नेपाली भाषाका आदर तथा मार्माली भाषिकाका आदरलाई निम्न तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका नं. १९

आदरको तुलना

आदरार्थी	मार्माली भाषिका				नेपाली भाषा			
	श्रोता सन्दर्भक		अन्य सन्दर्भक		स्रोता सन्दर्भक		अन्य सन्दर्भक	
	एक वचन	बहु वचन	एक वचन	बहु वचन	एक वचन	बहु वचन	एक वचन	बहु वचन
आदर रहित	तँ	तम्/तमुन्	यो, त्यो, उ	यिनुन्, तिनुन्, उनुन्	तँ	तिमीहरु	यो, त्यो, उ	यी, ती, यिनीहरु, तिनीहरु, उनीहरु
मध्यम आदर	तँ	तम्/तमुन्	यी, ती, यिन्, तिन्, उन्	यीन्, तिन्, उन् यिनुन्, तिनुन्, उनुन्	तिमी		यी, ती, यिनी, तिनी, उनी, यिन्, तिन्, उन्	यिन्, तिन्, उन् यिनीहरु, यिनीहरु, उनीहरु
उच्च आदर	तम्	हजुरहरु	यें	हजुरहरु	तपाईं	तपाईंहरु	यहाँ	यहाँहरु
विशेष आदर	यें	हजुरहरु	वाँ	वाँहरु	यहाँ, आफूँ	यहाँहरु, आफूँहरु	उहाँ, आफूँ	उहाँहरु, आफूँहरु
उच्चतर आदर	हजुर	हजुरहरु	आदर सूचक नाम	आदर सूचक नाम	हजुर	हजुरहरु	आदर सूचक नाम	आदर सूचक नाम
उच्चतम् आदर	-	-	-	-	मौसुम	मौसुफहरु	मौसुफ	मौसुफहरु

आदरको तुलना

मार्माली भाषिका	नेपाली भाषा
तँ खेत खणन्छइ ?	तँ खेत खन्छस् ?
तँ खेत खणन्छि ?	तँ खेत खन्छेस् ?
तँ खेत खणन्छइ ?	तिमी खेत खन्छौ ?
तमुन् खेत खणन्छौ ?	तिमीहरु खेत खन्छौ ?
तम् खेत खणन्छौ ?	तपाईं खेत खन्नुहुन्छ ?
यँ काँ बठे सवारी भइ ?	यहाँ कहाँबाट पाल्नुभो ?
हजुर घर गइबक्सिन्छ ?	हजुर घर गइबक्सिन्छ ?
- - -	मौसुफबाट नजर गरि बक्सियो ।

माथिको तालिकाका आधारमा मार्माली भाषिकामा श्रोता सन्दर्भक आदर रहित र मध्यम आदरको एक वचनमा 'तँ' सर्वनामको प्रयोग भएको पाइन्छ भने बहु वचनमा नेपाली भाषा सरह नै आदर रहितमा मात्र बहु वचन रहेको पाइन्छ । अन्य सन्दर्भकमा भने नेपाली भाषाका एक वचनमा नेपाली सरह नै र बहु वचनमा यिनुन्, तिनुन् र उनुन् ले काम चलाएको पाइन्छ । मार्माली भाषिकाको उच्च आदरको एक वचनमा 'तम्', विशेष आदरको एक वचनमा 'यँ' उच्चतर आदरको एक वचन श्रोता सन्दर्भकमा 'हजुर' आदरवाची शब्दको प्रयोग भए तापनि बहु वचनमा समान हजुरहरु, आदरवाची शब्दको प्रयोग पाइन्छ । यी मध्ये दुई तहका अन्य सन्दर्भक एक वचनमा यँ, वाँ रूप तथा उच्चतर आदरमा नेपाली भाषा सरह आदर सूचक नाम प्रयोग हुने देखिन्छ । मार्माली भाषिकामा उच्चतम् आदर छैन र यसका लागि पनि 'हजुर' ले नै काम चलाउनु पर्ने देखिन्छ । क्रियाको रूपावली निर्माणका सन्दर्भमा दुबै भाषामा लिङ्ग, वचन भेद पाइन्छ । मार्माली भाषिकाका पुलिङ्गी क्रियालाई स्त्री लिङ्गी बनाउँदा समापिका क्रियामा 'इ' प्रत्ययको योग हुने तथा बहु वचन जनाउन क्रियामा औ, यौ, औ, या, आदि रूपायकहरु जोडिने व्यवस्था पाइन्छ । नेपाली भाषामा स्त्री लिङ्गी क्रिया बनाउँदा समापिका क्रियासँग यौ, एस् आदि रूपायकहरुको योग हुने व्यवस्था

छ । बहु वचन जनाउन समापिका क्रियासँग अवौ, अन् आदि प्रत्ययको योग हुन्छ । अतः मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाको आदर व्यवस्थामा केही भिन्नता रहे तापनि धेरै समानता देखिन्छ ।

५.५ कालको तुलना

काल समय सङ्केतक व्याकरणिक कोटि हो । भाषिक कार्य सम्पन्न भैसकेको, हुँदै गरेको र हुने सङ्केत क्रियाका माध्यमबाट प्रष्ट हुन्छ । कार्य सम्पन्न भैसकेको अवस्थालाई भूतकाल र कार्य हुँदै गरेको र हुने अवस्थालाई अभूतकाल भनिन्छ । नेपाली भाषा सरह मारमाली भाषिकामा पनि भूत र अभूत गरी दुई प्रकारकै काल व्यवस्था रहेको पाइन्छ । मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाको काल व्यवस्थालाई निम्न लिखित शीर्षकमा तुलना गरिएको छ :

५.५.१ भूतकाल

नेपाली भाषामा भूतकाल जनाउन धातुमा एँ, इन्, यौ, एनौ, इस्, यो, एनौ, यो, ए, एन, ई, इन्, इन, एनन् जस्ता प्रत्ययको योग हुने गर्दछ । मारमाली भाषिकामा पनि धातुमा विभिन्न प्रत्ययको योग भई भूतकालको सङ्केत गरिन्छ । मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका भूतकाल सूचक प्रत्ययको निम्नानुसार तुलना गरिएको छ :

तालिका नं. २०

भूतकालको तुलना

मारमाली भाषिका		नेपाली भाषा	
एक वचन	बहु वचन	एक वचन	बहु वचन
ई	यौँ	एँ, एन	यौँ
यो	ए	इन्, ई	एनौँ
ए	या	इस्, इन्	एनन्
	यान्	यौ	
		एनौ	
		यो	
		ए	

माथि उल्लिखित प्रत्ययहरूलाई वाक्यमा प्रयोग गरी निम्नानुसार तुलना गर्न सकिन्छ :

मार्माली भाषिका		नेपाली भाषा	
एक वचन	बहु वचन	एक वचन	बहु वचन
मु घर गए ।	हम् घर गयौँ ।	म घर गएँ ।	हामी घर गयौँ ।
मु घर नाइगए ।	हम् घर नाइगयौँ ।	म घर गइन ।	हामी घर गएनौँ ।
बहिनी घर गई ।	बैनीन् घर गए ।	बहिनी घर गई ।	बहिनीहरु घर गए ।
केटो स्कूल गैछ ।	केटा स्कूल गयाभ्यान् ।	केटो स्कूल गएछ ।	केटाहरु स्कूल गएछन् ।
राम घर गयो ।	उनुन् घर गयाभ्यान् ।	राम घर गयो ।	उनीहरु घर गएछन् ।

उपउल्लिखित प्रत्यय तालिका र उदाहरण तालिकाका आधारमा मार्माली भाषिकामा प्रत्यय 'ए' ले नेपाली भाषाका ए, एन, एनन्, एनन् आदि रूपको प्रतिनिधित्व गर्न सकेको देखिन्छ । अर्थात् एक वचनका इ, ए, ओ प्रत्ययले नेपाली भाषाका एँ, इस्, यो, ई, इन, इनन्, एन, इन प्रत्ययको काम गरेका छन् । बहु वचनका यौँ, ए, या, यान् प्रत्ययले यौँ, यौ, ए, एनौँ, एनौ, एनन् प्रत्ययको प्रतिनिधित्व गरेका छन् । यस आधारमा भूतकालिक क्रियासँग जोडिने प्रत्ययहरु मार्माली भाषिकामा कम र नेपाली भाषामा बढि रहेको स्पष्ट हुन्छ ।

५.५.२ अभूत काल

नेपाली भाषा र मार्माली भाषिका दुबैमा अभूत काल वर्तमान र भविष्यत् गरी दुई प्रकारको रहेको छ । तिनको तुलना निम्नानुसार गरिएको छ :

५.५.२.१ वर्तमान काल

मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाका वर्तमान कालिक क्रियासँग जोडिने प्रत्ययलाई तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. २१

वर्तमान कालको तुलना

मार्माली भाषिका		नेपाली भाषा	
एक वचन	बहु वचन	एक वचन	बहु वचन
उँ	औँ	उ	औँ
ए	औ	इँ	औ
ऐ	आन्	इस्	अन्
	यौँ	एन	एनौँ
		एनस्	एनौ
		एस्	एनन्
		ए	
		इन	
		ऐन	
		ऐनस्	

उपउल्लिखित प्रत्यय 'छ' र 'खा' धातुमा जोडी निम्न लिखित उदाहरणद्वारा स्पष्ट पारिएको छ :

मार्माली भाषिका		नेपाली भाषा	
एक वचन	बहु वचन	एक वचन	बहु वचन
मु छुँ ।	हम् छौँ ।	म छु ।	हामी छौँ ।
तँ छ/छै	तमुन् छौ । तम् छौ ।	तँ छस् ।	तिमीहरु छौ ।
तँ छ/छै ।	तमून् छौ ।	तँ छस् ।	तिमीहरु छौ ।
ऊ छ ।	उनुन् छन् ।	ऊ छे ।	उनीहरु छन् ।
मु नाइखानो ।	हम् नाइखानौँ ।	म खाँदिन ।	हामीहरु खाँदैनौ ।
तँ नाइखाने ह ?	तमुन् नाइ हो खाने?	तँ खाँदिनस् ?	तिमीहरु खाँदैनौ ?
तँ नाइखाने ह ?	तमुन् नाइ हो खाने ।	तँ खाँदिनस् ?	तिमीहरु खाँदैनौ ?
ऊ नाइ हो खाने?	उनुन् नाइहुन् खाने ?	ऊ खाँदिन ?	उनीहरु खाँदिनन् ?
ऊ नाइ हो खाने?	उनुन् नाइहुन् खाने?	ऊ खाँदिन ?	उनीहरु खाँदिनन् ?

माथिका उदाहरणका आधारमा मार्माली भाषिकामा प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषका पुलिङ्गी र स्त्रीलिङ्गी क्रिया प्रयोगमा समानता देखिन्छ भने नेपाली भाषामा तिनै पुरुषका लिङ्गका आधारमा क्रिया रूपको प्रयोगमा भिन्नता देखिन्छ । यस आधारमा मार्माली भाषिकामा धातुसँग थोरै प्रत्ययको योगले वर्तमान कालको क्रिया रूप निर्माण गरेका छन् भने नेपाली भाषामा धेरै प्रत्ययको योग भई क्रियारूप निर्माण भएको पाइन्छ ।

५.५.२.२ भविष्यत् काल

मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाका भविष्यत् कालिक क्रियासँग जोडिने प्रत्ययलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका नं. २२

भविष्यत् कालको तुलना

मार्माली भाषिका		नेपाली भाषा	
एक वचन	बहु वचन	एक वचन	बहु वचन
औँलो/लो	लाः, औला	ने छु	ने छौ
लै/लइ	आन्ता	ने छस्	ने छन्
ली	अन्ता	ने छेस्	ने छैनौ
	औन	ने छ	ने छैनन्
		नेछे	
		ने छैनँ	
		ने छैनस्	
		ने छैन	

उपउल्लिखित प्रत्यय 'खा' धातुसँग जोडी निम्न उदाहरणबाट प्रष्ट पारिएको छ :

मार्माली भाषिका		नेपाली भाषा	
एक वचन	बहु वचन	एक वचन	बहु वचन
मुइ खौलो ।	हम खौला ।	म खाने छु ।	हामी खाने छौं ।
तँ खालै ।	तमुन् खालाः ।	तँ खाने छस् ।	तिमीहरु खाने छौ ।
तँ खाली ।	तमुन् खालाः ।	तँ खाने छेस् ।	तिमीहरु खाने छौ ।
ऊ खालो ।	उनुन् खान्ला/खान्ना ।	ऊ खाने छ ।	उनीहरु खाने छन् ।
ऊ खाली ।	उनुन् खान्ला/खान्ना ।	ऊ खाने छे ।	उनीहरु खाने छन् ।
मुइ नाइ खौलो ।	हम् नाइ खौला ।	म खाने छैन ।	हामी खाने छैनौं ।
तँ नाइ खालै ।	तमुन् नाइ खालाः ।	तँ खाने छैनस् ।	तिमीहरु खाने छैनौं ।
ऊ नाइ खाने हो ।	उनुन् नाइ खाने हुन् ।	ऊ खाने छैन ।	उनीहरु खाने छैनन् ।

माथि उल्लिखित उदाहरणका आधारमा प्रथम पुरुषको क्रियामा मार्माली भाषिकामा 'औलो' प्रत्यय एक वचनमा र 'औला' प्रत्यय बहु वचनमा प्रयोग हुने देखिन्छ । नेपाली भाषामा यसका लागि ने छु र ने छौं रूपको प्रयोग हुन्छ । द्वितीय पुरुष, एक वचन र पुलिङ्गको क्रियामा 'लै' प्रत्यय तथा स्त्री लिङ्गमा 'ली' प्रत्यय लाग्ने व्यवस्था पाइन्छ । बहु वचनका लागि भने 'ला' प्रत्ययको प्रयोग पाइन्छ । यसमा नेपाली भाषा सरह लिङ्ग भेद पाइँदैन । तृतीय पुरुष, एक वचन र पुलिङ्गमा द्वितीय पुरुषका क्रियापदकै प्रयोग मार्माली भाषिकामा पाइन्छ भने नेपाली भाषामा 'ने छ' रूपको प्रयोग पाइन्छ । स्त्री लिङ्गमा नेपाली भाषामा 'ने छे' प्रत्ययको योग हुने देखिन्छ । अकरणका सन्दर्भमा मार्माली भाषिकामा क्रियाका अगाडि 'नाइ' थपेर 'औलो'-'औला', 'लै-जा' ने हो- 'ने हुन्' प्रत्ययको योग हुने व्यवस्था पाइन्छ ।

५.६ पक्षको तुलना

कालिक सापेक्षतामा क्रियापदका माध्यमले पक्ष स्पष्ट पार्दछ । नेपाली भाषामा विभिन्न कालका विभिन्न पक्ष रहेका छन् । मार्माली भाषिकामा पनि नेपाली भाषाकै

सापेक्षतामा सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त पक्षहरू रहेका छन् । मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका पक्षलाई विभिन्न आधारमा तल तुलना गरिएको छ :

५.६.१ सामान्य पक्ष

कार्य व्यापारको सामान्य सङ्केत गर्ने पक्ष सामान्य पक्ष हो । यसले कुनै पनि काम सामान्य ढङ्गले भएको जनाउँछ । सामान्य पक्षका सामान्य भूत, सामान्य वर्तमान र सामान्य भविष्यत् गरी तिन पक्ष रहेका छन् । तिनको चर्चा तल गरिएको छ :

(क) सामान्य भूत

सामान्य भूत कालको व्यवस्था नेपाली भाषा सरह मारमाली भाषिकामा पनि रहेको पाइन्छ । जस्तै:

तालिका नं. २३

सामान्य भूतको तुलना

मारमाली भाषिका		नेपाली भाषा	
स्त्री लिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग	पुलिङ्ग
बहिनी घर गई ।	भाइ घर गयो ।	बहिनी घर गई ।	भाइ घर गयो ।
सीताले पाठ पडी ।	रामले पाठ पढ्यो ।	सीताले पाठ पढी ।	रामले पाठ पढ्यो ।
हम् घर गर्यौं ।	हम् घर गर्यौं ।	हामी घर गर्यौं ।	हामी घर गर्यौं ।

माथिको तालिकाका आधारमा नेपाली भाषामा धातुमा एँ, ए, यो, यौ जस्ता प्रत्ययको योग भई सामान्य भूतलाई प्रतिविम्बित गर्दछन् भने मारमाली भाषिकामा पनि ए, यो, ई, यौ जस्ता रूपकै प्रयोग हुने गर्दछ ।

(ख) सामान्य वर्तमान

मारमाली भाषिका र नेपाली भाषा दुबैमा सामान्य वर्तमान रहेको पाइन्छ । जस्तै:

तालिका नं. २४

सामान्य वर्तमानको तुलना

मार्माली भाषिका		नेपाली भाषा	
स्त्री लिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग
राम किताप पडन्छ ।	सीता किताब पडन्छि ।	राम किताब पढ्छ ।	सीता किताब पढ्छे ।
मुइ किताप पड्डुँ ।	मुइ किताप पड्डुँ ।	म किताब पढ्छु ।	म किताब पढ्छु ।
हम् घर भानौँ ।	हम् घर भानौँ ।	हामी घर जान्छौँ ।	हामी घर जान्छौँ ।

माथिको तालिकाका आधारमा यसका लागि धातुमा छ, छु, छे, छौँ जस्ता प्रत्ययको योग नेपाली भाषामा हुन्छ भने मार्माली भाषिकामा न्छ, ड्डुँ/दुँ, छि, औँ जस्ता प्रत्ययको योग हुन्छ ।

(ग) सामान्य भविष्यत्

मार्माली भाषिका र नेपाली भाषामा सामान्य भविष्यत् जनाउने प्रत्ययहरु फरक-फरक छन् । जस्तै:

तालिका नं. २५

सामान्य भविष्यत्को तुलना

मार्माली भाषिका		नेपाली भाषा	
पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग
राम भात खालो ।	सीता भात खाली ।	राम भात खानेछ ।	सीता भात खाने छ ।
भाइ घर आःलो ।	बैनी घर आःली ।	भाइ घर आउने छ ।	बहिनी घर आउने छे ।
हम् घर भौँला ।	हम् घर भौँला ।	हामी घर जाने छौँ ।	हामी घर जाने छौँ ।
मुइ भोलः औँलो ।	मुइ भोलः औँलो ।	म भोलि आउने छ ।	म भोलि आउने छ ।

माथिको तालिकाका आधारमा मार्माली भाषिकामा लो, ली, औँलो, औँला प्रत्यय धातुसँग योग हुँदा सामान्य भविष्यत् प्रकट हुन्छ भने नेपाली भाषामा ने छ, ने छे, ने छौँ, ने छन् जस्ता प्रत्ययको योग हुन्छ ।

५.६.२ अपूर्ण पक्ष

कालिक आधारमा यस पक्षका पनि अपूर्ण भूतकाल, अपूर्ण वर्तमान काल र अपूर्ण भविष्यत्काल गरी तिन पक्ष रहेका छन् । मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका अपूर्ण पक्षको तुलनात्मक विश्लेषण भिन्न कालिक आधारमा निम्नानुसार गरिएको छ ।

(क) अपूर्ण भूतकाल

मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका अपूर्ण भूतकालको तुलना निम्नानुसार गरिएको छ :

तालिका नं. २६

अपूर्ण भूतको तुलना

मारमाली भाषिका		नेपाली भाषा	
पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग
राम खेत खण्ला थ्यो ।	सीता खेत खण्ला थी ।	राम खेत खन्दै थियो ।	सीता खेत खन्दै थिई ।
मुइ भात खान्ला थे ।	मुइ भात खाला थे ।	म भात खाँदै थिए ।	म भात खाँदै थिए ।
हम् घर भान्ला थ्यौँ ।	हम् घर भान्ला थ्यौँ ।	हामी घर जाँदै थियौँ ।	हामी घर जाँदै थियौँ ।

माथिको तालिकाका आधारमा मारमाली भाषिकामा अपूर्ण भूतकाल जनाउन धातुमा ला थे, ला थ्यो, ला थी, जस्ता प्रत्ययको योग हुन्छ भने नेपाली भाषामा धातुमा दै थिएँ, दै थियो, दै थिई जस्ता प्रत्ययको योग हुन्छ । नेपाली भाषाको अपूर्ण पक्ष जनाउने 'दै' का सट्टा मारमाली भाषिकामा 'ला' को प्रयोग हुने गरेको पाइन्छ भने थिएँ, थिई, थियो जस्ता रूप थे, थ्यो, थी जस्ता रूपमा सङ्क्षेपीकृत भएका देखिन्छन् ।

(ख) अपूर्ण वर्तमान

मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका अपूर्ण वर्तमान काललाई निम्नानुसार तुलना गरिएको छ :

तालिका नं. २७
अपूर्ण वर्तमानको तुलना

मार्माली भाषिका		नेपाली भाषा	
पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्री लिङ्ग
राम खान्ला छ ।	सीता खान्ला छ ।	राम खाँदैछ ।	सीता खाँदै छे ।
बाबा औन्ला-यान् ।	इजा औन्ला-यान् ।	बुबा आउदै हुनुहुन्छ ।	आमा आउदै हुनुहुन्छ ।
हम् औन्ला-यौँ ।	हम् औन्ला-यौँ ।	हामी आउदै छौँ ।	हामी आउदै छौँ ।

माथिको तालिकाका आधारमा नेपाली भाषामा धातुमा तै/दै का साथ वर्तमान कालिक सहायक क्रिया (छ) का रूपहरु जोडेर यस पक्षको निर्माण हुन्छ । मार्माली भाषिकामा धातुमा 'तै/दै' का सट्टामा 'ला' ले कार्य गर्दछ । नेपाली भाषामा सहायक क्रिया 'छ' का छ, छु, छे, छन्, छौँ, छिन्, छेस् जस्ता रूप निर्माण हुन्छन् भने मार्माली भाषिकामा छ, चुँ, च्यान, च्यौँ रूपको निर्माण हुने देखिन्छ । मार्माली भाषिकाको यस पक्षमा लिङ्गभेद भने पाइँदैन ।

(ग) अपूर्ण भविष्यत्

कथन समयभन्दा पछि कार्य भै रहेको अवस्था जनाउने पक्षलाई अपूर्ण भविष्यत् भनिन्छ । मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाका अपूर्ण भविष्यत् कालको निम्नानुसार तुलना गरिएको छ :

तालिका नं. २८
अपूर्ण भविष्यत्को तुलना

मार्माली भाषिका	नेपाली भाषा
मुई पड्ला-या हुँलो ।	म पढ्दै हुने छु ।
तँ पड्लाया होलः ।	तँ पढ्दै हुने छस् ।
तँ पड्लारेकि होलीः ।	तँ पढ्दै हुने छेस् ।
ऊ पड्ला-या होलो ।	ऊ पढ्दै हुने छ ।
ऊ पड्लारेकी होली ।	ऊ पढ्दै हुने छे ।
हम् पड्ला-या हुँला ।	हामी पढ्दै हुने छौँ ।
तमुन् पड्ला-या होलाः ।	तिमीहरु पढ्दै हुने छौँ ।
उनुन् पड्ला-या हुन्ना ।	उनीहरु पढ्दै हुने छन् ।

माथिको तालिकाको आधारमा नेपाली भाषामा धातु + तै/दै + हुने + (छ) का रूपहरु मिलेर यस पक्षका क्रियाको निर्माण हुन्छ । मारमाली भाषिकामा धातु + ला + (हु) का रूपहरुको संयोजनबाट यस पक्षका क्रियाको निर्माण हुन्छ ।

५.६.३ पूर्णपक्ष

कालिक आधारमा यसका पूर्णभूत, पूर्ण वर्तमान र पूर्ण भविष्यत् गरी तिन पक्ष रहेका छन् । मारमाली भाषिका र नेपाली भाषामा यी सबै पक्ष रहेको पाइन्छ । यी तिनै पक्षका क्रिया रूपावली र उदाहरणका आधारमा मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाको तुलना विभिन्न शीर्षकमा तल गरिएको छ ।

(क) पूर्णभूत

वितेको समयमा कुनै कार्य सम्पन्न भै सकेको दर्शाउने पक्षलाई पूर्णभूत भनिन्छ । भूतको कार्यलाई भूतकै रूपमा देखाउने कार्य यसले गर्दछ । मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका अपूर्ण वर्तमान पक्षको निम्न लिखित उदाहरणद्वारा तुलना गरिएको छ :

तालिका नं. २९

पूर्णभूतको तुलना

मारमाली भाषिका	नेपाली भाषा	लिङ्ग	वचन/पुरुष
मुइले पड्या थे ।	मैले पढेको थिएँ ।	पुलिङ्ग	एक वचन/ प्रथम पुरुष
मुइले पढेकी थे ।	मैले पढेकी थिएँ ।	स्त्रीलिङ्ग	
तँले पड्या थे ।	तँले पढेको थिइस् ।	पुलिङ्ग	एक वचन/ द्वितीय पुरुष
तँले पढेकी थे ।	तँले पढेकी थिइस् ।	स्त्रीलिङ्ग	
ऊले पड्या थो ।	उसले पढेको थियो ।	पुलिङ्ग	एक वचन/ तृतीय पुरुष
ऊले पढेकी थि ।	उसले पढेकी थिई ।	स्त्रीलिङ्ग	
हम्ले पड्या: थ्यौं ।	हामीहरुले पढेका थियौं ।	दुबै	बहु वचन/ प्रथम पुरुष
तमुन्ले पड्या: थ्या ।	तिमीहरुले पढेका थियौं ।	दुबै	बहु वचन/ द्वितीय पुरुष
उनुन्ले पड्या थे ।	उनीहरुले पढेका थिए ।	दुबै	बहु वचन/ तृतीय पुरुष

माथिको तालिकाका आधारमा पूर्णभूत जनाउन धातुसँग 'या थे', एकी थी, या थ्यौँ जस्ता रूप जोडेर क्रिया निर्माण गर्ने कार्य मार्माली भाषिकामा गरिन्छ। नेपाली भाषामा एको थिएँ, एकी थिई, एका थियौँ जस्ता रूपको योग हुने गर्दछ। यस आधारमा दुबै भाषामा केही रूपात्मक भिन्नता देखिए तापनि अधिकांश समानता देखिन्छ।

(ख) पूर्ण वर्तमान

वितेको समयमा कार्य सम्पन्न भै सकेको तर त्यसको असर वर्तमानमा पनि परिरहेको बुझाउने पक्षलाई पूर्ण वर्तमान भनिन्छ। यसले भूतको कार्यलाई वर्तमानसँग जोड्दछ। मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाका पूर्ण वर्तमान पक्षको निम्नानुसार तुलना गरिएको छ :

तालिका नं. ३०

पूर्ण वर्तमानको तुलना

वचन/पुरुष	लिङ्ग	मार्माली भाषिका	नेपाली भाषा
एक वचन/ प्रथम पुरुष	पुलिङ्ग	मुइले खाया छुँ ।	मैले खाएको छु ।
	स्त्रीलिङ्ग	मुइले खाएकी छुँ ।	मैले खाएकी छु ।
एक वचन/ द्वितीय पुरुष	पुलिङ्ग	तँले खाया छ ।	तैँले खाएको छस् ।
	स्त्रीलिङ्ग	तँले खाएकी छ ।	तैँले खाएकी छस् ।
एक वचन/ तृतीय पुरुष	पुलिङ्ग	ऊले खाया छ ।	उसले खाएको छ ।
	स्त्रीलिङ्ग	ऊले खाएकी छ ।	उसले खाएकी छ ।
बहु वचन/ प्रथम पुरुष	दुबै	हमुन्ले खाया छौँ ।	हामीहरुले खाएका छौँ ।
बहु वचन/ द्वितीय पुरुष	दुबै	तमुन्ले खाया छौ ।	तिमीहरुले खाएका छौँ ।
बहु वचन/ तृतीय पुरुष	दुबै	उनुन्ले खाया छन् ।	उनीहरुले खाएका छन् ।

माथिको तालिकाको आधारमा धातु + या छुँ/एकी छुँ/या छौँ जस्ता 'छ' क्रियाका रूपहरुको योग भई मार्माली भाषिकामा यसको निर्माण हुन्छ। नेपाली भाषामा धातु + एको छु/एकी छु/एका छौँ जस्ता 'छ' का क्रियारूपको योग भई नेपाली भाषामा यसको निर्माण हुन्छ।

(ग) पूर्ण भविष्यत

यसले भविष्यको कामलाई भविष्यमै देखाउँछ । मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका पूर्ण भविष्यत् पक्षको तुलना निम्नलिखित उदाहरणद्वारा गरिएको छ :

तालिका नं. ३१

पूर्ण भविष्यत्को तुलना

वचन/पुरुष	लिङ्ग	मारमाली भाषिका	नेपाली भाषा
एक वचन/प्रथम पुरुष	पुलिङ्ग	मुइले पाठ पड्या हुँलो ।	मैले पाठ पढेको हुने छु ।
	स्त्रीलिङ्ग	मुइले पाठ पडेकी हुँलो ।	मैले पाठ पढेकी हुने छु ।
एक वचन/द्वितीय पुरुष	पुलिङ्ग	तैले पाठ पड्या होलः ।	तैले पाठ पढेको हुने छस् ।
	स्त्रीलिङ्ग	तँले पाठ पडेकी होली : ।	तैले पाठ पढेकी हुने छस् ।
एक वचन/तृतीय पुरुष	पुलिङ्ग	ऊले पाठ पड्या होलो ।	उसले पाठ पढेको हुने छ ।
	स्त्रीलिङ्ग	ऊले पाठ पडेकी होली ।	उसले पाठ पढेकी हुने छ ।
बहु वचन/प्रथम पुरुष	दुबै	हमुन्ले पाठ पड्या हुँला ।	हामीहरुले पाठ पढेका हुने छौं ।
बहु वचन/द्वितीय पुरुष	दुबै	तमुन्ले पाठ पड्या होलाः ।	तिमीहरुले पाठ पढेका हुने छौं ।
बहु वचन/तृतीय पुरुष	दुबै	उनुन्ले पाठ पड्या हुन्ना ।	उनीहरुले पाठ पढेका हुने छन् ।

माथिको तालिकाका आधारमा मारमाली भाषिकामा धातु + या /एकी/या+ 'छ' धातुका लिङ्ग, वचन र पुरुषका आधारमा रूपापित भई नेपालीको 'छ' सहायक क्रियाका ठाउँमा लः, लो, लि, ला, न्ना जस्ता रूप प्रयोग हुन्छन् । नेपाली भाषामा धातु + एको/एकी/एका + हुने + 'छ' सहायक क्रियाका रूपहरुको योग भई यसको निर्माण हुन्छ ।

५.६.४ अज्ञात पक्ष

यो भूतकालको मात्र पक्ष हो । कुनै कार्य वितेको समयमा सम्पन्न भैसकेको तर वर्तमानमा आएर मात्र थाहा हुन्छ भने त्यो अज्ञात पक्ष हो । मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका अज्ञात पक्षको तुलना निम्नलिखित उदाहरणद्वारा गरिएको छ :

तालिका नं. ३२

अज्ञात पक्षको तुलना

वचन/पुरुष	लिङ्ग	मारमाली भाषिका	नेपाली भाषा
एक वचन/ प्रथम पुरुष	पुलिङ्ग	मुइले पडिछुं ।	मैले पढेछु ।
	स्त्रीलिङ्ग	मुइले पडिछुं ।	मैले पढिछु ।
एक वचन/ द्वितीय पुरुष	पुलिङ्ग	तँले पडिछः ।	तैले पढिछस् ।
	स्त्रीलिङ्ग	तँले पडिछः ।	तैले पढिछेस् ।
एक वचन/ तृतीय पुरुष	पुलिङ्ग	ऊले पडिछे ।	उसले पढेछ ।
	स्त्रीलिङ्ग	ऊले पडिछे ।	उसले पढिछे ।
बहु वचन/ प्रथम पुरुष	दुबै	हमुन्ले पडिछौं ।	हामीहरुले पढेछौं ।
बहु वचन/ द्वितीय पुरुष	दुबै	तमुन्ले पडिछौं ।	तिमीहरुले पढेछौ ।
बहु वचन/ तृतीय पुरुष	दुबै	उनुन्ले पडिछन् ।	उनीहरुले पढेछन् ।

माथिको तालिकाका आधारमा धातु + ए/इ + 'छ' क्रिया रूपको योग भई मारमाली भाषिकामा यसको निर्माण हुन्छ । अज्ञात पक्षमा मारमाली भाषिकाको क्रियामा लिङ्ग भेद देखिँदैन । नेपाली भाषामा धातु + ए + 'छ' क्रियारूपको योग भई यस्ता क्रियाको निर्माण हुन्छ ।

५.६.५ अभ्यस्त पक्ष

कामको बानी, आवृत्ति वा स्वभावलाई जनाउने पक्षलाई अभ्यस्त पक्ष भनिन्छ । यो पनि भूतकालको मात्र पक्ष हो । मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका अज्ञात पक्षको तुलना निम्नलिखित उदाहरणद्वारा गरिएको छ :

तालिका नं. ३३

अभ्यस्त पक्षको तुलना

वचन/पुरुष	लिङ्ग	मार्माली भाषिका	नेपाली भाषा
एक वचन/ प्रथम पुरुष	दुबै	मुइ पडन्थे ।	म पढ्थेँ ।
एक वचन/ द्वितीय पुरुष	दुबै	तँ पडन्थे ।	तँ पढ्थिस् ।
एक वचन/ तृतीय पुरुष	पुलिङ्ग	ऊ पडन्थ्यो ।	ऊ पढ्थ्यो ।
	स्त्री लिङ्ग	ऊ पडन्थी ।	ऊ पढ्थी ।
बहु वचन/ प्रथम पुरुष	दुबै	हमुन् पडन्थौँ ।	हामीहरु पढ्थ्यौँ ।
बहु वचन/ द्वितीय पुरुष	दुबै	तमुन् पडन्थ्या ।	तिमीहरु पढ्थ्यौँ ।
बहु वचन/ तृतीय पुरुष	दुबै	उनुन् पडन्थे ।	उनीहरु पढ्थे ।

माथिको तालिकाका आधारमा धातु + 'थि' का सङ्कुचित रूप थे, थ्या, थ्यौँ जोडेर मार्माली भाषिकामा यस पक्षको निर्माण हुन्छ भने नेपाली भाषामा पनि समान गुण पाइन्छ ।

५.७ भावको तुलना

भाषा प्रयोग गर्ने व्यक्तिको मनोभाव वा मनसायलाई बुझाउँदा फेरिने क्रियाको रूपलाई भाव भनिन्छ । यो क्रियासँग सम्बद्ध भएकाले क्रियाबाटै व्यक्त हुन्छ । भाव सामान्य, आज्ञार्थ, इच्छार्थ, सम्भावनार्थ र सङ्केतार्थ गरी पाँच प्रकारको हुन्छ । मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाका भावको तुलनात्मक विश्लेषण तल गरिएको छ :

५.७.१ सामान्यार्थ भाव

सामान्य रूपमा कुनै कामको सूचना गर्ने भावलाई सामान्यार्थ भाव भनिन्छ । मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाका सामान्यार्थ भावको तुलना निम्नलिखित उदाहरणद्वारा गरिएको छ :

तालिका नं. ३४
सामान्यार्थ भावको तुलना

मार्माली भाषिका	नेपाली भाषा
राम कथा लेखन्छ ।	राम कथा लेख्छ ।
रामले कथा लेख्यो ।	रामले कथा लेख्यो ।
राम कथा लेख्ला छ ।	राम कथा लेख्दै छ ।
रामले कथा लेख्या छ ।	रामले कथा लेखेको छ ।

माथिको तालिकाका आधारमा मार्माली भाषिकामा धातु + छ, यो, ला छ, या छ को योग भई सामान्यार्थ भावका क्रियापदको निर्माण हुन्छ । नेपाली भाषामा धातु + छ, यो, दै छ, एको छ, ने छ को योग भई यसका क्रियापदको निर्माण हुन्छ ।

५.७.२ आज्ञार्थ भाव

आज्ञा र अनुरोध बुझाउने भावलाई आज्ञार्थ भाव भनिन्छ । यो द्वितीय पुरुषमा मात्र हुन्छ । मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाका आज्ञार्थ भावको तुलना निम्नलिखित उदाहरणद्वारा गरिएको छ :

तालिका नं. ३५
आज्ञार्थ भावको तुलना

मार्माली भाषिका	नेपाली भाषा
तँ दौड ।	तँ दौडी ।
तम् दौड ।	तपाईं दौडिनुस् ।
तम् भ्नाः ।	तपाईं जानुहोस् ।
तमुन् भ्नाः ।	तिमीहरु जाओ ।

माथिको तालिकाका आधारमा धातु + ई, अ, ऊ, ओ को योग भई क्रियापदको निर्माण हुने व्यवस्था नेपाली भाषामा छ भने मार्माली भाषिकामा धातु + अ, आ बाट यसका क्रियापदको निर्माण हुन्छ ।

५.७.३ इच्छार्थ भाव

इच्छा, अनुमति, प्रार्थना, श्राप आदि भाव जनाउनेलाई इच्छार्थ भाव भनिन्छ । यो तिनै पुरुषमा हुन्छ । मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका इच्छार्थ भावको तुलना निम्नलिखित उदाहरणद्वारा गरिएको छ :

तालिका नं. ३६

इच्छार्थ भावको तुलना

मारमाली भाषिका	नेपाली भाषा
मुइ भौँ ।	म जाउँ ।
हम् भौँ ।	हामी जाऔँ ।
तँ विद्वान् बनेइ ।	तँ विद्वान् बनेस् ।
तँ ठूलो बन्भेइ ।	तँ ठूलो बन्नु ।
ऊ ज्ञानी बन्भ्यौ ।	ऊ ज्ञानी बनोस् ।
उनुन् लेक भौन ।	उनीहरु लेक जाउन् ।
लटिनाथले जम्मानुको रक्षा गरुन् ।	लटिनाथले सबैको रक्षा गरुन् ।
तमुन् खुडखुड पड्या ।	तिमीहरुले खुरुखुरु पढ्नु ।

माथिको तालिकाका आधारमा मारमाली भाषिकामा धातु + ऊँ, औँ, एइ, भेइ, भ्यौँ को योग भई यसका क्रियापदको निर्माण हुन्छ । नेपाली भाषामा ऊँ, औँ, एस्, ओस ए, ओस्, ऊन्, रूप धातुमा जोडिदा यसका क्रियापदको निर्माण हुन्छ ।

५.७.४ सम्भावनार्थ भाव

अनुमान सम्भावना, अनिश्चय आदिको भाव बुझाउने क्रियालाई सम्भावनार्थ भाव भनिन्छ । यो अभूत काल अन्तर्गत भविष्यत् कालमा हुन्छ । यसले हुन सक्ने र हुन नसक्ने स्थितिलाई प्रकट गर्दछ । मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका सम्भावनार्थ भावलाई निम्नलिखित उदाहरणद्वारा तुलना गरिएको छ :

तालिका नं. ३७

सम्भावनाथ भावको तुलना

मार्माली भाषिका	नेपाली भाषा
मुई अन्नि खौलो ।	म खाजा खाउँला ।
हम् फटाफट भौला ।	हामी फटाफट जाऔंला ।
कुकुर फर्किवटि आःलो ।	कुकुर फर्केर आउला ।
बैनि हाँसली ।	बहिनी हाँस्ली ।
मुल्यान् भात खान्ना ।	केटाकेटीहरु भात खालान् ।

मथिका उदाहरणका आधारमा मार्माली भाषिकामा धातु + उँलो, औला, लो, ली, न्ना आदि प्रत्यय जोडेर यसका क्रियापदको निर्माण हुन्छ भने नेपालीमा धातु + उँला, औला, ला, ली, अन् आदि रूप जोडी यसका क्रियापद निर्माण गरिन्छ ।

५.७.५ सङ्केतार्थ भाव

कार्य-कारण सम्बन्ध भएको भावलाई सङ्केतार्थ भाव भनिन्छ । यसमा एउटा कारण उपवाक्य र अर्को कार्य उपवाक्य हुन्छ । मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाका सङ्केतार्थ भावलाई निम्नलिखित उदाहरणद्वारा तुलना गरिएको छ :

तालिका नं. ३८

सङ्केतार्थ भावको तुलना

मार्माली भाषिका	नेपाली भाषा
पुसाई औनाले रमाइलो भयो ।	फुपाजु आउनाले रमाइलो भयो ।
पानी पड्डाले धान सपड्यो ।	पानी पर्नाले धान सप्रियो ।
निकि पडाइले पास भइन्छ ।	राम्रो पढाइले पास भइन्छ ।
भिक पानी पडे पैरो भान्छ ।	बढी पानी पेर पहिलो जान्छ ।
तँले आएबटि मुइ भौलो ।	तिमी आयौ भने म जाउँला ।

माथिको तालिकाका आधारमा मारमाली भाषिकामा (धातु + ए, एबटी, इले) असमापिका साथै धातु + इन्छ, इयो, यो आदिको योग भई समापिका क्रिया बन्दछ। यसमा 'बटि' ले नेपालीको 'भने' संयोजकको कार्य गर्दछ। नेपाली भाषामा धातु + ए, एकाले आदि रूपको योगबाट असमापिका क्रिया तथा मारमाली भाषिका सरह समापिका क्रियाको निर्माण हुन्छ।

५.८ वाच्यको तुलना

वाक्यमा कर्ता, कर्म वा (भाव) क्रिया मध्ये कुनै एकलाई प्रधान मान्ने व्याकरणात्मक युक्तिलाई वाच्य भनिन्छ। यो क्रियासँग सम्बन्धित व्याकरणिक कोटि हो। मारमाली भाषिकामा वाच्य नेपाली भाषा सरह तिन प्रकारकै रहेका छन्। मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका वाच्यको तुलनात्मक विश्लेषण कर्तु, कर्म र भावका आधारमा निम्नानुसार गरिएको छः

५.८.१ कर्तृवाच्य

वाक्यमा कर्ता प्रमुख हुने वा त्यसकै आधारमा क्रियाको लिङ्ग, वचन, पुरुष भई कर्ता र क्रियाका बिचमा पदसङ्गति हुने वाच्य कर्तृवाच्य हो। कर्तृवाच्य पनि कर्म लिने र नलिने अर्थात् सकर्मक र अकर्मक गरी दुई प्रकारको हुन्छ। मारमाली भाषिका र नेपाली भाषा दुबैमा रहेका सकर्मक कर्तृवाच्य र अकर्मक कर्तृवाच्यका उदाहरण निम्नानुसार रहेका छन्ः

तालिका नं. ३९

कर्तृवाच्यको तुलना

सकर्मक कर्तृवाच्य

मारमाली भाषिका	नेपाली भाषा
मुइ भात खानुँ।	म भात खान्छु।
हम् कविता लेख्दौँ।	हामी कविता लेख्छौँ।
सीता किताब पडन्छि।	सीता कविता पढ्छे।
ऊ फिल्म हेरन्छ।	ऊ सिनेमा हेर्छ।
तँ गीत गौन्छि।	तिमी गीत गाउँछौ।

अकर्मक कर्तृवाच्य

मार्माली भाषिका	नेपाली भाषा
ऊ नाच्यो ।	ऊ नाच्यो ।
निर्मला रुन्छ ।	निर्मला रुन्छे ।
मु घर गए ।	म घर गएँ ।
तमुन् कव आया: ?	तिमीहरु कहिले आयौ ?
मुल्यान सिए ।	केटाकेटीहरु सुते ।

माथिको तालिकाका आधारमा मार्माली भाषिकाका सकर्मक र अकर्मक कर्तृवाच्यका पुलिङ्गलाई स्त्रीलिङ्ग बनाउँदा क्रियामा 'इ' प्रत्यय जोडिन्छ भने बहु वचनमा रूपायन गर्दा प्रथम र द्वितीय पुरुषमा 'ऊन्' प्रत्यय योग हुन्छ । तृतीय पुरुषमा भने 'आन्, अन्' आदि प्रत्यय लाग्छन् भने क्रियामा 'औ, या' आदि रूपको प्रयोग हुन्छ । नेपाली भाषामा दुबै कर्तृवाच्यमा स्त्री लिङ्गी बनाउँदा ए, इन् प्रत्यय जोडिन्छ भने बहु वचन बनाउँदा 'हरु' प्रत्यय जोडिन्छ ।

५.८.२ कर्मवाच्य

वाक्यमा कर्म प्रधान हुने वा कर्म अनुसार लिङ्ग, वचन र पुरुष कर्म भई क्रियाका बिच सङ्गति हुने वाच्यलाई कर्मवाच्य भनिन्छ । यो सकर्मक क्रियाबाट मात्र बन्दछ । यसका सकर्तृक वा कर्ता भएको र अकर्तृक वा कर्ता नभएको गरी दुई भेद छन् । मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाका कर्मवाच्यका केही उदाहरण यस प्रकार छन् :

तालिका नं. ४० कर्मवाच्यको तुलना

मार्माली भाषिका	नेपाली भाषा
पुलिसबढे चोर सामाइए ।	प्रहरीद्वारा चोर समातिए ।
आबढे इसो बदमासी नाइगरिने हो ।	अवदेखि यस्तो बदमासी गरिँदैन ।
मास्टरोन्बढे विद्यार्थी पडाइए ।	शिक्षकद्वारा विद्यार्थीलाई पढाइयो ।
अग्नि खाइयो ।	खाजा खाइयो ।
आज तमुन् हाणाई पौनेहौ ।	आज तिमिहरु कृटिन्छौ ।
घर भत्काइन्ला: छ ।	घर भत्काइँदै छ ।

माथिको तालिकाका आधारमा नेपाली भाषामा कर्ता (ले, द्वारा/बाट) + कर्म + धातु + इ + रूपायक प्रत्ययबाट कर्मवाच्यको वाक्य निर्माण हुन्छ भने मारमाली भाषिकामा कर्ता (बढे) + कर्म + धातु + इ + रूपायक प्रत्ययबाट यस्ता वाक्यको निर्माण हुन्छ । मारमाली भाषिकामा नेपाली भाषाका बाट/द्वारा विभक्तिलाई एउटै 'बढे' विभक्तिले जनाउँछ ।

५.८.३ भाववाच्य

वाक्यमा क्रिया प्रमुख हुने र त्यसमै अर्थ केन्द्रित हुने वाच्य भाववाच्य हो । यो अकर्मक क्रियाबाट बन्दछ । यस वाच्यको क्रिया तृतीय पुरुष, एक वचन र पुलिङ्गी हुन्छ । मारमाली भाषिका र नेपाली भाषा दुवैमा भाववाच्य रहेका छन् । मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका भाववाच्यका उदाहरणलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका नं. ४१

भाववाच्यको तुलना

मारमाली भाषिका	नेपाली भाषा
हम् आज् नाइऔने हुँ ।	हामी आज आईदैन ।
मुइ त ऐँ बस्से हुँ ।	आफू त यहीं बसिन्छ ।
भाइ ! बेली काँ गइयो ?	भाइ ! हिजो कहाँ गइयो ?
घर कब गइने हो ?	घर कहिले गइन्छ ?
यैँ बस्से हुँ ।	यहीं बसिन्छ ।
भौत नाचिन्छ ।	खुब नाचिन्छ ।

माथिको तालिकाका आधारमा नेपाली भाषामा कर्ता (द्वारा/बाट) + पूरक पद+ धातु + इ + रूपायक प्रत्यय जोडिइ यस्ता वाक्यको निर्माण हुन्छ । मारमाली भाषिकामा कर्ता (बढे) + पूरक पद + धातु + इ + रूपायक प्रत्यय नै जोडी यस्ता वाक्यको निर्माण हुन्छ । नेपाली भाषामा ले, द्वारा, बाट तृतीया विभक्ति कर्तासँग जोडिन्छन् भने मारमाली भाषिकामा 'बढे' विभक्तिले तिनको काम चलाउँछ । 'म' सर्वनाम नेपाली भाषामा निजत्व जनाउने 'आफू' मा पनि रूपायित हुन्छ भने मारमालीमा निजत्व जनाउन पनि 'मुइ' नै प्रयोग हुन्छ र क्रियामा 'इ' का सट्टा 'औ' आउँछ । यी दुबै भाषाका भाववाच्यमा कर्ता हुने र लोप हुने दुबै प्रक्रियाबाट वाक्य निर्माण हुन्छ ।

५.९ ध्रुवीयता

ध्रुवीयता क्रियासँग सम्बद्ध व्याकरणिक कोटि हो । ध्रुवीयता भन्नाले वाक्यले व्यक्त गर्ने अर्थ कुन दिशातर्फ (ध्रुवतर्फ) छ भनी छुट्याउनु हो । वाक्यमा क्रियाले यदि सकारात्मक अर्थ व्यक्त गर्छ भने त्यसलाई करण भनिन्छ भने नकारात्मक वा उल्टो अर्थ वा निशेध जनाउँछ भने त्यसलाई अकरण भनिन्छ ।

मार्माली भाषिका र नेपाली भाषाको ध्रुवीयतालाई तलको तालिकाका उदाहरणद्वारा प्रष्ट पार्न सकिन्छ :

तालिका नं. ४२

ध्रुवीयताको तुलना

ध्रुवीयता	मार्माली भाषिका	नेपाली भाषा
करण	श्याम घर भान्छ ।	श्याम घर जान्छ ।
	तँ/तँइ भ्ना ।	तिमी जाऊ ।
	उनुन् पडन्ना ।	उनीहरु पढ्लान् ।
	तमुन् खेल्लु भ्ना ।	तिमीहरु खेल जाऊ ।
अकरण	श्याम घर नाइभानो ।	श्याम घर जाँदैन ।
	तँ/तँइ जन्भा ।	तिमी नजाऊ ।
	उनुन् नाइपडन्ना ।	उनीहरु नपढ्लान् ।
	तमुन् खेल्लु जन्भा ।	तिमीहरु खेलन नजाऊ ।

माथिको तालिकाका आधारमा मार्माली भाषिकामा करण वाक्यका क्रियापदका अगाडि 'नाइ' वा 'जन' थपेर अकरण बनाइन्छ भने नेपालीमा क्रियाको आदि, मध्य र अन्त्य स्थानमा 'न' थपेर अकरण बनाइन्छ ।

अध्याय छ

सारांश, निष्कर्ष र उपादेयता

६.१ सारांश

मानव उच्चारण अवयवद्वारा निस्कने सार्थक आवाज भाषा हो । यो सामाजिक सम्प्रेषणको माध्यम समेत मानिन्छ । संसारमा ६००० भन्दा बढी भाषा बोलिन्छन् । तिनै भाषाहरू मध्ये नेपालमा बहु सङ्ख्यक नेपालीले बोल्ने नेपाली भाषा पनि एक हो । यो भारोपेली भाषा परिवारबाट विकसित आधुनिक आर्य भाषा हो । विक्रमको एघारौँ शताब्दीबाट विकसित यस भाषाको इतिहास र भौगोलिक विस्तारसँगै कालक्रममा यसका स्थानीय रूपको विकास भएको पाइन्छ । कालक्रममा यसरी देखापरेका क्षेत्रीय भाषिक रूपलाई भाषिका भनिन्छ । भाषाको विकास र समुन्नतिका लागि उक्त भाषाका स्थानीय रूपको अध्ययन आवश्यक छ भने निश्चित भूगोलमा बोलिने भाषिक रूप स्वयंको समेत भाषिक व्यवस्था पहिल्याउनु आवश्यक हुन्छ । भाषिक व्यवस्था अन्तर्गत व्याकरण व्यवस्था एक महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । भाषाको आन्तरिक संरचना सम्बद्ध पक्षलाई व्याकरण भनिन्छ । यसले भाषालाई व्यवस्थित र नियमन गर्दछ । भाषिक अध्ययनको आधारभूत पक्ष व्याकरण व्यवस्था पहिल्याउन सकेमा सम्बन्धित भाषाको आधार तयार हुन्छ । यस अन्तर्गत भाषा र त्यसको स्थानीय भेद भाषिकाका व्याकरणिक कोटिको अध्ययन समेत महत्त्वपूर्ण कार्य हो ।

नेपालको राष्ट्रिय जनगणना २०६८ ले नेपालमा १२३ वटा भाषा रहेको देखाएको छ । तिनै १२३ भाषा मध्ये दार्चुला जिल्लामा बोलिने दार्चुलेली भाषालाई समेत एक भाषा मानेको छ । नेपालको संविधान २०७२ ले समेत नेपालमा बोलिने हरेक मातृभाषाहरू राष्ट्रभाषा हुनु भनेको पाइन्छ । भाषावैज्ञानिक अध्ययन वेगर गरिएको भाषिक वर्गीकरण आधारहीन बन्दछ । भाषाविद् बालकृष्ण पोखरेलले गरेको भाषिक वर्गीकरणका आधारमा पर पच्छिमा भाषिका वर्गभित्र मारमाली भाषिका समेत रहेको पाइन्छ । भाषिक अध्ययन हुन नसक्नु र शोधकर्ता स्वयम् मारमाली भाषी वक्ता भएकाले 'मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलना' शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र तयार पारिएको हो ।

प्रस्तुत शोध आदि, मध्य र अन्तिम भाग गरी तिन खण्डमा संरचित छ । प्रारम्भिक खण्ड वा आदि भागमा अनुसन्धानको प्रयोजन सहित व्यक्ति तथा संस्थाको परिचय स्पष्ट पार्ने आवरण पृष्ठ रहेको छ । त्यसकै प्रतिरूप मुखपृष्ठ समेत यसमा रहेको छ । त्यस्तै

प्रतिबद्धता पत्र, शोध निर्देशकद्वारा सिफारिस पत्र यसै खण्डमा रहेको छ । त्यस्तै कृतज्ञता ज्ञापन, शोधसार, विषय सूची, अध्ययन पत्रमा प्रयुक्त तालिका सूची तथा संक्षेपीकृत सूची यस खण्डमा रहेका छन् ।

यो शोधपत्र छ अध्ययनमा संरचित छ । पहिलो अध्यायको शीर्षक शोधको परिचय रहेको छ । यस अन्तर्गत पृष्ठभूमि, शोध शीर्षक सम्बद्ध समस्या, समस्या मुताविक उद्देश्य, शोधको औचित्य, शोधको क्षेत्र र सीमा तथा शोधपत्रको रूपरेखा उल्लेख गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको अध्याय दुईको शीर्षक सम्बद्ध कार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा रहेको छ । यस शोधपूर्व गरिएका भाषा वैज्ञानिक अध्ययनका प्राप्ति तथा स्नातकोपाधिका लागि तयार पारिएका भाषिका सम्बद्ध कार्यलाई पूर्वकार्यको अध्ययन शीर्षक अन्तर्गत राखिएको छ । विभिन्न भाषाविद्हरूले गरेको नेपाली भाषाका क्षेत्रीय भेद सम्बन्धी वर्गीकरणको विश्लेषणले मारमाली भाषिका पनि नेपाली भाषाकै स्थानीय भेद (भाषिका) भएको प्रष्ट पारिएको छ । अध्ययनीय शीर्षकमा विगत कसैले अध्ययन नगरेको प्रमाण तथा यो शोध नितान्त नौलो भएको जनाउन विगतमा गरिएका स्नातकोपाधि सम्बन्धी शोध कार्यको विश्लेषण गरिएको छ । यस अध्ययनमा सैद्धान्तिक अवधारणा महत्त्वपूर्ण रहेको छ । व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययनसँग सम्बन्धित शीर्षक भएकाले भाषाको परिचय, भाषिकाको परिचय तथा वर्गीकरण, व्याकरणात्मक कोटिहरू: लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव, वाच्य र ध्रुवीयता सम्बन्धी परिचय उदाहरण सहित यस खण्डमा उल्लेख गरिएको छ ।

अध्याय तिनको शीर्षक शोध विधि र अध्ययन प्रक्रिया रहेको छ । क्षेत्रीय अध्ययन विधिमा आधारित यस शोधका लागि दार्चुला जिल्लाको मारमा क्षेत्रका लटिनाथ, शेरी, तपोवन, गुल्जल, खण्डेश्वरी, घुषा, सितोला, सिप्टी, धुलिगडा, खार र एयरकोट गा.वि.स.का बासिन्दालाई जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ । ती मध्ये लटिनाथ, शेरी, तपोवन र गुल्जर गा.वि.स.बाट पाँच/पाँचजना महिला र पाँचपाँचजना पुरुष गरी जम्मा ४० जना १५ वर्ष माथिकालाई नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा छनोट गरिएको छ । तथ्य सङ्कलनका लागि नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटि सम्बन्धी उदाहरण दिई मारमाली भाषिकामा उल्था गर्न सक्ने संरचित प्रश्नावली प्रयोग गरिएको छ । आवश्यकता अनुसार अन्तर्वार्ता र अवलोकन

समेत गरी तथ्य सङ्कलन गरिएको छ । तथ्य सङ्कलनका लागि प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतको प्रयोग गरिएको छ । सङ्कलित तथ्यलाई वर्णनात्मक, व्याख्यात्मक र तुलनात्मक पद्धतिद्वारा विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्याय चारको शीर्षक मामाली भाषिकाका व्याकरणगत विशेषता राखिएको छ । यस अन्तर्गत सबभन्दा पहिले मामा क्षेत्रको परिचय रहेको छ । त्यस पछि मामाली भाषिकाको परिचय रहेको छ । यो योगात्मक स्वरूपको भाषा हो । मामाली भाषिकाका विशेषता शीर्षकले पहिलो उद्देश्यको व्याख्या गरेको छ । कर्मणी प्रयोग, व्याकरणिक लिङ्ग विधान, कारक, विभक्ति, रूप, शब्दस्रोत, शब्द निर्माण प्रक्रिया आदि नेपाली भाषासँग केही मिले पनि कतिपय भाषिक व्यवस्था भिन्न भएको निष्कर्ष उक्त उद्देश्यको विश्लेषणबाट प्रष्ट्याइएको छ ।

अध्याय पाँच अन्तर्गत दोस्रो उद्देश्य मामाली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलना रहेको छ । यस उद्देश्यको विश्लेषणका लागि सङ्कलित प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता र अवलोकनका तथ्यलाई विश्लेषण गरिएको छ । व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन अन्तर्गत पहिले लिङ्ग व्यवस्थाको तुलना गरिएको छ । नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियासँग लिङ्गको प्रयोगको तुलनात्मक विश्लेषण यस अन्तर्गत गरिएको छ । मामाली भाषिकामा नाम, विशेषण र क्रियामा समेत मानवेतर सन्दर्भमा लिङ्गभेद हुने देखिन्छ । त्यस्तै वचनको तुलना अन्तर्गत ओकारान्त नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियासँगको तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ । पुरुष व्यवस्थाको तुलना अन्तर्गत नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियासँग तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ । आदरार्थीको तुलनाका क्रममा आदर रहित, मध्यम आदर, उच्च आदर, विशेष आदर, उच्चतर आदर र उच्चतम् आदर गरी विश्लेषण गरिएको छ । मामाली भाषिकामा उच्चतम् आदर छैन । कालको तुलना गर्दा भूत र अभूत गरी विश्लेषण गरिएको छ । कालको रूपायन क्रियाका आधारमा मात्र हुन्छ । पक्षको तुलनाका क्रममा सामान्य पक्ष: भूत, वर्तमान र भविष्यत्, अपूर्ण पक्ष: भूत, वर्तमान र भविष्यत्, पूर्ण पक्ष: भूत, वर्तमान र भविष्यत्, अज्ञात पक्ष र अभ्यस्त पक्ष गरी विश्लेषण गरिएको छ । भावको तुलना सामान्यार्थ, आज्ञार्थ, इच्छार्थ, सम्भावनार्थ र सङ्केतार्थ गरी विश्लेषण गरिएको छ । वाच्यको तुलना गर्दा कर्तृवाच्य, कर्मवाच्य र भाववाच्य गरी तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ । ध्रुवीयतालाई करण र अकरणका आधारमा तुलना

गरिएको छ । मारमाली भाषिकामा अकरण बनाउन क्रियाका अगाडि 'नाइ' वा 'जन' सर्गको योग हुन्छ ।

यसरी सुदूर पश्चिमको सुदूर जिल्ला दार्चुलाको मारमा क्षेत्रमा बोलिने नेपाली भाषाको स्थानीय रूप अर्थात् मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलना शीर्षकमा प्रस्तुत शोध तयार पारिएको हो । कथ्य रूपमा स्थापित मारमाली भाषिकामा अधिकांश व्याकरण व्यवस्था नेपाली भाषासँग मिल्दो देखिन्छ भने कतिपय भिन्नता समेत देखिन्छ । लेख्य रूपको विकासका लागि वर्तमानमा यो भाषिका अग्रसर छ ।

६.२ निष्कर्ष

प्रस्तुत शोधपत्र स्नातकोत्तर (एम.एड.) उपाधिका लागि तयार पारिएको हो । यो अध्ययन दार्चुला जिल्लाको मारमा क्षेत्रमा बोलिने मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलनासँग सम्बन्धित छ । नेपालको सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र, महाकाली अञ्चल अन्तर्गत हिमाली जिल्ला दार्चुलाको उत्तर पूर्वी भूभाग मारमा क्षेत्र हो । समयको अन्तराल र भौगोलिक विकटताका कारण नेपाली भाषाकै भेदका रूपमा यस भाषिकालाई लिन सकिन्छ । प्राकृतिक, सामाजिक-सांस्कृतिक एवम् राजनीतिक रूपमा यस क्षेत्रको आफ्नै पहिचान र विशिष्टता छ भने भाषिक प्रयोग समेत नितान्त भिन्न रहेको छ । यो भाषिका पर पच्छिमा भाषिका वर्गभित्र पर्दछ ।

प्रस्तुत अध्ययन भाषिका र भाषाको तुलनासँग सम्बन्धित छ । मारमाली भाषिकाका विशेषता एवम् यस भाषिकाका व्याकरणिक कोटि प्रयोगलाई नेपाली भाषासँग तुलनात्मक विश्लेषण गरी यो तयार पारिएको छ । छ, अध्यायमा संरचित यस शोधपत्रमा अध्याय एक शोधको परिचयसँग सम्बन्धित छ । दोस्रो अध्यायमा सम्बद्ध कार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा रहेको छ । अध्याय तिनमा शोध विधि र अध्ययन प्रक्रिया रहेको छ । अध्याय चार व्याख्या विश्लेषण खण्ड हो । यस खण्डमा मारमाली भाषिकाका व्याकरणिक विशेषता उल्लेख गरिएको छ । अध्याय पाँचमा मारमाली भाषिकाका व्याकरणिक कोटिको नेपाली भाषासँग तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ । यही व्याख्या विश्लेषणकै आधारमा यस शोधकार्यको निष्कर्षलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

१. नेपाली भाषाको 'न' ध्वनि कतैकतै 'ण' उच्चारण हुन्छ । जस्तै:
 गण्णु = गन्नु, खण्णु = खन्नु
 सुण्णु = सुन्नु, भण्णु = भन्नु, आदि ।
२. 'य' ध्वनि वैकल्पिक 'ज्' का रूपमा उच्चारण हुन्छ । जस्तै:
 जग्गे = यज्ञ कार्जे = कार्य
 जोगी = योगी जोग = योग, आदि ।
३. मूर्धन्य 'ष्' ध्वनि उच्चारणमा प्रायः 'ख' हुन्छ । जस्तै:
 मेख = मेष बिर्ख = वृष
 खष्टी = षष्टी, बर्खा = वर्षा, आदि ।
४. 'त्र' ध्वनि 'त्तर' र 'तर्' हुन्छ । जस्तै:
 पवित्तर = पवित्र सत्तुर = सत्रु
 छेत्तरपाल = क्षेत्रपाल भितर = भित्र, आदि ।
५. कतैकतै 'र' ध्वनि 'ड' उच्चारण हुन्छ । जस्तै:
 चडो = चरो, ओखड = ओखर
 साडी = सारी खड् = खर, आदि ।
६. केही नाम तथा क्रियामा ध्वनि समीभवन हुन्छ । जस्तै:
 गद्दु = गर्नु हिट्टु = हिँड्नु
 बुद्द = बुद्ध सुक्कु = सुख, आदि ।
७. यस भाषिकामा केही अल्पप्राण ध्वनि महाप्राण र महाप्राण ध्वनि अल्पप्राण हुन्छन् ।
 जस्तै:
 भानु = जानु बुडो = बुढो
 भाइर = बाहिर साँजा = साझा, आदि ।

८. केही ध्वनिहरु दीर्घता सूचक हुन्छन् । जस्तै:
- शःडो = दुम्सी, गःत = गहत
 बेसाः = बेसाहा, मोटीः = धेरै मोटी, आदि ।
९. स्तरीय नेपाली तथा यसका अन्य भाषिकामा जस्तै मारमाली भाषिकामा पनि अन्तिम इकार र उकारको उच्चारण ह्रस्व हुन्छ । जस्तै:
- कुरडि = कुरा सुणि = सुनी
 चेलि = छोरी बेलि = हिजो, आदि
१०. संस्कृतबाट तद्भवित शब्दहरुको उच्चारण अपभ्रंश निकट रहेको पाइन्छ । जस्तै:
संस्कृत	प्राकृत	अपभ्रंश	मारमाली भाषिका	नेपाली
अभ्यन्तर	भित्तअ	भित्तर	भितर	भिन्न
कुक्कुट	कुक्कुड	कुकुड	कुकुडो	कुखुरा, आदि ।
११. यस भाषिकाको सामान्य वर्तमान कालका क्रियामा 'न' र 'ण' ध्वनि आगम हुन्छ । जस्तै:
- गरन्छ = गर्छ पडन्छ = पढ्छ
 भणन्छ = भन्छ सुणन्छ = सुन्छ, आदि ।
१२. यस भाषिकामा उपसर्ग, प्रत्यय, समास, द्वित्व र सन्धि प्रक्रियाबाट शब्द निर्माण गरिन्छ । जस्तै:

उपसर्ग	आधार तत्त्व	व्युत्पन्न शब्द	अर्थ
अ	सजि	असजि	असजिलो
जन्	भ्ना	जन्भ्ना	नजानुस्, आदि ।

आधार तत्त्व	प्रत्यय	व्युत्पन्न शब्द	अर्थ
लेख्	दु	लेख्दु	लेख्नु
भण्	आइ	भणाइ	भनाइ, आदि ।

शब्द१	शब्द२	व्युत्पन्न शब्द/समस्त शब्द	अर्थ
आज	भोल	आजभोल	आजभोलि
भोकले	मद्दु	भोकमरी	भोकमरी
ठुलो	दादा	ठुल्दादा	ठुल्दाइ, आदि ।

द्वित्व प्रक्रियाद्वारा निर्मित शब्द

हाण् + हाण् > हाणाहाण (पिटापिट)

आफनो + आफनो > आफनोआफनो (आफ्नोआफ्नो), आदि ।

सन्धि प्रक्रियाद्वारा निर्मित शब्द

कान + औटो > कनौटो (कोलाहल)

आगो + पाडो > अक्पाडो (सलाई) ।

१३. यस भाषिकामा नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियायोगी, नामयोगी, विस्मयादि बोधक, संयोजक र निपात गरी नौ वर्गकै शब्द रहेका छन् । जस्तै:

नाम : खालान (आगन), इजा (आमा), गोर (गाई), बागाल (बथान), धुलो (पिठो), दए (दया), आदि ।

सर्वनाम : मु (म), हम् (हामी), तँ (तँ), तम् (तपाईं), ऊ (ऊ), कोइ (कोही), आदि ।

विशेषण : चुक्ल्यो (अमिलो), भिक्कै (धेरै), सेट (धनी), जम्मा (प्रत्येक), नानो (सानो) आदि ।

क्रिया : सियो (सुत्थो), फल्लु (फल्लु), बस्सु (बस्नु), बाण्णु (बाँड्नु), आदि ।

क्रियायोगी : पर्भात (बिहान), निकिरी (राम्ररी), भट्टु (चाँडै), आदि ।

नामयोगी : फेरा (पटक), है (भन्दा), लाखा (लागि/निमित्त), आदि ।

विस्मयादि बोधक : आहा !, वा ! (वाह !), साबास् (स्याबास्), आदि ।

संयोजक : लः (र), नति (नत्र), क्याकि (किनभने), जतनो (जत्रो), आदि ।

निपात : कसोब् (खै), नाँ (नाइँ), ब् (पो), आदि ।

१४. यस भाषिकामा तत्सम, तद्भव र आगन्तुक स्रोतका शब्द समेत छन् । जस्तै:

तत्सम : ग्यान (ज्ञान), पच्छे (पक्ष), परीक्षण, शोक, बलि, वाणी, आदि ।

तद्भव : आगो, बिजुली, किडो, पात, दुई, जेठ, आदि ।

आगन्तुक : खतम, क्याम्पस, गरिब्, डोली, पुलिस, आदि ।

१५. यस भाषिकामा दुई पदीयदेखि लिएर सात पदभन्दा माथिको वाक्य संरचना रहेको पाइन्छ । जस्तै:

दुई पदीय वाक्य : राम गयो । (कर्ता + क्रिया)

सात पदीय वाक्य : बेलि दादाले घरखाँ भाइलाई भिक्कः किताब दिए ।

क्रियायोगी + कर्ता + क्रियायोगी + अप्रत्यक्ष कर्म + क्रियायोगी + प्रत्यक्ष कर्म + क्रियापद

१६. यस भाषिकामा कर्ता जुन लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरमा छ, क्रिया पनि त्यही लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरमा रही सङ्गति कायम हुन्छ । जस्तै:

राम भान्छ ।

कर्ता = राम (पुलिङ्ग, एक वचन, तृतीय पुरुष र अनादर)

क्रिया = भान्छ (पुलिङ्ग, एक वचन, तृतीय पुरुष र अनादर)

१७. यस भाषिकामा नाम जुन वचन र आदरमा छ, सर्वनाम पनि त्यही वचन र आदर बनाइ नाम र सर्वनामको सङ्गति हुन्छ । जस्तै:

राम मिहिनेती छ तब ऊ जबतब फस्ट हुन्छ ।

नाम = राम (एक वचन, अनादर)

सर्वनाम = उ (एक वचन, अनादर)

१८. यस भाषिकामा विशेष्य (नाम) जुन लिङ्ग, वचन र आदरमा छ विशेषण पनि त्यही लिङ्ग, वचन र आदर बनाइ विशेषण र विशेष्य सङ्गति हुन्छ । जस्तै:

विशेष्य = केटो (पुलिङ्ग, एक वचन र अनादर)

विशेषण = कालो (पुलिङ्ग, एक वचन र अनादर)

१९. भेद्य (नाम) को लिङ्ग, वचन र आदरका आधारमा भेदक (विभक्ति लागेका शब्द) को पनि लिङ्ग, वचन र आदर बनाइ यस भाषिकामा भेदक-भेद्य सङ्गति हुन्छ । जस्तै:

मेरो भाइ ।

भेद्य = भाइ (पुलिङ्ग, एक वचन र अनादर)

भेदक = मेरो (पुलिङ्ग, एक वचन र अनादर)

२०. यस भाषिकामा नेपाली भाषा सरह सरल, मिश्र र संयुक्त वाक्य रहेका छन् ।

२१. मार्माली भाषिकामा प्राचीन तथा मध्य कालीन नेपालीका लक्षण भेटिन्छन् । जस्तै:

गया = गएको/गएका, भया = भएको/गएका आदि ।

२२. यसमा व्याकरणिक लिङ्ग विधान तथा कर्मणी प्रयोग हुन्छ । मानवेतर प्राणी र निर्जीव नाममा समेत लिङ्गभेद पाइन्छ । जस्तै:

कालो बल्लु = कालो गोरु

काली गाई = कालो गाई

गिरिडो भाँचियो = गिरिठो भाँचियो

लठ्ठी भाँचिइ = लठ्ठी भाँचियो

राती टोपी = रातो टोपी, आदि ।

२३. यस भाषिकाका केही शब्द हिन्दी तथा केही शब्द कुमाउनी भाषासँग निकट देखिन्छन् । जस्तै:

हिन्दी निकट शब्दहरु:

दो + प्रहर + ई > दोप्रहरी > दोफरी = दोपहर

बयल > बैल > बल्लु = गोरु

त्यौहार > त्यौआर > तिआर > त्यार = चाँड

लौहा > लोआ > लुवा = फलाम, आदि ।

कुमाउनी निकट शब्दहरु:

कम्युं > भण्णुलायुं = भन्दैछु

हनाति > नाइथि = छैन, आदि ।

२४. मारमाली भाषिका र नेपाली भाषा दुबैमा नाम, विशेषण र क्रियामा लिङ्गभेद देखिन्छ । मारमाली भाषिकाका नाम र विशेषणमा 'इ' कार थपेर स्त्री लिङ्ग तथा क्रियामा इ, आइ, इन् प्रत्यय लाग्दछ भने नेपाली भाषाका नाम इ, ए प्रत्ययले, विशेषणमा इकार तथा क्रियामा ए, इन् प्रत्ययको योग भई स्त्रीलिङ्गमा बदलिन्छ । मारमाली भाषिकामा 'आइ' प्रत्यय बढी देखिन्छ ।
२५. मारमाली भाषिका र नेपाली भाषा दुबैमा ओकारान्त एक वचन नाम बहु वचन बनाउँदा आकारान्त हुन्छन् । सर्वनाममा मारमाली भाषिकामा 'उन्' प्रत्ययले बहु वचन बुझाउँछ भने नेपाली भाषामा 'हरु' प्रत्यय लागि बहु वचन बन्दछ । सम्बन्ध वाचक सर्वनाममा भने दुबै भाषामा द्वित्व हुन्छ । विशेषणको बहु वचन बनाउँदा दुबै भाषामा आकारमा रूपायन गरिन्छ । एक वचनीय क्रियालाई बहु वचन बनाउँदा मारमाली भाषिकामा या छौं, या छन्, या थ्यौं, ला य्यौं, लाच्यान् आदि रूपायक प्रत्यय तथा नेपाली भाषामा एका थियौं, एका छौं, ए थ्यौं, दै छौं, दै छन् आदि रूपायक प्रत्ययको योग हुन्छ । अतः यी दुबै भाषामा ध्वन्यात्मक रूपमा मात्र क्रियाको रूपावलीमा भिन्नता देखिन्छ ।
२६. मारमाली भाषिका र नेपाली भाषा दुबैमा पुरुष वाचक सर्वनामका आधारमा वचन र आदर स्पष्ट हुन्छ ।
२७. मारमाली भाषिका र नेपाली भाषा दुबैमा सर्वनामका आधारमा आदर अभिव्यक्त हुन्छ । मारमाली भाषिकामा अनादर र मध्यम आदरमा 'तँ' सर्वनामले काम गर्दछ भने नेपालीमा 'तँ' र 'तिमी' सर्वनामको प्रयोग हुन्छ । उच्च आदर, विशेष आदर र उच्चतर आदर मात्र मारमाली भाषिकामा रहेको पाइन्छ भने उच्चतम् आदर नेपाली भाषामा मात्र पाइन्छ । आदरकै आधारमा क्रियाको रूपावली तयार हुन्छ ।

२८. मारमाली भाषिका र नेपाली भाषा दुबैमा काल क्रियाका माध्यमले प्रस्ट हुन्छ । मारमाली भाषिकाका भूत कालिक क्रियामा धातु + ई, यो, ए, यौ, या, यान् आदि प्रत्यय लाग्दछ भने नेपाली भाषामा धातु + एँ, इन्, इस्, यौ, एनौ, यौँ, एनौँ आदि प्रत्ययको योग भई भूतकाल व्यक्त हुन्छ । वर्तमान कालका क्रियामा मारमाली भाषिकामा धातु + उँ, ए, ऐ, औँ, औ, आन् आदि तथा नेपाली भाषामा उ, इन्, इस्, एन, औँ, औ, अन् आदि प्रत्ययको योग भई क्रियाको निर्माण हुन्छ । भविष्यत् कालिक क्रियामा मारमाली भाषिकामा धातु + औँलो, लै, ली, औँला, आन्ना, अन्ना आदि प्रत्यय तथा नेपाली भाषामा ने छु, ने छस्, ने छेस्, ने छौँ, ने छन्, ने छैनौँ आदि प्रत्यय जोडिइ भविष्यत् काल व्यक्त हुन्छ । अतः मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका भूतकाल र वर्तमान कालका क्रियामा सामान्य उच्चारणगत भिन्नता देखिन्छ भने भविष्यत् काल जनाउन मारमाली भाषिकाका आन्ना, अन्ना आदि रूप नितान्त भिन्न छन् ।
२९. मारमाली भाषिका र नेपाली भाषा दुबैमा सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त गरी पाँचवटै पक्ष रहेका छन् । मारमाली भाषिकाका सामान्य पक्षमा धातु + ए, इ, यो, यौँ, अ, उँ, औँ, लो, ली, औँलो आदि प्रत्यय र नेपाली भाषामा धातु + एँ, ए, यो, यौ, अ, उ, औँ, ने छे, ने छ, ने छौँ आदि प्रत्ययको योग हुन्छ । भाषामा धातु + एँ, ए, यो, यौ, अ, उ, औँ, ने छे, ने छ, ने छौँ आदि प्रत्ययको योग हुन्छ । अपूर्ण पक्षमा मारमाली भाषिकाका क्रियामा धातु + ला + (छ) आदि क्रियाका सङ्कुचित रूपको योग हुन्छ भने नेपाली भाषामा धातु + तै/दै + (छ) आदिका रूपहरुको योग हुन्छ । अपूर्ण पक्ष जनाउन नेपाली भाषाको तै/दै का सट्टामा मारमाली भाषिकामा 'ला' को प्रयोग हुन्छ । पूर्णपक्ष जनाउन मारमाली भाषिकामा धातु + या + (छ) आदिका रूपहरु र नेपाली भाषामा धातु + एको/एका+ (छ) आदि क्रियाका रूपहरुको प्रयोग हुन्छ । अज्ञात पक्ष जनाउन मारमाली भाषिकामा धातु + ए/इ+(छ) आदिका रूपहरु र नेपाली भाषामा धातु + ए +(छ) आदिका रूपहरु जोडिन्छन् । अभ्यस्त पक्ष जनाउन दुबै भाषिकामा धातु + (छ) का सङ्कुचित रूपहरुको प्रयोग हुन्छ ।
३०. मारमाली भाषिका र नेपाली भाषा दुबैमा सामान्यार्थ, आज्ञार्थ, इच्छार्थ, सम्भावनार्थ र सङ्केतार्थ गरी पाँच प्रकारकै भाव रहेका छन् । दुबैमा सामान्यार्थ भाव जनाउन धातु + छ, यो तथा नेपालीमा तै/दै का सट्टा मारमालीमा 'ला' को प्रयोग हुन्छ । आज्ञार्थ

भाव जनाउन मारमाली भाषिकामा धातु + अ, आ तथा नेपालीमा धातु + अ, ई, ऊ आदि योग हुन्छ । त्यस्तै इच्छार्थ भाव जनाउन दुबैमा धातु + उँ, औँ, को प्रयोग तथा मारमालीमा भेइ, एइ, भ्यौ आदि प्रत्यय भिन्न रहेको पाइन्छ । सम्भावनार्थ भावका क्रियामा मारमाली भाषिकामा धातु + उँलो, औँला, लो, ली, न्ना आदि प्रत्यय तथा नेपाली भाषामा धातु + उँला, औँला, ला, ली, अन् आदि प्रत्ययको योग हुन्छ भने सङ्केतार्थ भाव जनाउन मारमाली भाषिकाका क्रिया मूल/धातु + ए, इवटि, इले आदि प्रत्यय तथा नेपाली भाषामा धातु + ए, एकाले आदि प्रत्ययको योग हुन्छ । अतः यी दुबै भाषाका भावमा ध्वन्यात्मक एवम् रूपात्मक भिन्नता रहेको पाइन्छ ।

३१. मारमाली भाषिका र नेपाली भाषा दुबैमा कर्तृ, कर्म र भाव गरी तिन प्रकारकै वाच्य रहेका छन् । कर्तृवाच्यका क्रियामा धातु + उँ, औँ, इ, आ आदि प्रत्यय मारमाली भाषिकामा र नेपाली भाषामा धातु + उँ, औँ, ए आदि प्रत्यय जोडिन्छ । कर्मवाच्यमा मारमाली भाषिकामा कर्ता (बठे) + कर्म + धातु + इ + रूपायक प्रत्यय जोडी वाक्य निर्माण गरिन्छ भने नेपाली भाषामा समेत यही प्रक्रिया पाइन्छ तर विभक्ति भने बाट/द्वारा/ले लाग्दछ । भाववाच्यका क्रियामा पनि समान व्यवस्था कर्ता + पूरक पद+ धातु + इ + रूपायक प्रत्यय जोडिन्छ । यस आधारमा यी दुबै भाषामा वाच्यगत समानता देखिन्छ ।
३२. मारमाली भाषिका र नेपाली भाषा दुबैमा करण र अकरण गरी दुई ध्रुवीय वाक्य पाइन्छन् । मारमाली भाषिकाको वाक्यमा अकरण जनाउन क्रियाका अगाडि 'नाइ' र 'जन्' प्रत्यय जोडिन्छ भने नेपालीमा क्रियाको आदि, मध्य र अन्त्य स्थानमा 'न' थपिइ अकरण बनाइन्छ । जस्तै:

मारमाली भाषिका		नेपाली भाषा	
करण रूप	अकरण रूप	करण रूप	अकरण रूप
भा	जन्भा	जाउ	नजाउ
छ	नाइथि	छ	छैन, आदि ।

यसरी मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका विभिन्न पक्षको अध्ययनका आधारमा यी दुबै भाषामा कतिपय ध्वन्यात्मक, रूपात्मक, शब्दगत, भिन्नता आदि रहे तापनि व्याकरण

व्यवस्थामा अधिक समानता रहेकाले मारमाली भाषिका नेपाली भाषाकै स्थानीय भेद रहेको कुरा स्पष्ट छ ।

६.३ उपादेयता

प्रस्तुत अध्ययन भाषिका र भाषाको तुलनात्मक अध्ययनसँग सम्बद्ध छ । यो अध्ययन निम्नलिखित तहमा उपयोगी हुने छ :

६.३.१ नीतिगत तह

१. प्रस्तुत अध्ययनले भाषिकागत विशेषता पहिचान गर्न मद्दत गर्ने छ ।
२. एक भाषालाई अन्य भाषा एवम् भाषिकासँग तुलना गर्न मद्दत गर्ने छ ।
३. भाषिकाको वर्गीकरण एवम् व्याकरणात्मक पक्षहरूको पहिचान एवम् निर्धारण गर्न मद्दत गर्ने छ ।
४. मारमाली भाषिकाको पाठ्यक्रम निर्माणका लागि मद्दत पुग्नेछ ।

६.३.२ प्रयोगगत तह

१. यस अध्ययनले उच्चारण, शब्द भण्डार, वाक्यरचना जस्ता भाषिक एकाइ छनोट र स्तरण गर्न मद्दत गर्ने छ ।
२. यस भाषिकाको बारेमा जान्न चाहने अध्येताका लागि यस भाषिकाको आधारभूत व्याकरणिक जानकारी लिन मद्दत गर्ने छ ।
३. स्थानीय पाठ्यक्रम अनुरूप पाठ्य पुस्तक निर्माण गर्न मद्दत गर्ने छ ।
४. मारमाली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटि प्रयोग सम्बन्धी जानकारी लिन उपयोगी हुनेछ ।
५. मारमाली भाषिकाका बाल बालिकालाई स्तरीय नेपाली भाषा सिक्न मद्दत गर्ने छ ।
६. भावी अनुसन्धातालाई मद्दत गर्ने छ ।

सन्दर्भ सामग्री

- अधिकारी, हेमाङ्ग राज (२०७१), *समसामयिक नेपाली व्याकरण*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- अधिकारी, हेमाङ्ग राज र भट्टराई, बद्री विशाल (२०७०), *प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश* (दो.सं.), काठमाडौं : विद्यार्थी प्रकाशन प्रा.लि. ।
- खनाल, पेशल (२०७२), *शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति*, काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेसन ।
- खनाल, मोहन प्रसाद (२०६८), *नेपाली भाषाका हजार वर्ष*, काठमाडौं : राइनो पब्लिकेसन प्रा.लि. ।
- खनिया, बुद्धराज, अधिकारी, राम कुमार र दहाल, विप्रहरि (२०६६), *नेपाली भाषा शिक्षण*, काठमाडौं : जुपिटर प्रकाशक तथा वितरक प्रा.लि. ।
- गैरे, ईश्वरी प्रसाद (२०६४), *भाषा विज्ञान र नेपाली भाषा*, काठमाडौं : हजुरको प्रकाशन ।
- गौतम, देवी प्रसाद (२०४९), *नेपाली भाषा परिचय*, ललित पुर : साभ्ना प्रकाशन ।
- धामी, अकवर सिंह (२०७०), *दार्चुला जिल्लाका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत विद्यार्थीको उच्चारण क्षमताको अध्ययन*, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।
- धामी, पार्वती कुमारी (२०६८), *दार्चुलेली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणात्मक कोटिहरूको व्यतिरेकी अध्ययन*, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।
- पन्त, डिल्लीराज (२०६१), *डडेल्धुरेली भाषिका : एक अध्ययन*, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।
- पोखरेल, बालकृष्ण (२०२२), *राष्ट्रभाषा*, काठमाडौं : एजुकेशनल इन्टरप्राइजेज ।
- बडू, कुमारी तारा (२०६१), *दार्चुलेली स्थानीय भाषिका र नेपाली भाषा विचको तुलनात्मक अध्ययन*, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

- बडू, कुमारी भुवनेश्वरी (२०६३), *दार्चुलेली भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषा बिचको व्यतिरेकी विश्लेषण*, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।
- बन्धु, चूडामणि (२०३६), *नेपाली भाषाको उत्पत्ति* (ते.सं.), ललितपुर : साभा प्रकाशन ।
- बन्धु, चूडामणि (२०६५), *अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन*, काठमाडौँ : रत्न पुस्तक भण्डार ।
- बराल, कृष्णहरि र एटम, नेत्र (२०६३), *अनिवार्य नेपाली (१०+२)* (ते.सं.), काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- बुढा, रामचन्द्र (२०६८), *सिँजाली भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन*, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि कीर्तिपुर ।
- भट्ट, गणेश दत्त (२०६१), *बैतडेली भाषिका : एक अध्ययन*, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।
- भट्ट, धर्मानन्द (२०७१), *दार्चुलेली भाषिकाको अध्ययन*, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।
- भट्ट, रामकृष्ण (२०६२), *कक्षा पाँचमा अध्ययनरत दार्चुलेली भाषिका हुने विद्यार्थीहरुको स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने उच्चारणगत त्रुटिहरुको अध्ययन*, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।
- भट्टराई, डी.पी. र ढुङ्गेल, डिल्लीराम (२०६४), *माध्यमिक नेपाली व्याकरण र अभिव्यक्ति*, काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- भट्टराई, राम प्रसाद (२०६८), *भाषिक अनुसन्धान विधि* (दो.सं.), काठमाडौँ : शुभकामना प्रकाशन ।
- भण्डारी, पारसमणि र अन्य (२०६८), *भाषिक अनुसन्धान विधि*, काठमाडौँ : पिनाकल पब्लिकेसन ।
- भण्डारी, पारसमणि र पोखरेल, केशव राज (२०७२), *ऐतिहासिक भाषा विज्ञान र नेपाली भाषा*, काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

यादव, योगेन्द्र प्रसाद र रेग्मी, भीम नारायण (२०६९), *भाषा विज्ञान*, काठमाडौं : न्यु हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।

रोकाय, भानुभक्त (२०६८), *दर्माली भाषिका र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण*, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

शर्मा, केदार प्रसाद र पौडेल, माधव प्रसाद (२०६८), *नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण* (दो.सं.), काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

शाही, धर्मराज (२०५७), *रोडिकोटि भाषिका : एक अध्ययन*, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

श्रेष्ठ, दयाराम र शर्मा, मोहन राज (२०६३), *नेपाली साहित्यको संक्षिप्त इतिहास*, (आ.सं.), ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

परिशिष्ट (ख)

नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा छनोट गरिएका सूचकहरूको विवरण

क्र.सं.	नाम	ठेगाना	उमेर	लिङ्ग
१.	अशोक कुमार जोशी (शोधकर्ता स्वयम्)	लटिनाथ ७ बजानी	२६	पु
२.	दमन धामी	लटिनाथ २ सिमार	१८	पु
३.	कृष्ण लुहार	लटिनाथ ४ मटेला	२०	पु
४.	जगदिश सिंह विष्ट	लटिनाथ ५ गनगडा	१८	पु
५.	रमेश प्रसाद जोशी	लटिनाथ ७ बजानी	२८	पु
६.	मनिषा सिंह	लटिनाथ २ रस्कोट	१६	म
७.	मञ्जु ठगुन्ना	लटिनाथ ९ च्युरानी	१८	म
८.	सुशीला कुमारी विष्ट	लटिनाथ ८ सल्लेथुम	१७	म
९.	देवकी जोशी	लटिनाथ ७ बजानी	१७	म
१०.	करिश्मा सिंह	लटिनाथ ४ मटेला	१८	म
११.	सिर्जना धामी	गुल्जर १ सौगन्ना	१८	म
१२.	आशा धामी	गुल्जर १ सौगन्ना	१६	म
१३.	रश्मी ठगुन्ना	गुल्जर १ सौगन्ना	१६	म
१४.	अस्मिता ठगुन्ना	गुल्जर ७ घोल्जर	२४	म
१५.	पशुपति सिंह	गुल्जर ३ पारिबगर	२२	म
१६.	अमर सिंह ठगुन्ना	गुल्जर ३ पारिबगर	४२	पु
१७.	प्रदीप ठगुन्ना	गुल्जर १ सौगन्ना	१५	पु
१८.	नन्दन सिंह ठगुन्ना	गुल्जर २ जुडे	४१	पु
१९.	परमानन्द सिंह ठगुन्ना	गुल्जर २ जुडे	२८	पु

२०.	नरेश सिंह ठगुन्ना	गुल्जर ७ घोल्जर	२७	पु
२१.	ममता डडाल	शेरी ६ सिराड	१५	म
२२.	सिन्धु महारा	शेरी १ शेरी	२७	म
२३.	रमिता महारा	शेरी १ शेरी	१६	म
२४.	शान्ति धामी	शेरी ९ छिपान	१६	म
२५.	निर्मला महारा	शेरी १ शेरी	१६	म
२६.	सुरेन्द्र डडाल	शेरी ९ सिराली	१५	पु
२७.	लक्ष्मण सिंह धामी	शेरी ४ परिवन	१५	पु
२८.	लालदत्त जोशी	शेरी ४ मेलविसा	४२	पु
२९.	विरेन्द्र सिंह महर	शेरी १ शेरी	२८	पु
३०.	नारायण सिंह महर	शेरी १ शेरी	५१	पु
३१.	कलावती पन्त	तपोवन ६ पडपडा	२८	म
३२.	सुनिता पन्त	तपोवन ६ पडपडा	२४	म
३३.	निर्मला पन्त	तपोवन ६ पडपडा	१७	म
३४.	सहाना कुँवर	तपोवन ७ पडपडा	२५	म
३५.	रेखा कुँवर	तपोवन ७ पडपडा	१८	म
३६.	जनक सिंह धामी	तपोवन ७ पडपडा	१८	पु
३७.	कमलेश पन्त	तपोवन ६ पडपडा	३२	पु
३८.	मिलन कुँवर	तपोवन ७ पडपडा	१७	पु
३९.	नवराज पन्त	तपोवन ६ पडपडा	३०	पु
४०.	नरेन्द्र सिंह कुवर	तपोवन ७ पडपडा	२६	पु

व्यक्तिवृत्त

नाम : अशोक कुमार जोशी
बाबुको नाम : विष्णु दत्त जोशी
आमाको नाम : लीलामती जोशी
जन्ममिति : २०४७/०५/०३
स्थायी ठेगाना : लटिनाथ-७, दार्चुला
अस्थायी ठेगाना : कीर्तिपुर, काठमाडौं
राष्ट्रियता : नेपाली
धर्म : हिन्दु
लिङ्ग : पुरुष
विशिष्टीकरण विषय : नेपाली
सम्पर्क नं. : ९८४८६८२९६९
ई-मेल : ashokjoshi2047@gmail.com

शैक्षिक योग्यता

क्र.सं.	तह	शिक्षण संस्था	वर्ष
१	एस.एल.सी.	लटिनाथ मा.वि., मार्मा, दार्चुला	२०६३
२	१०+२	लटिनाथ उ.मा.वि., मार्मा, दार्चुला	२०६६
३	स्नातक	सुदूर पश्चिमाञ्चल क्याम्पस, धनगढी, कैलाली	२०६९
४	स्नातकोत्तर	विश्व विद्यालय क्याम्पस, त्रि.वि., कीर्तिपुर, काठमाडौं	२०७३